

VĚDECKÝ ČASOPIS

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

4

ROČNÍK 28 (LV)
PRAHA
DUBEN
1982
CENA 10 Kčs

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÁ
ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
PRO ZEMĚDĚLSTVÍ

Redakční rada

Prof. ing. Karel Svoboda, CSc. (předseda), prof. ing. Milan Brannický, CSc., ing. Emil Divila, DrSc., prof. dr. Alois Grolig, DrSc., ing. Zdeněk Hoffmann, CSc., doc. ing. Dimitrij Choma, DrSc., prof. Jaroslav Kabrhel, ing. Jaroslav Korbíni, CSc., ing. Jaroslav Kunc, CSc., prof. ing. Jaroslav Pič, DrSc.

Za vedení časopisu odpovídá prof. ing. Karel Svoboda, CSc.

Redaktorka ing. Hedvika Malíková

© Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha 1982

■
Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozborů a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru ekonomiky zemědělství a potravinářského průmyslu. Vydává Československá akademie zemědělská — Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství. Vychází měsíčně. Redakce: 120 56 Praha 2, Slezská 7, telefon 257541, 254451. Celoroční předplatné Kčs 120,—.

■
Научный журнал ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA публикует обзоры, анализы и научные статьи о решенных заданиях по научному исследованию в области экономики сельского хозяйства и пищевой промышленности. Издает Чехословацкая сельскохозяйственная академия — Институт научно-технической информации по сельскому хозяйству. Выход в свет ежемесячно. Редакция 120 56 Прага 2, Слезска 7.

■
The scientific journal ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA publishes studies, analyses and scientific treatises about the solved research tasks in the sphere of the agricultural economics and the economics of food — production industry. Published by the Czechoslovak Academy of Agriculture — the Institute of Scientific and Technical Information for Agriculture. Issued monthly. Editorial office 120 56 Prague 2, Slezská 7.

■
Die wissenschaftliche Zeitschrift ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA veröffentlicht Studien, Analysen und wissenschaftliche Abhandlungen über die gelösten Forschungsaufgaben auf dem Gebiet der Ökonomie der Landwirtschaft und Nahrungsmittelindustrie. Herausgegeben von der Tschechoslowakischen landwirtschaftlichen Akademie — Institut für wissenschaftlich-technische Information der Landwirtschaft. Erscheint monatlich. Redaktion 120 56 Prag 2, Slezská 7.

MEZINÁRODNÍ SOCIALISTICKÁ EKONOMICKÁ INTEGRACE

A OTÁZKY JEJÍHO PRŮBĚHU V ZEMĚDĚLSKO-PRŮMYSLOVÉM KOMPLEXU

Mezinárodní socialistická ekonomická integrace (MSEI) je plánovitě řízeným procesem všestranného hospodářského sblížení socialistických zemí, vedoucím až k vytvoření mezinárodního socialistického ekonomického komplexu. To se děje na základě všestranného rozvoje státně národních socialistických ekonomických komplexů. V tomto procesu se rozvíjí kvantitativně i kvalitativně specifický socialistický ekonomický vztah. Materiální základnu mezinárodního ekonomického vztahu tvoří určitý stupeň rozvoje a internacionalizace výrobních sil společnosti. S růstem ekonomické úrovně se zákonitě upevňuje i plánovitost v mezinárodní sféře jako reprezentant naturálního komunistického vztahu. Tím se i kvalitativně mění mezinárodní zboží vztah, je zbavován živelnosti a nabývá plánovitosti.

Pro vymezení soustavy řízení mezinárodní socialistické integrace má určující význam povaha cílů mezinárodní socialistické ekonomické integrace. Obecné cíle MSEI jako historického procesu lze vymezit jako společensky uvědomělé a cílevědomé vytváření podmínek pro urychlený rozvoj socialismu a přechodu ke komunismu v národním a světovém měřítku. Tento obecný cíl se promítá jako urychlení všeobecného a efektivního rozvoje ekonomiky každého ze socialistických států v rámci společenství, zajišťující trvalý růst blahobytu pracujících, urychlené osvojování a rozvíjení vědeckotechnické revoluce a rozvoj socialistických společensko-výrobních vztahů v národním a mezinárodním měřítku. Přitom dochází k urychlení procesu vyrovnávání ekonomické úrovně a vítězství socialismu nad kapitalismem v ekonomické soutěži.

Soustava řízení MSEI je komplexem principů, forem, metod a nástrojů společné ekonomické činnosti, zaměřené k dosažení vytyčených společných dohodnutých cílů. Jde o její dvojí zaměření, a to na rozvoj integračních procesů v rámci socialistického společenství k vytváření mezinárodního ekonomického hodnutých cílů. Jde o její dvojí zaměření, a to na rozvoj integračních procesů v rámci socialistického společenství k vytváření mezinárodního ekonomického komplexu vyššího řádu a na sladování a realizaci dohodnutých společných opatření ve vztahu k subjektům stojícím mimo socialistické společenství na základě principů vyplývajících ze vztahu k jednolitým součástem světové ekonomiky. Soustavu řízení MSEI v současné době představují tři navzájem propojené a závislé subsystémy: soustavy forem, metod a nástrojů společné organizačně plánové činnosti; soustavy plánových zboží peněžních nástrojů; soustavy organizačně institucionálních forem a právních norem. Soustava společného plánovitého řízení procesu MSEI se nadále vyvíjí a zdokonaluje, hledá větší účinnost jejich jednolitých prvků a v konkrétních oblastech integrace odvozuje potřebný mechanismus součinnosti.

Tak je tomu i v oblasti socialistické ekonomické integrace v zemědělsko-průmyslovém komplexu, jehož cílem je zabezpečování výživy obyvatelstva socialistických zemí v rámci celosvětového problému výživy. XVI. sjezd KSČ a čtvrté plenární zasedání ÚV KSČ konané v říjnu 1981 zvýraznily úlohu zabezpečení soběstačnosti ve výživě výrobky mírného pásma a upozornily na obtížnost jejich zabezpečování na světových trzích.

Pro zemědělsko-průmyslové komplexy socialistických zemí se nadále nabízí další možnosti využívání socialistické ekonomické integrace v oblasti výroby zemědělských a potravinářských výrobků, ve výrobě výrobních prostředků pro zemědělství a potravinářský průmysl a výrazně i ve vědeckotechnické spolupráci.

Ve Výzkumném ústavu ekonomiky zemědělství a výživy v Praze jsou dlouhodobě řešeny výsledky a aspekty mezinárodní dělby práce v oblasti zemědělsko-potravinářského komplexu, zvláště z hlediska zahraničního obchodu jako jejího výrazu. Předkládané monotematické číslo představuje některé výsledky za poslední období.

Článek *Soběstačnost a vnější ekonomické vztahy čs. zemědělsko-průmyslového komplexu* kromě definic mezinárodní dělby práce se zabývá vývojem dovozu, vývozu a salda obchodně platební bilance zahraničního obchodu za čs. zemědělsko-potravinářský a zemědělsko-průmyslový komplex. Zvláštní pozornost se zde věnuje vývoji soběstačnosti ve výrobě zemědělských a potravinářských výrobků.

V článku *Rozhodující tendence ve vývoji zemědělsko-potravinářského komplexu členských zemí RVHP* je rozebíráno postavení ZPoK v rámci národního hospodářství jednotlivých členských zemí RVHP včetně spotřeby a míry soběstačnosti u vybraných produktů. Je zde uváděna i materiální technická vybavenost s přihlédnutím k energetické náročnosti ZPK zemí RVHP.

Minulost, přítomnost a perspektivy zapojení čs. zemědělsko-potravinářského komplexu do mezinárodní dělby práce je název dalšího článku, který seznamuje s dlouhodobým čistým dovozem zemědělsko-potravinářských produktů, s vysokým pasivem tohoto obchodu, nepříznivou teritoriální strukturou dovozu a nevhodnou strukturou vývozního sortimentu. Současně ukazuje na možnosti optimalizace zbožíové skladby vývozu i na snížení spotřeby dovážených surovin a výrobních prostředků.

Problematikou specifik mezinárodní specializace na úseku zemědělské prvovýroby a potravinářského průmyslu i faktory omezujícími její působnost v národohospodářském komplexu se zabývá článek *Možnosti mezinárodní specializace členských zemí RVHP při řešení potravinového problému*. Jsou zde také analyzovány možnosti spolupráce s rozvojovými zeměmi a ukázány perspektivy dalšího rozvoje specializace členských zemí RVHP v oblasti ZPoK.

Dílním problémem se zabývá článek *Davoz tuků, olejů a tukových surovin*. Charakterizuje se zde vývoj objemu této komoditní skupiny za období 1960 až 1980 a zvláště v 6. pětiletce i negativní dopad na celkovou bilanci zahraničního obchodu.

Významnou problematikou se zabývá článek *Vědeckotechnická spolupráce členských zemí RVHP v oblasti zemědělství*, ve kterém se uvádějí některé dosud dosažené výsledky a vazby dlouhodobých cílových programů spolupráce na vědeckotechnickou spolupráci.

Toto monotematické číslo, zaměřené spíše na dosavadní výsledky mezinárodní socialistické integrace v oblasti zemědělsko-průmyslového komplexu, je i určitým podkladem pro řešení dalšího vývoje obsahu, forem, metod a nástrojů další mezinárodní spolupráce, které by měly být také rozpracovány v této oblasti.

Ing. Jaroslav Kunc, CSc., vědecký redaktor

SOBĚSTAČNOST A MEZINÁRODNÍ DĚLBA PRÁCE

Podstatnou součástí reprodukčního procesu národního hospodářství, ale i sféry zajišťující výrobu potravin vč. zemědělství je mezinárodní dělba práce.

Mezinárodní dělbou práce rozumíme společenskou dělbu práce mezi různými relativně výrobně uzavřenými a ekonomicky samostatnými celky (národními, státními, nadstátními) nebo mezi výrobci náležejícími do těchto různých celků. Tyto společenské celky vystupují ve světové ekonomice jednak jako výrobci, jednak jako spotřebitelé. Na základě rozdílného vybavení přírodními, společenskými a historickými podmínkami jsou jako výrobci specializováni, jakožto spotřebitelé jsou však spíše univerzální. Každý celek spotřebovává výrobky, pro jejichž výrobu není vůbec nebo jen nedostatečně uvedenými podmínkami vybaven, na druhé straně vyrábí — využívaje svých podmínek — výrobky, které vždy nespotebovává. Tím se vytváří vzájemná závislost uvedených celků jako výrobců a spotřebitelů.

Základní složkou a nositelem mezinárodních ekonomických vztahů je mezinárodní obchod.

Struktura a stupeň vývoje mezinárodní dělby práce představuje objektivní základnu rozsahu a skladby mezinárodního obchodu jakožto pohybu zboží mezi státy (event. seskupeními států) — účastníky mezinárodního trhu, a tedy i rozsahu a skladby zahraničního obchodu jednotlivých států, neboť mezinárodní obchod je souhrnem zahraničních obchodů jednotlivých zemí světa.

Toky zboží a služeb mezi státy — účastníky mezinárodního trhu — se řídí zákonitostmi mezinárodního zbožího vztahu, což znamená, že hodnota zboží vystupuje jako mezinárodní, resp. světová hodnota (není tedy určena spotřebou práce v určité národní resp. státní oblasti, nýbrž spotřebou společenské práce v mezinárodním měřítku, resp. světové práce), a peněžní vyjádření hodnoty — cena — je dána cenou mezinárodní resp. světovou.

Ve vztazích mezi účastníky mezinárodního trhu působí obdobně jako ve vztazích mezi účastníky národního trhu zákon hodnoty. Rozdíl spočívá v povaze účastníků tohoto vztahu; účastníky zbožího vztahů uvnitř národního resp. státního celku jsou jednotliví výrobci, účastníky mezinárodního zbožího vztahu se jeví ekonomicky samostatné společenské celky (země)¹⁾.

¹⁾ „Ve světové soustavě kapitalismu národní celky . . . vystupují jako souhrn vlastníků, zatímco státní celky ve světové soustavě socialismu vystupují jako vlastníci, neboť tvoří společenské vlastnické celky.“ (Tauchman 1966)

Vztah mezi kategorií mezinárodní dělby práce a kategorií mezinárodního obchodu nelze chápat jako vztah úplné či detailní určenosti rozsahu a skladby mezinárodního resp. zahraničního obchodu objektivními podmínkami mezinárodní dělby práce. Přírodní a společenské podmínky výroby jak v určité národní či státní sféře, tak v oblasti mezinárodní tvoří pouze určitý rámec, v němž se konkrétní profil, zejména skladba výroby, utváří. V tomto rámci existuje mezi podmínkami tvořícími objektivní základnu mezinárodní dělby práce a konkrétní skladbou výroby v jednotlivé zemi určitá míra relativní volnosti.

Uvedená skutečnost souvisí s ekonomickou samostatností účastníků mezinárodního zbožího vztahu.

Jednotlivé země jsou sice na jedné straně ve vztazích určité vzájemné závislosti jako účastníci mezinárodní dělby práce, na druhé straně jsou však ekonomicky samostatné²⁾.

Ekonomická samostatnost v podstatě znamená, že mohou relativně samostatně utvářet strukturu své společenské výroby. Jakkoli jsou jako účastníci mezinárodní dělby práce omezeni rámcem jejich objektivních podmínek, není v té míře, v níž jsou ekonomiky samostatné, věcný profil jejich výroby pouhým produktem bezprostředního působení tržních vztahů v mezinárodním obchodě.

Z relativní samostatnosti ekonomických celků při utváření profilu společenské výroby v jejich sféře ovšem plyne, že struktura výroby nemusí být z hlediska využití objektivních podmínek mezinárodní dělby práce optimální. Rámec podmínek mezinárodní dělby práce pro toho kterého účastníka dělby je poměrně široký a má tendence rozšiřovat se v průběhu vývoje, kdy přibývá proměnlivých podmínek ekonomických a relativně ubývá konstantních podmínek přírodních.

Odchyly od optimální struktury výroby, která vyplývá z podmínek mezinárodní dělby práce, ovlivňuje účinnost vynakládání společenské práce ve sféře ekonomického celku účastníka mezinárodní dělby práce (státu, seskupení) ve srovnání s účinností vynakládání práce světové.

Zahraniční obchod se tedy vyznačuje několika základními vazbami:

- jako součást oběhové fáze reprodukčního procesu konkrétního národního hospodářství,
- jako část celkových vnějších ekonomických vztahů státu,
- jako součást světového obchodu,
- jakou součást reprodukčního procesu určitého národohospodářského celku (zemědělsko-potravinářský) nebo určitého odvětví (např. zemědělství).

Jako součást oběhové fáze reprodukčního procesu konkrétního národního hospodářství či odvětví je formován podmínkami vytvářenými státem jako ekonomicky samostatným celkem, relativně méně závislým na mezinárodní dělbě práce.

Projev podmínek mezinárodní dělby práce ve vztahu k národnímu

²⁾ Obecně konstatování týkající se vztahů zboží výroby jako takové má poněkud rozdílný význam pro země socialistické a kapitalistické. „Jakmile by skutečný vlastnický celek přesahoval hranice původně dané ekonomickou samostatností jakožto funkcí výrobní uzavřenosti společenského celku, pak se tím tato jeho původní samostatnost ruší a nastupuje nová, v hranicích daných skutečným vlastnickým celkem. Podle toho můžeme různé celky seřadit do stupnice, od nejúplněji samostatných k nejméně samostatným; soukromý výrobce, společenská skupina, země (národní celek), nadnárodní a nadstátní celek (integrace) atd.“ (Tauchman 1966, str. 42)

hospodářství země vytváří objektivní rámec vnějšího ekonomického zapojení země a v něm též jejího zahraničního obchodu.

Působení v každém z uvedených okruhů je ovšem kvalitativně odlišné povahy. V materiálním smyslu je pro zahraniční obchod země rozhodující výrobní fáze reprodukčního procesu, a proto určující podmínky jeho rozsahu a struktury je třeba hledat ve vztazích reprodukčního procesu daného ekonomického celku.

V druhém případě (zahraniční obchod v rámci celkového vnějšího ekonomického zapojení země a jako součást světového obchodu) zahraniční obchod pouze zprostředkovává působení podmínek mezinárodní dělby práce, resp. podmínek mezinárodního trhu na reprodukční proces daného ekonomického celku či odvětví jakožto jeho vnějších ekonomických podmínek.

Společenský reprodukční proces, zejména jeho výrobní struktura, se neutváří jako bezprostřední pasivní výsledek těchto podmínek. Vliv podmínek mezinárodní dělby práce (resp. té jejich podstatné části, která na určitý ekonomický celek — stát — působí prostřednictvím jeho zahraničního obchodu) na reprodukční proces je obecně zprostředkována tímto ekonomickým celkem (státem).

Čím vyšší je míra formální ekonomické nezávislosti určitého ekonomického celku (státu), tím větší je — obecně vzato — míra zprostředkování podmínek mezinárodní dělby práce do jeho ekonomické sféry jeho vědomou činností. Tam, kde stát vystupuje jako vlastník (společenský vlastnický celek, socialistický stát), je míra tohoto zprostředkování jeho vědomou činností největší, tam, kde vystupuje jako soubor vlastníků, je omezená, a to v závislosti na tom, v jakém rozsahu skutečně vlastnické celky přesahují hranice státu.

Zahraniční obchod plní v reprodukčním procesu země dvě hlavní ekonomické funkce:

a) změny struktury produkce vytvořené v národním hospodářství za určité období (společenského produktu, národního důchodu) ve strukturu spotřeby v rovině užití (transformace užitných hodnot), např. rozdíl mezi potravinami vyrobenými v tuzemsku a spotřebou potravin;

b) realizace úspor resp. efektu plynoucího z rozdílů mezi vlastní národní a světovou společenskou produktivitou práce, tj. mezi potřebou práce národní a práce mezinárodní (světové) k získání určitých užitných hodnot (hodnotový účinek zahraničního obchodu).

Realizace těchto funkcí v zahraničním obchodě jednotlivé země ve své jednotě vymezuje rozsah i skladbu zapojení národní ekonomiky do mezinárodního obchodu, ale i naopak — rozsah a struktura zapojení země do mezinárodního obchodu určuje, jak plní zahraniční obchod tyto funkce v ekonomickém reprodukčním procesu země.

Pro velké země s poměrně úplným vybavením přírodními podmínkami výroby a technickou výrobní základnou má první funkce relativně menší význam. Druhá úloha však představuje dostatečnou příčinu jejich účasti ve světovém obchodě.

Pro malé země s neúplným vybavením přírodními podmínkami a neumožností vytvořit úplnou technickou výrobní základnu má první z uvedených funkcí zahraničního obchodu zpravidla větší význam než pro země veliké. Nemenší význam má však pro malé země i druhá zmíněná úloha zahraničního obchodu. Mezi tyto země patří i ČSSR (ve vztahu k potravi-

nám i s ohledem na poměrně malé vybavení zemědělským půdním fondem).

Rozvoj československého národního hospodářství je plně závislý na intenzitě jeho zapojení do procesu mezinárodní dělby práce. Tato závislost vyplývá především z charakteru čs. ekonomiky, daného omezenou nekomplexní surovinovou základnou, relativně vysokým stupněm rozvoje průmyslové výroby, nerozsáhlým vnitřním odbytem a v neposlední řadě i náročností výrobní struktury na dovoz surovin a základních materiálů. Dalším významným faktorem je současná úroveň výrobních sil.

VNĚJŠÍ OTEVŘENOSTI ČS. ZEMĚDĚLSKO-PRŮMYSLOVÉHO KOMPLEXU

V současných podmínkách světového hospodářského vývoje je do procesu mezinárodní dělby zapojena ekonomika každého státu; v tomto smyslu jsou tedy ekonomiky všech států ekonomikami otevřenými. V závislosti na charakteru vnitřního reprodukčního procesu existují však mezi charakterem otevřenosti jednotlivých ekonomik rozdíly, projevující se v její různé míře, různém tvaru a různé kvalitě.

Míru otevřenosti národního hospodářství či jednotlivých odvětví charakterizuje z kvantitativního hlediska rozvoj vnějších ekonomických vztahů v relaci s globálními ukazateli rozvoje vnitřní ekonomiky.

Tvar otevřenosti vyjadřuje věcnou i hodnotovou strukturu zapojení ekonomiky do mezinárodní dělby práce a její kvalita je dána tím, do jaké míry vede proces otevírání ekonomiky vůči vnějšímu prostředí k hospodářskému růstu a ke zvyšování národohospodářské efektivity vnitřního reprodukčního procesu.

Otevřenost ekonomiky vůči vnějšímu prostředí bývá z kvantitativního hlediska charakterizována podílem zahraničního obchodu na agregátních veličinách celkové ekonomické aktivity, jako jsou společenský produkt a národní důchod. Protože však zahraniční obchod představuje jen jednu (i když nejdůležitější) z forem vnějších ekonomických vztahů socialistické ekonomiky, je podíl obratu zahraničního obchodu na společenském produktu či národním důchodu ukazatelem jen „zúžené“ míry otevřenosti a vzhledem k narůstající vzájemné provázanosti jednotlivých forem vnějších ekonomických vztahů (zejména pohybu zboží, služeb a úvěrů či kapitálů) jen přibližnou aproximací faktických relací (abychom se přiblížili ke kvantitativnímu vyjádření celého podílu vnějších ekonomických vztahů v reprodukčním procesu národní ekonomiky, museli bychom vedle toků hmotných statků uvažovat i toky služeb, úvěrů, poznatků a informací a pracovních sil). Vypovídací průkaznost ukazatele podílu zahraničního obchodu na společenském produktu či národním důchodu je ovšem částečně omezena vysoce agregovanou podobou uváděných veličin, a proto nemůže podat dokonalé informace o struktuře (tvaru) a kvalitě otevřenosti národní ekonomiky.

Kromě vztahu zahraničního obchodu a společenského produktu resp. národního důchodu bývá v ekonomické literatuře uváděn v souvislosti se zkoumáním míry otevřenosti národní ekonomiky jako její dílčí ukazatel též objem zahraničního obchodu na jednoho obyvatele.

Vůči vypovídací schopnosti uvedených syntetických ukazatelů i vůči metodickému postupu při jejich konstruování lze vznést námitky, plynoucí zejména z charakteru vstupních údajů a možností jejich vzájemné srovnatelnosti; přesto se však domníváme, že sledování jejich vývoje v čase dává

možnost určit míru relativní závislosti rozvoje dané ekonomiky na vnějších ekonomických vztazích, míru její otevřenosti.

Jako kvantitativní měřítko otevřenosti ekonomiky zpravidla slouží některý z následujících ukazatelů: podíl hodnotového objemu dovozu (vývozu) příslušné země na hodnotovém objemu užitého (vytvořeného) národního důchodu této země; podíl obratu zahraničního obchodu na hrubém společenském produktu³⁾. Nepřímo lze charakterizovat otevřenost ekonomiky též ukazatelem obratu zahraničního obchodu na jednoho obyvatele.

Hodnotit izolovaně vývoj samotné teritoriální struktury zahraničního obchodu není z národohospodářského hlediska dostačující. Pro zjištění jejího vlivu na kvalitu zapojení ekonomiky do mezinárodní dělby práce musí být uvedené údaje doplněny o věcnou (zbožovou) charakteristiku, umožňující komplexnější posouzení zahraniční směny, to znamená z hlediska zbožívé teritoriální struktury. Teprve analýza zbožívé teritoriální struktury vnějších ekonomických vztahů umožňuje vyslovit závěry o směrech hlavních toků zboží, teprve z ní lze usuzovat na stupeň univerzality či naopak diferenciaci zahraniční směny v závislosti na teritoriálních oblastech; její rozbor je též důležitým východiskem pro hodnocení kvality zapojení vnitřní ekonomiky do mezinárodní dělby práce.

Rozhodující vliv na růst čs. zahraničního obchodu má RVHP. Podíl členských zemí RVHP na čs. zahraničním obchodě dosáhl již téměř dvou třetin. Z této skutečnosti vyplývá, že výměna zboží mezi ČSSR a ostatními zeměmi RVHP tvoří páteř čs. zahraničního obchodu a životně důležitý prostor pro vzájemnou hospodářskou spolupráci (tab. I).

Obdobným způsobem lze vyjádřit postavení jednotlivých národohos-

I. Teritoriální struktura čs. zahraničního obchodu

	1948	1950	1960	1970	1975	1980
Zahraničně obchodní obrat celkem	100	100	100	100	100	100
Z toho:						
socialistické země	39,7	55,5	71,8	70,0	70,6	68,6
kapitalistické státy	60,3	44,5	28,2	30,0	29,4	31,4
z toho:						
vyspělé kapitalistické státy	45,6	34,8	17,8	22,4	22,4	23,8
rozvojové země	14,7	9,7	10,4	7,6	7,0	7,6

Pramen: podklady VÚEZVž, výpočty vlastní — i u všech dalších tabulek

³⁾ Technickým problémem takového měření je otázka použití cen. Je zřejmý požadavek, aby hodnotový objem národního důchodu (společenského produktu) i vývoz a dovoz (obrat) byly oceněny shodnými cenovými měřítky — např. velkoobchodními cenami. Použití různých cenových měřítek u obou veličin (např. velkoobchodních cen u národního důchodu a zahraničně obchodních cen z vývozu, dovozu) výsledek přirozeně zkresluje. Další problém vyvstává při srovnávání otevřenosti ekonomiky různých států, zejména socialistických zemí a kapitalistických států. Potíž vyplývá z různého způsobu měření národohospodářských veličin, resp. z toho, že shodné termíny, např. národní důchod, nemají v obou skupinách zemí shodný ekonomický obsah.

podářských komplexů a odvětví, tedy i komplexu zemědělsko-potravinářského.

Srovnání ukazuje, že obrat zemědělsko-potravinářských produktů se dlouhodobě zvýšil více než čtyřnásobně, tedy poměrně rychleji než ZPoK celkem (trojnásobně), tj. včetně zemědělských surovin pro nepotravinářské účely (tab. II).

II. Míra otevřenosti čs. zemědělsko-potravinářského komplexu

	1960	1965	1977	1978	1979
Společenský produkt ZPoK v mld Kčs b.c.	80,3	98,2	181,0	181,8	178,2
Obrat zahraničního obchodu v mld Kčs:					
— ZPoK potravinářský (zemědělsko- potravinářské produkty)	3,8	4,5	10,1	10,0	12,1
— ZPoK celkem (vč. zemědělských surovin nepotravinářských)	5,2	5,7	12,6	12,5	15,5
Míra otevřenosti v %:					
— ZPoK potravinářský	4,7	4,6	5,6	5,5	6,8
— ZPoK celkem	6,5	5,8	7,0	6,9	8,7

Míra otevřenosti měla v průběhu 20 let tendenci k růstu a zvýšila se o třetinu až čtvrtinu.

Přesto lze považovat čs. zemědělsko-potravinářský komplex za vnitřně kompaktní, s relativně méně výraznými vnějšími vztahy (otevřenost 5,5 až 8,7 %).

Tato spíše malá otevřenost komplexu vyplývá obecně z charakteru reprodukčního procesu zemědělství vázaného především na využívání vlastního půdního fondu, což je obdobné i u jiných států s vyspělým zemědělstvím.

Uvedené rozpětí lze však považovat za nízké především ve srovnání s mírou otevřenosti celé ekonomiky, která v průměru dosahuje přes 10 %. Znamená to, že míra otevřenosti čs. ekonomiky je téměř dvojnásobná ve srovnání se zemědělsko-potravinářským komplexem (a na rozdíl od ZPoK s tendencí dalšího rozšiřování).

Vyjádření míry a tvaru otevřenosti čs. zemědělsko-potravinářského a zemědělsko-průmyslového komplexu spočívá, obdobně jako u agregátu celé ekonomiky, v posouzení struktury zahraničně obchodních vztahů, tj. podílů ZPoK a ZPK na celkových čs. vývozech a dovozech, dále teritoriální struktury zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářskými produkty a výrobními prostředky (inputy), včetně vývoje sald obchodně platební bilance a jejich teritoriálně strukturálního rozmístění.

Zahraniční obchod zemědělsko-potravinářského komplexu⁴⁾ zahrnuje

⁴⁾ zemědělsko-potravinářský komplex tvoří položky: 510, 511, 530, 55, 56, 57, 590, 59102, 60, 7, 8

především tři hlavní skupiny komodit, tj. vývozy a dovozy surovin rostlinného a živočišného původu, zvířata včetně chovných, potravinářské výrobky včetně surovin a polotovarů pro výrobu potravin⁵⁾.

Objem vývozu čs. zemědělsko-potravinářského komplexu se za 20 let v hodnotovém vyjádření zvýšil 4,1krát, z toho od roku 1970 do roku 1980 na trojnásobek (tab. III).

III. Vývoz čs. zemědělsko-potravinářského komplexu

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Vývoz v mil. Kčs	943	1087	1209	1556	2046	2148	2763	3044	3873
Index	100	115,3	128,2	165,0	217,0	227,8	293,0	322,8	410,7

Přitom se podíl vývozu zemědělsko-potravinářského komplexu na celkovém čs. vývozu jakožto určité vyjádření míry otevřenosti dlouhodobě snižuje — z 6,8 % v roce 1960 na 4,8 % v roce 1980. Celkové relativní snížení podílu ZPoK činí přes 40 %.

Pokles podílu vývozu (ale i dovozu) zemědělsko-potravinářského komplexu na celkovém zahraničním obchodu ČSSR svědčí o vyšší dynamice — zvláště vývozní — ostatních odvětví národního hospodářství. Tato tendence se logicky trvale prosazuje, přestože celkový vývoz i dovoz zemědělsko-potravinářského komplexu v hodnotovém vyjádření stoupá (tab. IV).

Teritoriální členění vývozu jako výraz tvaru otevřenosti čs. ZPoK

IV. Podíl vývozu zemědělsko-potravinářského komplexu na celkovém vývozu ČSSR a jeho teritoriální struktura (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl vývozu ZPoK na: — celkovém vývozu ČSSR	6,8	5,6	4,4	4,6	3,9	3,7	4,3	4,2	4,8
— celkovém vývozu do teritorií:									
SZ	3,5	2,2	1,9	1,9	2,8	2,0	2,1	2,1	2,2
KS	15,7	14,8	10,5	11,5	7,1	8,4	10,5	9,8	10,9
VKS	21,6	19,1	13,5	14,5	8,6	10,6	13,3	11,5	12,2
RZ	6,9	7,3	3,9	4,8	3,4	3,2	4,5	5,4	7,5

⁵⁾ veškeré propočty zahraničního obchodu provedeny podle Jednotné nomenklatury zboží zahraničního obchodu členských zemí RVHP (FSÚ, FMZO 1974)

obdobně jako u dovozů ukazuje, že větší část byla směřována do kapitalistických států, resp. téměř výlučně do vyspělých kapitalistických států (tab. V).

V. Struktura vývozu zemědělsko-potravinářského komplexu v teritoriálním členění (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl vývozu čs. ZPoK připadající na:									
— SZ celkem	35,7	29,1	30,2	30,0	53,6	39,7	36,0	37,6	31,5
— KS	64,3	70,9	69,8	70,0	46,4	60,3	64,0	62,4	68,5
z toho: VKS	53,1	58,1	61,8	61,2	39,8	53,1	55,3	52,8	54,9
RZ	11,2	12,8	8,0	8,7	6,6	7,2	8,7	9,6	13,6
Svět celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Z celkového vývozu zemědělsko-potravinářského komplexu připadá na kapitalistické státy (KS) v roce 1980 již 68,5 % (v roce 1960 64,4 %), z toho na hospodářsky vyspělé státy (VKS) 54,9 % (rok 1960 53,1 %) a na rozvojové země (RZ) pouze 13,6 % (rok 1960 11,2 %).

Obecně rovněž platí, že v zahraničním obchodě se směňují užité hodnoty realizované mezinárodní dělby práce. To ovšem znamená, že proporce mezinárodní socialistické dělby práce, realizované v oblasti zemědělských surovin a potravin, se v posledním období (zvláště po roce 1975) neposilují.

Objem dovozu čs. zemědělsko-potravinářského komplexu se za posledních 20 let v hodnotovém vyjádření více než ztrojnásobil, z toho se od roku 1970 do roku 1980 zvýšil více než na dvojnásobek. Podíl dovozu zemědělsko-potravinářského komplexu na celkovém čs. dovozu se trvale snižuje (z 31,8 % v roce 1960 na 17,0 % v roce 1980 (tab. VI).

VI. Dovoz čs. zemědělsko-potravinářského komplexu

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Dovoz mil. Kčs	4158	4533	6071	7948	9352	10 471	9760	12 463	12 914
Index	100	100,9	146,0	191,1	244,9	251,8	234,7	299,7	310,6

Podíl zemědělsko-potravinářských produktů na celkových čs. dovozech z rozvojových zemí je však mimořádně významný. Trvale dosahuje kolem 60 % (tab. VII).

V teritoriálním členění se na dovozu čs. ZPoK účastní vyšším podílem kapitalistické státy než státy socialistické. Celkový dovoz země-

dělsko-potravinářských komodit je kryt ze socialistických zemí v roce 1980 35,8 % (v roce 1960 69,7 %), z kapitalistických států pak zbývajícími 64,2 % (rok 1960 30,3 %). Z toho na hospodářsky vyspělé kapitalistické státy připadá 41,1 % (rok 1960 16,2 %) a rozvojové země se podílejí v roce 1980 23,1 % (v roce 1960 14,1 %) (tab. VIII).

VII. Podíl dovozu zemědělsko-potravinářského komplexu na celkovém dovozu a jeho teritoriální struktura (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl dovozu ZPoK na: — celkovém dovozu ČSSR	31,8	23,6	21,8	15,1	16,1	16,0	13,8	15,7	17,0
— celkovém teritoriálním dovozu do: SZ	31,1	11,4	17,7	10,5	10,1	9,9	8,7	9,0	7,9
KS	33,6	37,7	30,5	24,7	28,8	29,1	25,9	30,7	29,7
VKS	27,3	29,7	21,7	18,2	22,3	19,7	18,0	23,9	19,0
RZ	45,8	57,2	62,8	49,5	56,0	60,0	59,1	59,8	52,8

VIII. Struktura dovozu zemědělsko-potravinářského komplexu v teritoriálním členění (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl dovozu čs. ZPoK připadající na: SZ celkem	69,7	57,6	54,9	47,5	42,8	42,2	44,1	39,4	35,8
KS celkem	30,3	42,4	45,1	52,5	57,2	57,8	55,9	60,6	64,2
z toho: VKS	16,2	23,7	25,3	30,7	35,9	29,9	31,4	38,3	41,1
RZ	14,1	18,7	19,8	21,8	21,3	27,9	24,5	22,3	23,1
Svět celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vývoj dovozu zemědělsko-potravinářského komplexu ze socialistických zemí vykazuje v období 1960—1980 málo příznivou tendenci, neboť podíl připadající na socialistické země se snížil za těchto 20 let z 69,7 % na 35,8 %. Nejvýrazněji se tato změna projevila v letech 1970—1980, kdy dovozy z kapitalistických států vzrostly ze 45,1 % na 64,2 %, z toho na vyspělé kapitalistické státy připadlo 25,3 % a v roce 1980 41,1 %.

Dovozní závislost vůči VKS se relativně zvýšila více než 2,5krát za období 1960—1980 a 1,7krát za léta 1970—1980.

Konečně celkový vývoj salda zahraničního obchodu zemědělskými surovinami a potravinami lze považovat za určitou charakteristiku vývoje zemědělsko-potravinářského komplexu v rámci jeho vnějších vztahů.

Rozsah kladného či záporného salda vyjadřuje — jak již bylo uvedeno — svým způsobem syntetizující hledisko míry soběstačnosti v zajišťování celkových zdrojů potravin, případně vybraných surovin pro lehký průmysl (zatím bez přihlédnutí ke kompetitivnosti a rozsahu zdrojů inputů pro zemědělství a potravinářský průmysl).

Zahraniční obchod zemědělsko-potravinářského komplexu po celé období, tj. roky 1960—1980, vykazuje pasivní saldo. Za uvedené období vzrostlo záporné saldo čs. zemědělsko-potravinářského komplexu téměř na trojnásobek původního objemu, tj. na 9 mld Kčs (tab. IX).

IX. Vývoj salda obchodně platební bilance zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářského komplexu ČSSR

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Záporné saldo mil. Kčs	-3,161	-3,335	-4,863	-5,775	-7,306	-8,323	-6,997	-9,418	-9,041
Index	100	105,5	153,8	182,7	231,1	263,3	221,4	297,9	286,0

Záporné saldo postupně rostlo z 3,2 mld Kčs v roce 1960 na 4,9 mld Kčs v roce 1970 a 9 mld v roce 1980. Příčiny tohoto vývoje spočívají jak ve vývoji cen dovážených i vyvážených komodit, tak v postupné transformaci vývozní a dovozní struktury čs. zemědělsko-potravinářského komplexu, ale i ve vývoji vnitřní výrobní struktury tohoto komplexu (tab. X).

X. Podíl záporného salda zemědělsko-potravinářského komplexu na celkovém saldu zahraničního obchodu ČSSR a jeho teritoriální struktury (v %)

	1960 ^{a)}	1965 ^{a)}	1970 ^{b)}	1975 ^{b)}	1976 ^{b)}	1977 ^{b)}	1978 ^{b)}	1979 ^{b)}	1980 ^{b)}
Podíl záporného salda ZPoK na: saldu ČSSR	245,9	400,9	14,4	94,4	10,4	127,8	98,9	161,2	164,1
celkovém teritor. saldu:									
SZ	337,1	910,9	480,4	124,0	304,6	175,6	118,8	577,2	167,6
KS	114,4	138,8	198,0	73,6	85,2	90,2	86,0	108,8	162,1
VKS	380,8	1 386,6	52,3	26,9	57,3	38,5	27,5	52,8	65,7
RZ	94,3	91,0	207,7	28,3	503,6	2 366,7	167,3	308,3	182,3

^{a)} podíl pasivního salda ZPoK na aktivním saldu zahraničního obchodu ČSSR

^{b)} podíl pasivního salda ZPoK na pasivním saldu ZO ČSSR

V porovnání proporcí mezi pasivním saldem čs. zemědělsko-potravinářského komplexu a celkovou hodnotou čs. vývozu je zřejmý v dlouhodobé časové řadě pokles váhy pasivního salda v porovnání s rokem 1960. Ve vztahu ke kapitalistickým státům spíše stoupá včetně vyspělých kapitalistických států a rozvojových zemí, a naopak klesá ve vztahu k socialistickým zemím celkem včetně RVHP (tab. XI, XII).

XI. Podíl pasivního salda zemědělsko-potravinářského komplexu na celkovém vývozu ČSSR (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl pasivního salda ZPoK na celkovém vývozu ČSSR	22,0	16,6	17,7	12,4	14,0	12,7	9,9	11,9	10,5

XII. Struktura záporného salda zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářského komplexu v teritoriálním členění (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl záporného salda ZPoK připadající na: SZ celkem	81,0	68,7	61,1	54,1	39,7	42,9	47,3	40,0	37,6
KS celkem	19,0	31,3	38,9	45,9	60,3	57,1	52,7	60,0	62,4
Z toho: VKS	4,5	11,5	16,2	19,3	34,8	23,9	21,9	33,6	35,1
RZ	14,5	19,8	22,7	26,6	25,5	33,2	30,8	26,4	27,3
Svět celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Obdobně se výrazně mění i struktura záporného salda zemědělsko-potravinářského komplexu v teritoriálním členění. Na socialistické země celkem v roce 1960 připadalo 81 % tohoto záporného salda a v roce 1980 celkem 37,6 %. Na kapitalistické státy celkem v roce 1960 připadalo 19 %, v roce 1980 62,4 %, z toho na vyspělé kapitalistické státy 4,5 %, resp. 35,1 %.

Je tedy zřejmé, že záporné saldo čs. zemědělsko-potravinářského komplexu se proporcionálně postupně zmenšuje směrem k socialistickým zemím včetně RVHP a zvyšuje se ke kapitalistickým zemím celkem včetně hospodářsky vyspělých KS.

Obdobně lze vyjádřit míru a tvar otevřenosti zemědělsko-průmyslového komplexu. Zahraniční obchod zemědělsko-průmyslového komplexu zahrnuje jednak již uvedenou oblast zemědělsko-potravinářského komplexu — ZPoK (tj. vývozy a dovozy surovin rostlinného

a živočišného původu, zvířata včetně chovných, potravinářské výrobky včetně surovin a polotovarů pro výrobu potravin), ale navíc také inputy pro zemědělství a potravinářský průmysl.

Znamená to, že do sféry zahraničního obchodu zemědělsko-průmyslového komplexu (ZPK) patří i celá oblast výrobních prostředků — inputů, které jsou předmětem vnější směny⁶⁾, tj. traktory a zemědělské stroje, zařízení potravinářského průmyslu, závody potravinářského průmyslu, zařízení tabákového průmyslu, hnojiva a přípravky pro boj se škůdci v zemědělství, ale i netto dovozy energie (nafta, elektřina, zemní plyn), podílově připadající na spotřebu v zemědělství a potravinářském průmyslu.

Objem vývozu čs. zemědělsko-průmyslového komplexu se zvýšil v období 1960—1980 hodnotově čtyřikrát, z toho v letech 1970—1980 více než třikrát. Ve srovnání se zahraničním obchodem zemědělsko-potravinářského komplexu je dynamika růstu vývozu obdobná, ovšem v absolutním objemu je vývoz celého zemědělsko-průmyslového komplexu vyšší o více než 2,0 mld Kčs fco (tab. XIII).

XIII. Vývoz čs. zemědělsko-průmyslového komplexu (v mld Kčs)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Vývoz čs. ZPK celkem:	1,618	1,893	1,960	3,925	4,373	4,794	5,582	5,902	6,513
Z toho: vývoz inputů	675	806	751	1,752	2,327	2,646	2,818	2,857	2,641

Obdobně jako u zemědělsko-potravinářského komplexu, snižuje se logicky podíl vývozu zemědělsko-průmyslového komplexu na celkovém vývozu z původních 11,6 % v roce 1960 na 81,1 % v roce 1980. Celkové relativní snížení podílu zemědělsko-průmyslového komplexu dosáhlo ve stejném období téměř třetiny (tab. XIV).

Teritoriální členění vývozu inputů zemědělsko-průmyslového komplexu ukazuje, na rozdíl od vývozů zemědělsko-potravinářského komplexu, že větší část směřuje do socialistických států, resp. převážně do zemí RVHP.

Z celkového vývozu inputů připadá na socialistické státy v roce 1980 69,0 % (v roce 1960 80,8 %), na hospodářsky vyspělé kapitalistické státy 15,0 % (rok 1960 4,0 %) a na rozvojové země 16,0 % (rok 1960 15,3 %).

Struktura celkového vývozu čs. zemědělsko-potravinářského komplexu, na rozdíl od samotných inputů (tj. včetně zemědělských surovin a potravin) byla proporcemi mezi vývozy do socialistických států (46,7 % rok 1980) a kapitalistických států (53,3 %) téměř stejná (tab. XVI).

Vnitřní struktura vývozu inputů a potravin včetně zemědělských surovin má z hlediska teritoriálního významu vnitřní proporce. Vývoz inputů zemědělsko-průmyslového komplexu směřuje ze dvou třetin do

⁶⁾ zemědělsko-průmyslový komplex zahrnuje podle nomenklatury RVHP položky: 510, 511, 530, 55, 56, 57, 58, 590, 59102, 60, 7, 8, a dále inputy: 18, 140, 162, 143, 34, 210 (podíl), 230 (podíl), 231 (podíl)

XIV. Podíl vývozu zemědělsko-průmyslového komplexu na celkovém vývozu ČSSR a jeho teritoriální struktura (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl vývozu ZPK na: celk. vývozu ČSSR	11,6	9,8	7,1	8,4	8,4	8,2	8,8	8,0	8,1
celkovém vývozu podle teritorií:									
SZ	8,8	6,7	4,7	5,9	7,3	6,4	7,0	6,3	5,4
KS	19,1	18,1	13,1	14,7	11,6	13,2	13,8	12,8	10,1
VKS	22,8	20,7	15,1	17,2	12,2	13,8	16,1	14,0	14,4
RZ	13,6	13,4	8,6	8,6	10,1	11,8	8,9	9,7	13,6

socialistických zemí, z jedné třetiny do kapitalistických zemí a z jedné sedminy do vyspělých kapitalistických států. Vývoz potravin a zemědělských surovin připadající na země RVHP činí zhruba jednu polovinu, stejně jako do kapitalistických států (tab. XV).

XV. Struktura vývozu inputů čs. zemědělsko-průmyslového komplexu v teritoriální členění (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl vývozu inputů ZPK připadající na: SZ celkem	80,7	78,9	72,5	76,2	73,9	71,6	80,6	79,5	69,0
KS	19,3	21,1	27,5	23,8	26,1	28,4	19,4	20,5	31,0
Z toho: VKS	4,0	6,7	12,2	15,0	14,8	12,9	11,1	12,4	15,0
RZ	15,3	14,4	15,3	8,8	11,3	15,5	8,3	8,1	16,0
Svět celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Objem dovozu čs. zemědělsko-průmyslového komplexu vzrostl ze 4,7 mld Kčs v roce 1960 na 17,4 mld Kčs v roce 1980, tj. téměř čtyřikrát, z toho se zvýšil dovoz inputů pro zemědělství a potravinářský průmysl z 0,5 mld Kčs na 4,5 mld Kčs za stejné období, tj. osmkrát (tab. XVII).

Obdobně jako u dovozů zemědělsko-potravinářského komplexu se podíl dovozů zemědělsko-průmyslového komplexu na celkových čs. dovozech dlouhodobě snižuje, přesto však dosahuje ještě v roce 1980 22,7 %. Znamená to, že více než pětina celkových dovozů čs. zahraničního obchodu

XVI. Struktura celkového vývozu čs. zemědělsko-průmyslového komplexu v teritoriálním členění (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl vývozu ZPK připadající na: SZ celkem	54,5	50,3	46,4	50,6	64,4	57,3	58,5	57,9	46,7
KS celkem	45,5	49,7	53,6	49,4	35,6	42,7	41,5	42,1	53,3
Z toho: VKS	32,6	36,2	42,8	40,6	26,5	30,9	33,0	33,2	38,7
RZ	12,9	13,5	10,8	8,8	9,1	11,8	8,5	8,9	14,6
Svět celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

XVII. Celkový dovoz čs. zemědělsko-průmyslového komplexu a dovoz inputů v mld Kčs

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Dovoz čs. ZPK celkem	4,730	5,869	7,128	11,373	13,204	14,869	13,970	16,543	17,394
Index	100	124,1	150,7	240,4	279,2	314,4	295,3	349,7	367,7
Z toho dovoz inputů	572	1,334	1,853	3,426	3,851	4,398	4,210	4,079	4,481
Index	100	233,2	324,0	599,0	613,3	768,9	736,0	713,1	783,4

je tvořena buď dovozem zemědělsko-potravinářských produktů, či dovozem inputů (tab. XVIII).

Z teritoriálního hlediska, tj. tvaru otevřenosti, připadá na zemědělsko-průmyslový komplex z celkových dovozů ČSSR z rozvojových zemí více než polovina, z vyspělých kapitalistických států třetina.

Teritoriální struktura dovozu inputů zemědělsko-průmyslového komplexu je na rozdíl od teritoriální struktury dovozů celého zemědělsko-průmyslového komplexu zásadně odlišná. Přes 80 % všech dovozů inputů připadá na socialistické země, necelá pětina na vyspělé kapitalistické státy.

Struktura dovozu zemědělsko-průmyslového komplexu má z hlediska tvarů a míry otevřenosti též významné vnitřní proporce. Jak bylo již uvedeno, připadá dovoz inputů ze čtyř pětina na socialistické země a na kapitalistické státy necelá pětina. U dovozu potravin a zemědělských surovin připadá na kapitalistické státy kolem 60 %, z toho na vyspělé kapitalistické státy asi 40 %. Z kapitalistických států tedy dovážíme spíše potraviny a zemědělské suroviny, ze zemí RVHP téměř veškeré inputy, které na celkovém dovozu zemědělsko-průmyslového komplexu participují

XVIII. Podíl dovozu zemědělsko-průmyslového komplexu na celkovém dovozu ČSSR a jeho teritoriální struktura (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl dovozu ZPK na: celkovém dovozu ČSSR	36,2	30,5	28,5	21,5	22,7	22,7	19,8	20,9	20,2
celkovém dovozu ČSSR podle teritorií:									
SZ	36,8	26,8	25,9	18,5	18,3	18,2	15,9	15,1	14,2
KS	34,8	40,8	34,0	28,0	31,9	32,4	29,0	33,7	32,6
VKS	28,6	33,4	25,3	22,2	26,1	23,8	21,7	27,4	27,2
RZ	46,8	58,9	66,2	50,0	56,4	60,4	59,6	60,4	53,8

XIX. Struktura dovozu inputů zemědělsko-průmyslového komplexu v teritoriálním složení (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl dovozu inputů ZPK připadající na: SZ celkem	94,7	89,3	83,0	83,8	84,9	84,7	84,5	82,1	81,5
KS celkem	5,3	10,7	17,0	16,2	15,1	15,3	15,5	17,9	18,5
Z toho: VKS	2,9	8,6	13,5	15,7	14,8	14,9	15,1	17,2	18,4
RZ	2,4	2,1	3,5	0,5	0,3	0,4	0,4	0,7	0,1
Svět celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

zhruba jednou čtvrtinou, a zbývající tři čtvrtiny připadají na potraviny a zemědělské suroviny (tab. XIX).

Zahraniční obchod zemědělsko-průmyslového komplexu vykazuje za celé období 1960–1980 záporné saldo, které se zvýšilo zhruba ze 3 mld Kčs na 10,9 mld Kčs, tj. zhruba 3,6krát (tab. XX, XXI).

Obdobný vývoj má i zahraniční obchod inputy zemědělsko-průmyslového komplexu, kde záporné saldo se ve stejném období zvýšilo 18krát, tj. z 0,1 mld Kčs na 1,8 mld Kčs (tab. XXII, XXIV).

Podíl záporného salda inputů na celkovém záporném saldu zemědělsko-průmyslového komplexu dlouhodobě vzrůstá a v současné době při určitém kolísání dosahuje 16,9 %, zbývajících 83,1 % připadá na potraviny a zemědělské suroviny (tab. XXII, XXV).

XX. Struktura celkového dovozu zemědělsko-průmyslového komplexu v teritoriálním členění (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl dovozu ZPK připadající na: SZ	72,4	64,5	61,5	58,5	54,5	54,8	56,3	49,9	47,6
KS celk.	27,6	35,5	38,5	41,5	44,5	45,2	43,7	50,1	52,4
Z toho: VKS	15,0	20,6	22,5	26,2	29,4	25,4	26,4	33,1	34,9
RZ	12,6	14,9	16,0	15,3	15,1	19,8	17,3	17,0	17,5
Svět celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

XXI. Vývoj salda obchodně platební bilance zahraničního obchodu zemědělsko-průmyslového komplexu ČSSR (v mld Kčs)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Celkové záporné saldo	-3,043	-3,844	-5,168	-7,449	-8,831	-10,075	-8,388	-10,641	-10,881
Z toho: záporné saldo inputů	-118	-509	-1,102	-1,647	-1,524	-1,752	-1,392	-1,222	-1,840
Podíl zápor. salda inputů na celk. zápor. saldu ZPK v %	3,9	13,2	21,3	22,5	17,3	17,4	16,6	11,5	16,9

XXII. Podíl záporného salda inputů a záporného salda zemědělsko-průmyslového komplexu celkem na celkovém vývozu ČSSR (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl celk. záporného salda ZPK	21,2	19,2	18,8	16,0	16,9	17,3	13,2	14,5	13,5
Podíl záporného salda inputů	0,8	2,5	4,0	3,6	2,9	3,0	2,2	1,7	2,3

XXIII. Struktura záporného salda zahraničního obchodu inputů zemědělsko-průmyslového komplexu ČSSR v teritoriálním členění (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl záporného salda inputů připadající na: SZ celk.	-16,7	-106,2	-75,5	-91,8	-101,5	-104,4	-92,3	-88,1	-99,5
KS celk.	+83,3	+6,2	-24,5	+8,2	+1,5	+4,4	-7,7	-11,9	-0,5
z toho: VKS	-4,0	-14,8	-41,1	+16,3	-14,8	-18,0	-23,2	-28,5	-20,3
RZ	+87,3	+21,0	+16,6	+8,1	+16,3	+22,4	+15,5	+16,6	+19,8
Svět celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

XXIV. Struktura záporného salda zahraničního obchodu zemědělsko-průmyslového komplexu ČSSR v teritoriálním členění (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl záporného salda připadající na: SZ	83,4	73,6	61,9	62,6	50,4	53,6	54,8	45,6	48,1
KS celkem	16,6	26,4	38,1	37,4	49,6	46,4	45,2	54,4	51,9
z toho: VKS	4,8	12,0	17,6	18,6	31,3	22,8	22,1	33,0	32,6
RZ	11,8	14,4	20,5	18,8	18,3	23,6	23,1	21,4	19,3
Svět celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

XXV. Podíl záporného salda zemědělsko-průmyslového komplexu na celkovém saldu zahraničního obchodu ČSSR (v %)

	1960	1965	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Podíl celkového záporného salda ZPK	237,7 ^{a)}	46,2 ^{b)}	15,3 ^{b)} krát	121,8 ^{b)}	144,3 ^{b)}	138,0 ^{b)}	118,6 ^{b)}	182,1 ^{b)}	197,5 ^{b)}
Podíl zápor. salda inputů	9,2 ^{a)}	61,1 ^{a)}	326,1 ^{b)}	27,4 ^{b)}	24,9 ^{b)}	24,0 ^{b)}	19,7 ^{b)}	20,9 ^{b)}	33,4 ^{b)}

^{a)} podíl pasivního salda ZPK na aktivním saldu zahraničního obchodu ČSSR

^{b)} podíl pasivního salda ZPK na pasivním saldu zahraničního obchodu ČSSR

Vývoj míry soběstačnosti základních zemědělsko-potravinářských výrobků v dlouhodobém vývoji ČSSR je charakteristický dalšími specifickými tendencemi a strukturálními změnami:

— Především roste dlouhodobě míra soběstačnosti všech základních skupin produktů živočišného původu, tj. masa celkem včetně drůbežního, mléčných výrobků včetně másla a vajec. Téměř u všech jmenovaných zemědělsko-potravinářských výrobků se stupeň soběstačnosti za posledních 10–15 let zvýšil zhruba o 20 % a přibližuje se téměř plné soběstačnosti, nebo ji přesahuje (sýry, vejce, máslo).

— Zvýšila se rovněž o 5–10 % míra soběstačnosti u obilovin celkem. Přesto však dovozy obilovin i v posledních letech zůstávají významné (1–2 mil. tun ročně).

— Pozitivní růst míry soběstačnosti živočišných výrobků je však provázen méně příznivým jevem, tj. přesunem dovozů z potravinářských surovin, polotovarů a vlastních potravin na zemědělské meziproducty, zvláště obiloviny a koncentrovaná krmiva, při málo výhodných cenových a teritoriálních relacích (pokrutiny, šroty, živočišné moučky ročně 600 až 700 tis. tun).

— K málo pozitivním resp. nevýrazným změnám v dlouhodobém vývoji dochází u zeleniny a ovoce. Proporce soběstačnosti mají v podstatě stagnující až klesající charakter.

— U některých tradičních a komerčně velmi významných zemědělsko-potravinářských vývozních výrobků míra soběstačnosti naopak zřetelně klesá. Typickým příkladem je cukr, kde se rovněž trvale snižuje naturální míra soběstačnosti.

— Obdobné tendence platí i pro některé další komodity (chmel, sladovnický ječmen, slad aj.), kde se vývoz buď snižuje, nebo často objemově stagnuje.

— Transformace ve vnitřní a vnější dovozní strukturu zemědělsko-průmyslového komplexu (tj. rostoucí váha dovozu zemědělských meziproductů) je charakteristická i pro inputy zemědělství. Při poklesu (relativním) dovozů potravinářských surovin, polotovarů a potravin se dovozy přesunují především také na inputy intenzifikačního charakteru (průmyslová hnojiva, pesticidy aj.), které mají ovlivnit intenzitu domácí zemědělské výroby a nahradit dovozy meziproductů nebo přímo potravin.

— Výrazně rovněž roste hodnotový objem netto dovozů energie, připadající podílově na zemědělsko-potravinářský komplex.

Literatura

TAUCHMAN, J.: Světová ekonomická soustava. Praha, Akademie 1966.

Jednotná nomenklatura zboží zahraničního obchodu členských zemí RVHP. Praha, FSÚ a FMZO 1974.

Došlo dne 29. 10. 1981

Adresa autora:

Ing. Vladimír Jeníček, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

JENÍČEK V., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Soběstačnost a vnější ekonomické vztahy čs. zemědělsko-průmyslového komplexu

Zeměd. Ekon., 28, 1982, č. 4, s. 249—266. — 25 tab., lit. 2

zemědělsko-potravinářský komplex, zemědělsko-průmyslový komplex, zahraniční obchod, import, export, obchodně platební bilance, soběstačnost, analýza statistická, analýza trendů

Stat definuje mezinárodní dělbu práce, mezinárodní resp. zahraniční obchod, tvar a míru otevřenosti ekonomiky. Dále uvádí vývoj dovozu, vývozu, salda obchodně platební bilance zahraničního obchodu, jejich strukturu a proporce za čs. zemědělsko-potravinářský a zemědělsko-průmyslový komplex. Závěrem uvádí vývoj soběstačnosti.

ЕНИЧЕК В., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Манесова 75, 120 58 Прага 2

Самообеспеченность и внешние экономические отношения чехословацкого агропромышленного комплекса

Zeměd. Ekon., 28, 1982, № 4, с. 249—266. — 25 табл., лит. 2

агропродовольственный комплекс, агропромышленный комплекс, внешняя торговля, импорт, экспорт, торгово-платежный баланс, самообеспеченность, статистический анализ, анализ трендов

В статье дается определение международного распределения труда, международной внешней торговли, дается характеристика формы и уровня открытости экономики. Далее приводятся развитие импорта, экспорта, сальдо торгово-платежного баланса внешней торговли, их структура и пропорции в чехословацком агропромышленном и агропродовольственном комплексе. В заключение приводится развитие самообеспеченности.

JENÍČEK V., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Self-sufficiency and External Economic Relations of the Czechoslovak Agro-industrial Complex

Zeměd. Ekon., 28, 1982, No. 4, pp. 249—266. — 25 tabs, refs 2

agricultural and food-production complex, agro-industrial complex, foreign trade, import, export, balance of trade and payments, self-sufficiency, statistical analysis, trend analysis

The following terms are defined: international division of work, international and/or foreign trade, shape and openness of economy. Further, the development of import, export, balance of trade and payments in foreign trade, their structure and proportions within the framework of Czechoslovak agricultural and food-production complex and agro-industrial complex are indicated. In conclusion the self-sufficiency development is discussed.

JENÍČEK V., Forschungsinstitut für Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Mánesova 75, 120 58 Prag 2

Selbstgenügsamkeit und äußere ökonomische Beziehungen des tschechoslowakischen Agrar-Industrie-Komplexes

Zeměd. Ekon., 28, 1982, Nr. 4, S. 249—266. — 25 Tab., Lit. 2

Ernährungswirtschaft, Agrar-Industrie-Komplex, Außenhandel, Einfuhr, Ausfuhr, Geschäftszahlungsbilanz, Selbstgenügsamkeit, statistische Analyse, Trendanalyse

Die vorliegende Arbeit definiert die internationale Arbeitsteilung, den internationalen bzw. den Außenhandel, die Form sowie das Offenheitsmaß der Ökonomik. Sie befaßt sich ferner mit der Entwicklung der Ein- und Ausfuhr, des Saldos der Geschäftszahlungsbilanz des Außenhandels, deren Struktur und Proportionen in bezug auf die tschechoslowakische Ernährungswirtschaft und den tschechoslowakischen Agrar-Industrie-Komplex. Abschließend wird die Entwicklung der Selbstgenügsamkeit besprochen.

КРАУС Й., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Манесова 75, 120 58 Прага 2

Возможности международной специализации стран-членов СЭВ при решении продовольственной проблемы

Zeměd. Ekon., 28, 1982, No 4, с. 303—314. — 1 табл., лит. 7

сельское хозяйство, пищевая промышленность, агропродовольственный комплекс, международная специализация, внешняя торговля, международное сотрудничество, развивающиеся страны, анализ, прогноз

В статье дается характеристика проблематики международной специализации стран-членов СЭВ в области агропродовольственной продукции. После вступительного изложения отдельных определений рассматриваются специфика международной специализации в области сельскохозяйственного первичного производства и пищевой промышленности, факторы ограничивающие их действие в данном народнохозяйственном комплексе. Внешняя торговля рассматривается в качестве финального результата специализационных тенденций. В статье дается анализ возможностей углубления сотрудничества с третьими странами, в частности с развивающимися странами. Приводится настоящее положение международной специализации стран-членов СЭВ в области агропродовольственного комплекса и перспективы ее дальнейшего развития.

KRAUS J., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

The Prospects of International Specialisation of the CMEA Member Countries in the Process of Solving the Food Problem

Zeměd. Ekon., 28, 1982, No. 4, pp. 303 — 314. — 1 tab., refs 7

agriculture, food industry, agricultural and food-production complex, international specialisation, foreign trade, international cooperation, CMEA level, developing countries, analysis, prognosis

The problems of international specialisation of the CMEA member countries in the field of agricultural and food products are treated. The introductory specification of terms is followed by the evaluation of international specialisation specificity in the field of agricultural primary production and food industry and by consideration of the factors limiting its effectivity in a certain economic complex. Foreign trade is considered to be a realisation output of specialisation trends. The extended cooperation possibilities with the third, particularly developing, countries are analysed. An outline of the current state of international specialisation within the CMEA member countries in the field of agricultural and food-production complex and its future developmental perspectives are presented.

KRAUS J., Forschungsinstitut für Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Mánesova 75, 120 58 Prag 2

Möglichkeiten zur internationalen Spezialisierung der RGW-Mitgliedsländer bei der Lösung des Nahrungsgüterproblems

Zeměd. Ekon., 28, 1982, Nr. 4, S. 303—314. — 1 Tab., Lit. 7

Landwirtschaft, Nahrungsgüterindustrie, Ernährungswirtschaft, internationale Spezialisierung, Außenhandel, internationale Zusammenarbeit, Entwicklungsländer, Analyse, Prognose

Die vorliegende Arbeit löst die Problematik der internationalen Spezialisierung der RGW-Mitgliedsländer auf dem Gebiet der Produkte der Landwirtschaft und Nahrungsgüterwirtschaft. Nach der einleitenden Begriffsbestimmung werden die Spezifika der internationalen Spezialisierung auf dem Gebiet der landwirtschaftlichen Primärproduktion und der Nahrungsgüterwirtschaft sowie die ihre Wirksamkeit im gegebenen volkswirtschaftlichen Komplex beschränkenden Faktoren besprochen. Der Außenhandel wird als Realisierungsooutput der Spezialisierungstendenzen verstanden. Die vorliegende Arbeit analysiert die Möglichkeiten zur weiteren Vertiefung der Zusammenarbeit mit den sog. dritten Ländern, insbesondere mit den Entwicklungsländern. Gezeigt wird der gegenwärtige Stand der internationalen Spezialisierung der einzelnen RGW-Mitgliedsländer auf dem Gebiet der Ernährungswirtschaft und die Perspektiven ihrer weiteren Entwicklung werden besprochen.

**MINULOST, PŘÍTOMNOST
A PERSPEKTIVY ZAPOJENÍ
ČS. ZEMĚDĚLSKO-POTRAVINÁŘSKÉHO
KOMPLEXU
DO MEZINÁRODNÍ DĚLBY PRÁCE**

Stěžejním úkolem našeho zemědělsko-potravinářského komplexu je dosažení soběstačnosti v obilninách a v základních druzích potravin mírného pásma při postupném růstu soběstačnosti ČSSR na úseku výživy. Význam splnění tohoto úkolu je jak národohospodářský, tak politický, a je plně chápán a respektován. Realizace uvedeného cíle je ovšem nesmírně obtížná a ekonomicky náročná. Vnější, ale i vnitřní podmínky pro plnění tohoto úkolu jsou nepříznivé a jejich zlepšení v prvním případě lze stěží v nejbližších letech očekávat, ve druhém případě pak bude vyžadovat pravděpodobně řadu zásadních opatření jak v oblasti ekonomiky a plánování zemědělsko-potravinářského komplexu, tak v ostatních navazujících odvětvích.

Obsahu pojmu soběstačnost byla v odborné literatuře v posledních letech věnována značná pozornost, obdobně jako problematice cest k ní vedoucích. Ať je již československá soběstačnost v obilninách a základních druzích potravin chápána jako krytí spotřeby daných produktů vlastní výrobou na základě tzv. viditelné spotřeby, nebo jako vyrovnání platební bilance odvětvového zahraničního obchodu a dosažení hodnotové soběstačnosti, event. krytí spotřeby determinované nutričním optimem z hlediska objemu i struktury, je zřejmé, že rozhodující oblastí, ve které se promítne každá změna podílu krytí spotřeby zemědělských a potravinářských produktů zajištěných vně našeho hospodářství na celkovém objemu spotřeby, je oblast zahraničního obchodu ZPoK, a že tedy struktura zahraničního obchodu, jeho ekonomické parametry a jeho proporce budou výslednicí a obrazem stupně úspěchu či neúspěchu našeho úsilí v plnění tohoto úkolu, a to i přesto, že vlastní zahraničně obchodní činnost nemůže rozhodujícím způsobem stupeň a dynamiku růstu čs. soběstačnosti ovlivnit.

Československý zemědělsko-potravinářský zahraniční obchod v současné době nelze charakterizovat jako úsek, na němž jsou docilovány pozitivní výsledky, přičemž hlavní problémy jsou bezprostředně spjaté se zcela nežádoucí disproporcí mezi vývozem a dovozem, rezultující v pasivní saldo zahraničního obchodu čs. ZPoK, se zhoršující se strukturou dovozu, a to jak teritoriální, tak zbožovou, a s nízkou ekonomickou efektivností vývozu, tedy s neúspěchy v oblastech, jejichž důležitost je zcela zásadní.

Je evidentní, že zvyšování čs. soběstačnosti v dané skupině produktů je optimálním činitelem, který může uvedené nežádoucí tendence v zahraničním obchodě ZPoK zastavit a zlepšit. Každé zlepšení v popsanych

negativních tendencích čs. zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářskými produkty vytváří prostor pro růst soběstačnosti v obilninách a základních druzích potravin mírného pásma.

CHARAKTERISTIKA VÝVOJE ČS. ZAHRANIČNÍHO OBCHODU ZPoK

V OBDOBÍ 1920 — 1960

Československo bylo ve své historii vždy čistým dovozcem zemědělsko-potravinářských produktů, saldo bilance zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářským zbožím bylo vždy pasivní a vzhledem k všeobecně nízkému podílu nekompetitivních položek na celkovém zemědělsko-potravinářském dovozu a zbožové struktuře dovozu nebylo nikdy soběstačné v zemědělsko-potravinářských produktech mírného pásma.

V období předmnichovské republiky (1920—1937) představuje zemědělsko-potravinářský vývoz průměrně za celé období 17,8 % objemu celkového čs. vývozu a zemědělsko-potravinářský dovoz 32 % celkového dovozu.

Průměrný roční dovoz zemědělsko-potravinářského zboží v uvedeném období činil zhruba 113,07 mil. US \$. Průměrné roční pasivní saldo zahraničního obchodu potravinami a zemědělskými produkty bylo 42,49 mil. US \$. V komentovaném období byla v celém zemědělsko-potravinářském obchodu jediná agregace — cukr — trvale a také celkově aktivní. Všech dalších třináct celních tříd, reprezentujících zemědělsko-potravinářské zboží, bylo čistě dovozních, přičemž nejvyšší podíl na záporném saldu zemědělsko-potravinářského obchodu v období 1920—1937 mělo obilí (obilí, luštěniny a slad), představující téměř 45 % objemu záporného salda, dále tuky (cca 20 %) a jatečný a tažný dobytek (cca 15 %).

Obilniny představují v předmnichovské republice průměrně 10 % hodnoty celkového čs. dovozu a jsou druhou nejtěžší dovozní agregací z celého sortimentu čs. dovozu.

Výjimečné postavení měl cukr, který se podílí na celkovém vývozu předmnichovské republiky 8,2 % a je zbožím s nejvyšším aktivem za celé uvedené období, s ročním průměrným aktivním saldem 32,58 mil. US \$.

V poválečném období dochází postupně k řadě změn ve váze a dynamice růstu vývozu a dovozu zemědělsko-potravinářských produktů, sortiment vývozu i dovozu se rozšiřuje, ale charakteristické vlastnosti postavení zahraničního obchodu ZPoK v naší celkové účasti na mezinárodní dělbě práce se podstatně nemění. Zemědělsko-potravinářský dovoz participuje na celkovém čs. dovozu nadále v rozpětí 25—33 % (v paritě fco), pasivní saldo bilance dovozu a vývozu má od roku 1948 do roku 1960 mírně vzrůstající tendenci, přičemž ovšem hlavní příčinou je nižší tempo růstu objemu vývozu ZPoK, jehož podíl na celkovém čs. vývozu, v souladu s cíli naší účasti na mezinárodním obchodu, klesá z předválečných 17 na 15 % na počátku padesátých let a na cca 7—8 % v období 1955—1960.

Pasivní saldo zemědělsko-potravinářského zahraničního obchodu má vzrůstající tendenci, nicméně řádově koresponduje s předválečným obdobím, tzn. zvětšuje se z — 500 mil. Kčs fco v roce 1950 na cca — 2000 mil. Kčs v roce 1959. Obilniny zůstávají v tomto období dominantní dovozní komoditou, přičemž jejich podíl na dovozu ZPoK kolísá mezi 15—30 %, a podíl na celkovém dovozu ČSR v průměru představuje zhruba stejné procento jako v předválečném období, tzn. kolem 10 %. Cukr postupně

ztrácí v sortimentu vývozu své zcela dominantní postavení, zůstává však po celé období nejvýznamnější položkou zemědělsko-potravinářského exportu, i když jeho podíl na celkovém čs. vývozu rychle klesá. Sortiment vývozu i dovozu se rozšiřuje, zejména v oblasti nekompetitivních druhů zboží.

V období 1920—1960 vzrostl počet obyvatel Československa ze 12 979 tis. na 13 654 tis. a výměra zemědělské půdy připadající na 1 obyvatele se snížila z 0,6235 ha na 0,5366 ha, tedy o 14 %. Hrubá zemědělská produkce na 1 obyvatele sice vzrostla o 24,5 %, tedy zřetelně výrazněji než pokles výměry zemědělské půdy, tento přírůstek však nestačil plně kompenzovat růst spotřeby obyvatelstva. Objem hrubé zemědělské produkce se mezi první a druhou světovou válkou zvyšoval celostátně o 1,076 % ročně, v letech 1948—1960 o 1,98 % průměrně ročně. Přitom ovšem tempo růstu HZP v jednotlivých obdobích rozdílně ovlivňoval nakupovaný meziprodukt, jehož základem byly dovozy zemědělských surovin. Rychlejší bylo ovšem tempo růstu spotřeby potravin, a to jak po stránce objemové, tak kvalitativní. V letech 1948—1960 se zvyšovala v průměru ročně energetická spotřeba na obyvatele o 2,34 % (Houška 1971, str. 414).

Naznačené disproporce vyúsťují v nekrytý schodek spotřeby potravin. V roce 1936 dosahuje krytí poměrně nízké spotřeby obyvatelstva tuzemskou produkcí 93 %. V letech 1948—1960 dosahuje procento krytí spotřeby obyvatelstva tuzemskou výrobou průměrně ročně 82,9 %. Nekrytý schodek v energetické spotřebě obyvatelstva představoval v roce 1936 4133 mil. Kčs hrubé zemědělské produkce ve stálých cenách roku 1967, v letech 1948 až 1960 pak 10 259 mil. Kčs.

Z uvedeného lze shrnout, že růst intenzity čs. zemědělské výroby v hodnoceném období nestačil kompenzovat prolichůdně působící vzestup celkové spotřeby potravin při současném zlepšování její kvalitativní struktury, umocňovaný růstem populace a paralelním poklesem výměry zemědělské půdy na obyvatele, stupeň soběstačnosti se tedy v uvedeném období nezvyšoval. Odrazem tohoto vývoje v zahraničním obchodě ZPoK je absolutně vzrůstající, byť podílově (ve vztahu k celkovému dovozu) v podstatě neměnné pasivní saldo.

CHARAKTERISTIKA ČS. ZEMĚDĚLSKO-POTRAVINÁŘSKÉHO ZAHRANIČNÍHO OBCHODU V OBDOBÍ 1960 — 1980

Hodnocení posledních dvaceti let našeho zemědělsko-potravinářského zahraničního obchodu nebylo možno provést na shodném nomenklaturním základě jako období předchozí. Sortiment obchodovaného zboží se několika-násobně rozšířil, hierarchie položek se zásadně změnila a také zorné úhly hodnocení naší účasti v mezinárodní dělbě práce na daném úseku jsou zcela odlišné, přes některé konstantní požadavky, které jsou pro zemědělsko-potravinářský zahraniční obchod specifické.

V období 1960—1980 nastává (částečně vlivem všeobecného růstu vývozních i dovozních cen ve světovém měřítku) prudký vzrůst zemědělsko-potravinářského zahraničního obchodu. Hodnotový objem čs. vývozu ZPoK se od roku 1960 do roku 1980 zvyšuje čtyřnásobně, korespondující objem dovozu vzrůstá na trojnásobek výchozí úrovně. Zemědělsko-potravinářské produkty částečně ztrácejí svůj význam ve struktuře celkového

československého zahraničního obchodu vzhledem k tomu, že podíl dovozu ZPoK klesá ze 32 % v roce 1960 na necelých 15 % v roce 1980 a podíl vývozu ZPoK na celkové čs. aktivní účasti v mezinárodní dělbě práce z cca 7 na 4,8 % koncem sledovaného časového horizontu. Přes dynamičtější růst vývozu se nedaří snížit výrazně záporné saldo bilance zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářskými výrobky, které ve stejném období vzrůstá na 280 % výchozí úrovně.

Nepříznivý je vývoj teritoriální struktury zemědělsko-potravinářského zahraničního obchodu. Zatímco vývoz do nesocialistických států v letech 1960—1980 vzrůstá průměrně ročně o 7,7 %, odpovídající tempo růstu exportu do socialistických zemí je pouze 6,6 % ročně. Disproporce v dynamice dovozu ZPoK z teritoriálního hlediska je ještě výraznější. Průměrný roční přírůstek hodnoty čs. importu zemědělsko-potravinářského zboží ze socialistických zemí odpovídá 2,3 %, zatímco korespondující růst importu z nesocialistických zemí činí 9,8 % ročně. Nerovnoměrnost dynamiky sledovaného zahraničního obchodu v základních teritoriálních relacích vyúsťuje v zcela nepříznivou skladbu záporného salda zahraničního obchodu ZPoK, na kterém se podílejí v roce 1980 nesocialistické země 62 %, zatímco na počátku hodnoceného období (tj. v roce 1960) tato skupina zemí participovala na záporném saldu pouze 19 %.

Zemědělsko-potravinářské výrobky mají v jednotlivých teritoriálních relacích nestejný význam. V oblasti aktivního zahraničního obchodu jsou produkty ZPoK nejvýznamnější ve vývozu do vyspělých kapitalistických států, kde představují v období 1970—1980 cca 12—15 % veškerého československého exportu, a to přesto, že v období 1960—1965 činil jejich podíl z celého čs. exportu v této destinaci cca 20 %. Na celkovém vývozu ČSSR do rozvojových zemí se podílí zemědělsko-potravinářský komplex 4—8 %, relativně nejmenší význam pak představuje zemědělsko-potravinářské zboží ve vývozu do RVHP, na kterém participuje pouze 2—3 %.

Z tohoto hlediska je možno teritoriální skladbu čs. exportu ZPoK označit za příznivou vzhledem k vysokému podílu potravin a zemědělských surovin na celkovém čs. vývozu do vyspělých kapitalistických států, tedy na trhy s nejvyššími požadavky a nejpřísnějšími kritérii na obchodované zboží, což je konec konců důkazem vysoké konvertibility našeho zemědělsko-potravinářského zboží. V roce 1980 jsou ve struktuře celkového čs. vývozu do VKS zemědělsko-potravinářské produkty objemově významnější než export strojů, zařízení a dopravních prostředků.

Za jeden z rozhodujících problémových okruhů zemědělsko-potravinářského zahraničního obchodu v posledních dvaceti letech lze označit naopak nežádoucí skladbu dovozu, resp. její vývoj. Zemědělské suroviny a potraviny se podílejí na našem celkovém dovozu z vyspělých kapitalistických států téměř 25 % (v rozpětí let 1960—1980 se podíl ZPoK na tomto celkovém importu pohybuje od 18 do 30 %, v roce 1980 činí ještě 23,7 %), resp. na celostátním dovozu z nesocialistických zemí cca 30 % (v rozpětí 25—38 %).

Naopak podíl zemědělsko-potravinářských komodit na globálním čs. importu ze socialistických zemí poklesl ze 31 % v roce 1960 na necelých 8 % koncem sledovaného období. Tato skutečnost znamená, že korespondující devizové prostředky, které má naše hospodářství k dispozici, vynakládáme téměř z jedné třetiny na nákup surovin a potravin při prioritních potřebách dovozu energie a náročných technických a technologických

výrobků a zařízení. Na této skutečnosti nemění nic ani relativně vysoký podíl dovozu ZPoK na celkovém dovozu z rozvojových zemí (46—63 % v období 1960—1980).

Z jiného zorného úhlu je možno uvedený negativní vývoj hodnotit tak, že dosavadní úspěchy našeho zemědělsko-potravinářského komplexu v posuzovaném období, tzn. dosažení soběstačnosti ČSSR v některých významných skupinách živočišných produktů (máslo, sýry, vejce, mléko, drůbež) se projevily spíše ve vztahu k socialistickým zemím, zatímco neovlivnily téměř vůbec naše dovozy z KS. Jejich obchodně politický efekt je tedy menší vzhledem ke zcela prioritní potřebě redukce zemědělsko-potravinářských dovozů z nesocialistických zemí. Uvedená negativní tendence současně ukazuje dosud stále nedostatečné využívání možností spolupráce na úseku zahraničního obchodu v oblasti ZPoK se členskými zeměmi RVHP, zejména mimoevropskými (Mongolsko, Vietnam, Kuba), vzhledem k tomu, že vysoký podíl komodit představující komentované dovozy z kapitalistických zemí jsou komodity nekompetitivní, tedy produkty tropického a subtropického pásma, jejichž zajištění v socialistických zemích Asie, resp. na Kubě je perspektivně z větší části reálné.

Z RVHP dovážíme v současné době pouze necelou třetinu celkového objemu zemědělsko-potravinářských výrobků a z rozvojových zemí jen o něco málo více než pětinu. Naopak více než 41 % importu ZPoK je zajišťováno v průmyslově vyspělých kapitalistických státech. Přitom v roce 1960 bylo více než 56 % zemědělských surovin a potravin dovážených do ČSSR ze zemí RVHP. S konstatováním tohoto nežádoucího vývoje ostře kontrastuje podíl Mongolska (0,6 % koncem šesté pětiletky) a Vietnamu (0,2 %) na celkových dovozech ZPoK.

Také zbožová skladba zemědělsko-potravinářského zahraničního obchodu se v posledních letech mění, přičemž lze stěží označit tyto změny za pozitivní. Charakteristickým rysem zbožové skladby vývozu je pokles podílu tradičních, objemově nejvýznamnějších položek na celkovém zemědělsko-potravinářském vývozu a rozšiřování zbožové skladby vývozu při současném růstu podílu položek ekonomicky problematických, neefektivních, tříštění disponibilních prostředků a zdrojů.

Některé tradiční, kvalitativně jedinečné a na zahraničních trzích zavedené produkty čs. ZPoK, zaujímající v minulosti významné místo na světových event. teritoriálních trzích, jejichž vysoký podíl na celkovém obchodovaném objemu přinášel některé ekonomické výhody, své postavení v posledních dvaceti letech ztratily, naopak získání tržní pozice u nezavedených výrobků přináší téměř pravidelně nezbytnost určitých cenových ústupků a tudíž ekonomických ztrát.

Za negativní rys zbožové skladby čs. vývozu je rovněž třeba považovat rostoucí podíl exportu živočišných produktů (drůbeže, mlékárenských výrobků, vajec, některých druhů masa) vzhledem k jejich nízké ekonomické efektivnosti, z národohospodářského hlediska snižované zejména dosud značným podílem dovážených krmiv, nutných pro jejich výrobu. Obecně lze konstatovat, že jednou z hlavních příčin neuspokojivého vývoje celkové ekonomické efektivnosti aktivní účasti čs. ZPoK v mezinárodní dělbě práce je růst podílu vývozu neefektivních položek.

Cukr, chmel, slad, pivo, maso a masné výrobky včetně konzerv, drůbeže a jatečných zvířat jsou komodity, které představují v posledních dvaceti letech trvale zhruba 50 % čs. vývozu ZPoK. Dominantní postavení

rafinovaného cukru, které lze konstatovat ještě v letech 1960—1965 (i když ne v té míře, která byla charakteristická pro období 1920—1960), se po roce 1970 mění a na místo cukru v hierarchii čs. zemědělsko-potravinářského vývozu nastupuje pivo a maso a masné výrobky. Podíl sladu na celkovém vývozu ZPoK klesá ze 14 % v roce 1960 na 9 % koncem sedmdesátých let, podíl chmele stagnuje v rozpětí 5—8 %.

Významné vývozní agregace čs. ZPoK jsou dále mléko a mléčné výrobky, cukrovinky (čokoládové i nečokoládové), ovoce, zelenina, bobule a plody a umělá klihatková střeva (cutisin).

Nejvyšší vzestup objemu vývozu dosahují z významných vývozních skupin zboží mléko a mlékárenské výrobky (včetně sýrů), tedy skupina na počátku sledovaného období ještě netto-dovozní, v důsledku dosažení soběstačnosti ČSSR v této kategorii na počátku šedesátých let pak vykazující hmotný nárůst objemu vývozu výrazně vyšší než všechny ostatní skupiny zemědělsko-potravinářských výrobků. Hmotný nárůst vývozu mléka a mlékárenských výrobků v posledním desetiletí v indexním vyjádření dosahuje hodnoty 425 (podskupina mléko a smetana konzervovaná) a 152 (sýry). Dynamický růst vývozu je charakteristický pro konzervovanou zeleninu (index v posledním desetiletí = 288), pivo (245), vejce (184) a drůbež zabitou (155). Naopak některé ekonomicky velmi efektivní exporty stagnují, event. klesají. Týká se to především klihatkových střev, perli, lovné zvěře, ale především rafinovaného cukru.

Zbožová struktura našeho dovozu potravin a zemědělských surovin v letech 1960—1980 je dosud rozhodujícím způsobem ovlivňována výsledky tuzemské zemědělsko-potravinářské výroby, především ale výsledky vlastního zemědělství. Jenom cca 20 % dovážených zemědělsko-potravinářských produktů má totiž výslovně nekompetitivní charakter, nemohou být vyrobeny v našich klimatických podmínkách. Šest skupin produktů tvoří v posledních dvaceti letech 50—55 % celkového čs. dovozu zemědělsko-potravinářských položek. Až na výjimku jediného roku je nejtěžší dovozní skupinou (a nyní lze konstatovat, že v celé dosavadní historii našeho zemědělsko-potravinářského obchodu) skupina obilnin s podílem 28 až 8 % na celkové hodnotě komentovaného dovozu. V posledních dvou letech, tj. 1979 a 1980, činí dovozy obilnin 15,5 % importu ZPoK. I když tento dovoz vykazuje od poloviny šedesátých let spíše poklesové tendence v relativní úrovni, jeho význam je trvale prvořadý.

Druhou největší dovozní agregací jsou koncentrovaná krmiva, tedy extrahované šroty, pokrutiny a živočišné moučky. Bílkovinná krmiva představovala v roce 1960 pouze 1,3 % celkového dovozu ZPoK, v roce 1980, při kontinuálním růstu podílu během celého období, participují na importu komplexu již téměř 11 %. Růst dovozů koncentrovaných krmiv, přestože je plně srovnatelný s vývojem téměř ve všech vyspělých zemích s omezeným půdním fondem a intenzivním zemědělstvím (jak v RVHP, tak v EHS), je jedním z nejvážnějších problémů čs. ZPoK. Je realizován téměř zcela na trzích nesocialistických zemí a jeho devizová náročnost je tudíž značná. Přitom není v dostatečné míře kompenzován poklesem spotřeby krmných obilnin, resp. růstem parametrů užítkovosti v živočišné produkci. Má tedy spíše charakter substituční a v komparaci s výsledky srovnatelných zemí importující podílově korespondující množství koncentrovaných bílkovinných krmiv je exploatace těchto krmiv (měřená dosahovanými výsledky živočišné výroby) méně efektivní.

Proto ani nesporně pozitivní pokles podílu masa, masných výrobků a jatečných zvířat na celkovém čs. dovozu ZPoK (z 11,6 % v roce 1960 na 3,5 % koncem sedmdesátých let) nelze jednoznačně hodnotit jako projev růstu soběstačnosti v dané skupině výrobků vzhledem k protisměrně se projevujícímu růstu dovozů krmiv. Třetí objemově nejdůležitější dovozní agregací je skupina ovoce, zelenina, bobule a plody (včetně zpracovaných), která participuje na celkovém dovozu ZPoK v poslední pětiletce 15—18 %, navzdory jejímu podílu v letech 1960—1970, který se pohyboval od 2 do 5 %. V posledních sledovaných letech se stává ovoce a zelenina druhou objemově nejvýznamnější dovozní agregací. Řada komplikací a náročnost zajišťování části spotřeby obyvatelstva ČSSR v ovoci a zelenině na zahraničních trzích, v posledních letech téměř z 50 % nesocialistických zemí, umocněná stávající nízkou spotřebou ovoce a zeleniny v ČSSR, patří k nejakutnějším problémům čs. zahraničního obchodu ZPoK. Je konečným důsledkem chyb v plánování v minulosti a vzhledem k možnostem našeho zemědělsko-potravinářského komplexu (doložitelných stavem čs. ovocnářství a zelenářství v předválečném období) je oblastí pravděpodobně nejsnáze řešitelnou, současně pak sférou, ve které je možno docílit růstem domácí výroby relativně nejvyšších omezení dovozů. Čtvrtá skupina, představující v celkovém importu ZPoK zhruba 3—9 % se vzrůstající tendencí tohoto podílu, jsou nekompetitivní pochutiny — káva, kakaové boby a čaj. Růst podílu této skupiny na celkových dovozech komplexu je důsledkem extrémního růstu cen kakaových bobů a kávy po roce 1975.

Následující, pátá agregace dovozních položek objemově rozhodujících, jsou olejnatá semena, oleje a tuky (kromě olejů a tuků technických a éterických). Olejnaté suroviny se podílely na celkových importech ZPoK ve třetí pětiletce cca 10—11 %, po roce 1970 jejich váha klesá až na cca 5 % na konci sledovaného období. Větší část těchto dovozů lze charakterizovat jako dovozy nekompetitivních druhů surovin, problematika domácí produkce řepky ovlivňuje možná antiimportní opatření jen částečně a jeví se jako oblast koncepčně zajištěná.

Poslední, šestou skupinou nejvýznamnějších komodit zemědělsko-potravinářského dovozu, je maso a masné výrobky, jatečný dobytek a zabitá drůbež. Z hlediska bilance obchodu masem a masnými výrobky již naše republika přestává být čistě dovozní zemí, hodnota vývozu a dovozu agregace je v posledních letech téměř vyrovnaná (v roce 1979 byla ČSSR již netto exportérem). Přesto lze považovat čs. zahraniční obchod masem — dovoz i vývoz — za oblast nedořešených problémů, ve které se koncentrují palčivé otázky ekonomické efektivity a soběstačnosti, a to především ve vztahu ke koncentrovaným krmivům a krmným obilninám.

V jednotlivých teritoriálních relacích jsou dále významné dovozy ryb a rybích výrobků (cca 4 % celkového čs. importu ZPoK), tabák a tabákové výrobky (5—6 %), resp. některé nápoje.

Shrneme-li nejzávažnější problémové okruhy československé účasti v mezinárodní dělbě práce na úseku zemědělsko-potravinářském, s akcentem na současné jevy a tendence, tj. na poslední pětiletku, lze je vyjádřit takto:

Nevyvážené proporce vývozu a dovozu, existující od samého počátku čs. zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářskými produkty, se vlivem vyšší akcelerace spotřeby, podporované nízkými a stagnujícími cenami potravin na vnitřním trhu, při nižším růstu zemědělské výroby a neodpo-

vídajícím růstu výkonnosti potravinářského průmyslu, projevují v posledních letech nežádoucím růstem pasivního salda zahraničně obchodní platební bilance ZPoK, a to i přes rychlejší růst objemu vývozu v porovnání s dovozem po roce 1960. Stěžejním problémem čs. zahraničního obchodu ZPoK je tedy neúnosně vysoké záporné saldo, jehož struktura z hlediska teritoriálního se od roku 1960 vyvíjí zcela nepříznivě, tzn. prohlubuje se směrem k nesocialistickým zemím, resp. k vyspělým kapitalistickým státům.

Příčiny uvedené negativní tendence jsou jak objektivní (převážně vnější), tak vnitřní. Za objektivní faktory lze považovat především vliv směnných relací, tzn. nerovnoměrného vývoje světových cen v jednotlivých kategoriích výrobků a surovin, postihující čs. ZPoK vzhledem k převážujícímu podílu potravinářských výrobků ve vývozu a rozhodujícímu podílu surovin v dovozu a rezultující v nižší „kupní sílu“ čs. zemědělsko-potravinářského exportu. K objektivním vlivům lze přiřadit také všeobecně se zhoršující obchodně politické klima v posledních letech, snížení parametrů růstu hospodářského vývoje ve světě a rostoucí bariéry v některých zahraničně obchodních relacích.

Rozhodující vnitřní příčiny lze opět rozdělit na dvě skupiny: první, ovlivňující růst dovozu, a druhou, spočívající v nedostatečném růstu ekonomicky efektivního exportu ZPoK, který by eliminoval pasivní saldo. Růst dovozu zemědělsko-potravinářských produktů je výslednicí vzájemného působení rychlého, v některých případech luxusního a celkové výkonnosti čs. ZPoK neodpovídajícího růstu spotřeby (včetně spotřeby zemědělských inputů), při trvalém poklesu výměry zemědělské půdy, zhoršující se struktuře, resp. potřebám čs. ZPoK neodpovídajícím změnám ve struktuře plodin v rostlinné výrobě, současně se projevujících chyb v plánování, majících kořeny v minulosti, a zejména nedostatečné úrovně objemu i kvality dodávek nezbytných inputů pro čs. zemědělství a zpracovatelský potravinářský průmysl ze strany vnitřních dodavatelských odvětví, především strojírenství, chemického průmyslu a dalších.

Neuspokojivý růst exportu efektivních produktů zemědělsko-potravinářského komplexu, bezprostředně ovlivňující zvyšování pasivního salda jeho zahraničního obchodu, je důsledkem kumulovaného působení řady faktorů, které lze opět zhruba rozdělit na vnější a vnitřní.

Vnější, do značné míry objektivně působícím vlivem negativně ovlivňujícím objem a ekonomiku čs. vývozu ZPoK jsou vzrůstající zahraničně obchodní překážky, zejména na straně důležitých odběratelských zemí, členů EHS, ve formě tržních řádů na zdrcující většinu zemědělsko-potravinářských druhů zboží, vysoké vyrovnávací dávky a cla, extrémně vzrůstající požadavky na některé kvalitativní ukazatele vyváženého zboží a na jeho obaly. Obdobná forma bariér je překážkou čs. vývozu ZPoK také do některých dalších zemí a je umocněna např. v relaci k USA neposkytnutím doložky nejvyšších výhod. Uvedené limity jsou částečně důsledkem ochranné politiky a reakce na výrazné zpomalení hospodářského růstu ve vyspělých kapitalistických zemích, poklesem kupní síly tamního obyvatelstva v důsledku nezaměstnanosti a inflace. Obdobně limitují ekonomickou efektivnost čs. vývozu ZPoK již zmíněné změny ve směnných relacích, růst dopravních nákladů rezultující z všeobecného vzestupu cen energie atd.

Přes uvedené retardující faktory, působící po roce 1970 rostoucí měrou

na komentovaný export, je zřejmě nutno rozhodující míru těžkosti a problémů růstu čs. efektivního vývozu hledat ve vnitřních aspektech našeho ZPoK.

Zcela jednoznačně nejdůležitějším důvodem neúspěchu v této oblasti je zaostalost a podprůměrná technická úroveň čs. potravinářského průmyslu, rezultující ve výrazně nižší produktivitě práce většiny potravinářských oborů v komparaci s produktivitou potravinářského průmyslu ve vyspělých zemích, které rozhodujícím způsobem participují na mezinárodním zemědělsko-potravinářském trhu. Domácí potravinářský průmysl zaostává co do technologické úrovně a produktivity práce také za některými státy RVHP, mj. vlivem nízkého podílu investic do potravinářského průmyslu v minulých letech v komparaci s ostatními členskými státy (Šmejkalová, Benešová, Kňourek 1981). Tento stav je zdrojem nižší ekonomické efektivnosti výroby, vyšší měrné spotřeby energie, resp. všeobecně horších ekonomických parametrů exportní produkce. Současně je důsledkem již zmíněné apofunkce čs. potravinářského strojírenství ve vztahu k domácímu potravinářskému průmyslu.

Uvedená zaostalost technické úrovně potravinářství je umocňována ve vztahu k zahraničnímu obchodu dalšími faktory. Především chronickým nedostatkem obalů, jejich neodpovídající kvalitou a atraktivností, která u finálních potravinářských výrobků silně limituje odbyt čs. zboží na všech zahraničních trzích (tedy zdaleka ne už jen na nejnáročnějších jako v minulosti). Dále velmi aktuální a perspektivně nejobtížněji řešitelnou zdravotně hygienickou nezávadností exportovaných potravin a potravinářských surovin, projevující se někdy oprávněnými, někdy komerčně a obchodně politicky motivovanými požadavky odběratelských zemí na garancie nepřítomnosti reziduí cizorodých látek, škodlivin a v některých případech i látek, jejichž zdravotní závadnost zdaleka nebyla prokázána. V neposlední řadě pak v mnoha případech nízkou a exportním potřebám neodpovídající kvalitou a zdravotně hygienickou „čistotou“ surovin, které zemědělství dodává pro zpracování.

Druhým významným faktorem, ovlivňujícím exportní výkonnost čs. zemědělsko-potravinářského komplexu v posledních letech, především ale jeho vykazovanou ekonomickou efektivnost, je okruh otázek, které je možno souhrnně označit za koncepční neujasněnost zemědělsko-potravinářského vývozu ČSSR. Projevuje se v mnoha směrech, ke kterým především patří neracionální širší sortimentu vývozu, obsahujícího stovky položek a podpoložek, sortimentu co do nomenklaturní obsáhlosti odpovídajícího pouze zemím s daleko významnějším objemem zemědělsko-potravinářského exportu, resp. zemím programově se orientujícím na agrární export. Tato zbožová skladba (zahrnující téměř všechny kompetitivní položky nomenklatury) svědčí o nedostatečné specializaci, o tříštění prostředků, jejichž koncentrace do perspektivně exportních oborů by přinesla v oblasti zahraničního obchodu nesporně lepší výsledky.

Paralelním projevem koncepční neujasněnosti je neustálé hledání nových, někdy riskantních a často ekonomicky neověřených vývozních fondů namísto zřetelně racionálnější podpory exportní produkce ekonomicky zajímavých a zavedených položek, resp. naopak konjunkturně ovlivněné zpochybňování perspektiv a ekonomiky nosných vývozních komodit, jejichž efekt je doložitelný a dlouhodobě zcela zřetelný.

Do skupiny problémů koncepční nejasnosti lze rovněž zahrnout existu-

jící protisměrné dovozy a vývozy, jejichž dlouhodobý efekt je problematický, a to i v důsledku diskutabilních přístupů k měření ekonomické výhodnosti některých zemědělsko-potravinářských druhů zboží. Zde máme na mysli především nevhodnost použití velkoobchodních cen v ukazatelích ekonomické efektivity u vývozu živočišných výrobků, nerespektování skutečných nákladů na exportní výrobu těchto produktů, vyvolávající v podstatě následné zvýšení dovozů krmiv za sumy prostředků převyšující objem realizace finálního živočišného výrobku atd.

Restrikce neefektivního vývozu je řešení správné pouze tehdy, jestliže paralelně dochází k nahrazení objemu vývozu jiným efektivnějším druhem zboží nebo adekvátnímu omezení problematického dovozu. V opačném případě by bylo vhodnějším řešením eliminovat prvky, které vývoz znevýhodňují. Stupeň a rychlost řešení naznačených problémů čs. zahraničního obchodu ZPoK jsou měřítky, podle nichž se bude rozvíjet perspektiva čs. zapojení do mezinárodní dělby práce na zemědělsko-potravinářském úseku.

PŘEDPOKLADY PERSPEKTIVNÍHO VÝVOJE ZAHRANIČNÍHO OBCHODU ZPoK

Podle projekcí vývoje obyvatelstva, zpracovaných Federální statistickým úřadem v minulém roce, bude v roce 1990 v ČSSR 16 072 tis. obyvatel a v roce 2000 již 16 915 tis. Za posledních 10 let ubylo v naší republice více než 240 tis. ha zemědělské půdy, tzn. cca 3,5 % celkové výměry. Kdyby tato tendence měla pokračovat, poklesla by výměra zemědělské půdy připadající na 1 obyvatele v ČSSR ze současných 0,44 ha na cca 0,41 ha v roce 1990 a na 0,38 ha v roce 2000.

Kdybychom usilovali o likvidaci pasivního salda zemědělsko-potravinářského komplexu, a toto saldo by mělo být odstraněno do roku 1990, musel by průměrný roční přírůstek objemu vývozu ZPoK činit 12,7 %, ovšem za předpokladu, že by dovoz ZPoK zůstal na úrovni roku 1980 (nezvyšoval by se). Uvážíme-li, že průměrný roční přírůstek objemu exportu komplexu činil v období 1970–1980 12,3 %, nezdá se tato možnost nereálná. Je však nutno mít na zřeteli, že vlastní fyzický objem dovozu by musel ve skutečnosti klesat, a to takovým tempem, jakým bude docházet k růstu dovozních cen. A že se budou dovozní ceny zemědělských surovin a potravin v příštím desetiletí zvyšovat, předpokládá většina studií touto problematikou se zabývajících. Úkol by to byl o to náročnější, protože bude zřejmě i dále docházet k úbytku výměry půdy na obyvatele, i když pravděpodobně tempem nižším.

Naopak kdyby měl vývoj posledních deseti let v dovozu a vývozu ZPoK pokračovat i nadále (tzn. roční přírůstek dovozu 7,7 % a vývozu 12,3 %), zvýšil by se sice do roku 2000 čs. export ZPoK na 1018 % současné úrovně a import pouze na 593 %, ale přesto by se absolutní výše pasivního salda dovozu a vývozu nesnížila, naopak by byla zhruba čtyřnásobná v porovnání s rokem 1980. Je jasné, že takovýto vývoj nelze dopustit. Je nezbytně nutné, aby také vedoucí pracovníci v zemědělské výrobě, v potravinářském průmyslu i navazujících oborech plně chápali dopad výsledků výroby na zahraniční obchod a aby jejich práce směřovala až k tomuto horizontu.

Jaké jsou tedy předpoklady zásadních změn v dosavadním nepříznivém vývoji naší účasti v mezinárodní směně zemědělsko-potravinářskými výrobky? Prvým a rozhodujícím předpokladem je zpomalení růstu spotře-

by, resp. její pokles, a to především v oblasti surovin a polotovarů importovaných z oblasti volných měn. Konkrétně se to týká dovážených krmiv, surovin a polotovarů pro potravinářský průmysl, ale i hotových potravinářských výrobků luxusního charakteru. Racionalizace dovozu sama o sobě nebude dostačujícím opatřením v dané oblasti. Zvýšení aktivity našeho zahraničního obchodu ZPoK musí být paralelním jevem. Obecně platná směrnice pro export plně platí i pro zemědělsko-potravinářský komplex. Přednostní podporu musí dostat produkty nenáročné na importované suroviny a polotovary, s nižší energetickou náročností. Znamená to znovu pečlivě prokalkulovat čistý devizový přínos našich exportů živočišných produktů, zejména těch, k jejichž výrobě je potřeba vyššího podílu importovaných krmiv. Nelze perspektivně exportovat živočišné výrobky, jejichž vývozní cena nekryje ani náklady na spotřebovaná krmiva.

Je nezbytné zpracovat výhledovou koncepci čs. vývozu ZPoK, vybrat nosné a perspektivní vývozní položky a obory a kumulovat prostředky k zefektivnění jejich realizace na zahraničních trzích. Přitom by měl být kladen důraz na zúžení vývozního sortimentu, na maximální stupeň spolupráce s členskými zeměmi RVHP a posílení specializační polarizace našeho exportu se zaměřením na ty produkty, u jejichž výroby je produktivita práce nadprůměrná. Tento prvek je často opomíjen. Stěží lze — s výjimkou krátkodobých konjunkturálních vzestupů cen — požadovat ekonomickou efektivnost vývozu u položky, při jejíž výrobě nedosahujeme ani padesátiprocentní produktivity práce v komparaci s evropským průměrem. Přitom takovéto zboží v našem sortimentu vývozu stále existuje.

Exportní výroba musí být charakteristická vysokou technologickou kázní, a to jak v zemědělství, tak v potravinářském průmyslu. Tomu by měly být přizpůsobeny jakostní normy a normy zdravotně hygienické. Potravinářský průmysl nemůže vyrobit konkurenceschopný výrobek z kvalitativně podprůměrných surovin.

V zemědělství by měl být kladen důraz na výrobky a plodiny s maximálním čistým devizovým výnosem z jednoho hektaru, resp. na plodiny s nejvyšším antiimportním efektem. Vedle obilnin a intenzivních krmných plodin tedy na ovoce a zeleninu, cukrovku, olejninu a chmel. Je potřeba zvážit únosnost např. růstu podílu vinic na celkové obdělávané půdě. Ve srovnání s předválečným obdobím se podíl vinic na celkové ploše zemědělské půdy zvýšil čtyřnásobně, jen od roku 1960 do roku 1979 vzrostla výměra vinic téměř na dvojnásobek. Je otázka, zda rozšiřování vinic při celkovém poklesu disponibilní výměry půdy je to, co naše národní hospodářství potřebuje.

Také ve struktuře živočišné výroby je nutné jít cestou omezování dovozní náročnosti a náročnosti na jadrná krmiva. Vedle akcentu na rozvoj chovu skotu a limitování růstu kategorií na jádro nejnáročnějších se jeví v tomto zorném úhlu perspektivní chov ovcí, resp. koz, králíků a spíše vodní drůbeže, zejména s přihlédnutím k možnostem vývozu.

V rámci výhledové koncepce zahraničního obchodu ZPoK je třeba vyjasnit propočet ekonomické efektivnosti vývozu u zemědělsko-potravinářských produktů. Stále více se ukazuje, že tradiční ukazatele, spočívající v poměrování dosažené ceny na zahraničním trhu velkoobchodní cenou, zdaleka nevyjadřují ekonomickou efektivnost všech zemědělsko-potravinářských produktů přesně vzhledem k charakteru cenových nástrojů v země-

dělství. Dosavadní praxe vede k vykazování některých exportů ZPoK jako ekonomicky pozitivních, i když tomu tak není, a naopak.

Podstatným předpokladem úspěchu v růstu čs. soběstačnosti, resp. při snižování pasivního salda zahraničního obchodu ZPoK je v neposlední řadě výrazné zlepšení spolupráce zemědělského a potravinářského strojírenství a chemického a obalového průmyslu se zemědělstvím a potravinářským průmyslem ve smyslu zvýšení technické úrovně dodávaných inputů a zrychlení inovace, modernizace a rozšíření sortimentu dodávaných inputů tak, aby mohly být omezeny požadavky na import těchto dodávek při zachování požadovaných technologických parametrů.

Vzhledem k tomu, že lze stěží předpokládat ve střednědobé perspektivě podstatné zlepšení podmínek realizace našeho zboží na zahraničních trzích nesocialistických zemí, měla by být teritoriální koncepce čs. zahraničního obchodu ZPoK orientována na postupný přesun těžiště čs. vývozu ZPoK mimo trh členských zemí EHS, zpracovány všechny možnosti rozšíření spolupráce na daném úseku se zeměmi RVHP, zejména v oblasti dosud nevyužívané (tj. Vietnam, Mongolsko, resp. Laos, Kambodža a spřátelené státy africké — Angola, Mozambik, Etiopie atd.).

Řešení základních problémů našeho zahraničního obchodu zemědělskými produkty a potravinami je úkol dlouhodobý a velmi obtížný. S aktivem v bilanci vývozu a dovozu ZPoK ani perspektivně nelze počítat, nicméně splnění strategických úkolů daných posledními sjezdy KSČ, resp. snížení neúnosného záporného salda zahraničního obchodu tohoto odvětví je úkol, který být splněn musí. Vyžaduje maximální spolupráci zemědělství, potravinářského průmyslu, zahraničního obchodu a všech zainteresovaných odvětví, především ale vyžaduje skoncovat s experimenty a vytvořit jasnou a všechny aspekty zohledňující koncepci a podmínky pro její plnění.

ZÁVĚR

Československo nebylo nikdy soběstačné v základních druzích potravin. Přes růst zemědělské produkce z jednotky produkční plochy se vzhledem k vysoké dynamice růstu spotřeby nedaří výrazně zvýšit soběstačnost, resp. snížit záporné saldo zahraničního obchodu potravinami a zemědělskými produkty. Je to ovlivňováno nepříznivými vnějšími podmínkami realizace produktů ZPoK, ale především zaostáváním produktivity práce v potravinářském průmyslu, které je výslednicí jeho nízké technické úrovně. Zahraniční obchod ZPoK se v posledních dvaceti letech nevyvíjel příznivě, dynamika exportu a ekonomická efektivnost je nízká, zbožová i teritoriální skladba dovozu je nepříznivá, nejvýznamnějším problémem je ovšem vysoké záporné saldo a jeho skladba.

Řešení postupného snižování pasivního salda a základního strategického úkolu čs. ZPoK — zvyšování soběstačnosti v základních druzích potravin — vyžaduje zpomalení růstu spotřeby dovážených produktů, resp. zvýšení efektivního exportu, které je podmíněno globálním konceptním zpracováním perspektiv čs. účasti ZPoK v mezinárodní dělbě práce.

Literatura

HOUSKA, V. a kol.: Vývoj zemědělství a výživy v Československu. Praha, FSÚ a FMZVŽ 1971.
ŠMEJKALOVÁ, Z. — BENEŠOVÁ, L. — KŇOUREK, C.: Postavení čs. potravinářského průmyslu ve světě. [Výzkumná zpráva.] Praha, VÚPP 1981.
Statistické ročenky ČSSR. Praha, SNTL 1978, 1979, 1980.

Došlo dne 29. 10. 1981

TUČEK P., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Minulost, přítomnost a perspektivy zapojení československého zemědělsko-potravinářského komplexu do mezinárodní dělby práce

Zeměd. Ekon., 28, 1982, č. 4, s. 269—281. — lit. 3

potravinářský průmysl, zemědělsko-potravinářský komplex, import, export, soběstačnost, teritoriální struktura, zbožová struktura, ekonomická efektivnost, analýza statistická, analýza vývoje, prognóza

Československo je dlouhodobě čistým dovozcem zemědělsko-potravinářských produktů. Hlavním problémem zahraničního obchodu zemědělsko-potravinářskými produkty je vysoké pasívum u tohoto obchodu, nepříznivá teritoriální struktura dovozu a nevhodná struktura vývozního sortimentu. Zlepšení vnějších podmínek nelze předpokládat. Možnosti zvýšení efektivnosti zahraničního obchodu ZPoK jsou především ve zvýšení produktivity práce v potravinářském průmyslu, optimalizaci zbožové skladby vývozu a snížení spotřeby dovážených surovin a inputů.

Adresa autora:

Ing. Petr Tuček, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

ТУЧЕК П., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Манесова 75, 120 58 Прага 2

Прошлое, настоящее и перспективы включения чехословацкого агропродовольственного комплекса в международное разделение труда

Zeměd. Ekon., 28, 1982, No 4, s. 269—281. — лит. 3

пищевая промышленность, агропродовольственный комплекс, импорт, экспорт, самообеспеченность, территориальная структура, товарная структура, экономическая эффективность, статистический анализ, анализ развития, прогноз

Чехословакия является чистым импортером агропродовольственной продукции. Основной проблемой внешней торговли этой продукцией является значительное отрицательное сальдо упомянутой торговли, неблагоприятная территориальная структура импорта и нерациональная структура экспортного ассортимента. Улучшение внешних условий включения нашего агропродовольственного комплекса в международное разделение труда не предполагается. Возможности повышения эффективности внешней торговли агропродовольственной продукцией заключаются прежде всего в повышении производительности труда в пищевой промышленности, оптимизации товарной структуры экспорта и понижении потребления импортируемого сырья и поставок средств производства.

TUČEK P., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

The Past, Presence and Future of the Czechoslovak Agricultural and Food-Production Complex Incorporation in the International Division of Work

Zeměd. Ekon., 28, 1982 No. 4, pp. 269 — 281, — refs 3

food industry, agricultural and food-production complex, import, export, self-sufficiency, territorial structure, commodity structure, economic efficiency, statistical analysis, developmental analysis, prognosis

Czechoslovakia is a long-term importer of agricultural and food products. The main problem of foreign trade dealing in agricultural and food products are high liabilities of this trade, unfavourable territorial import structure and unsuitable structure of export assortment. No improvement in external conditions can be expected. The possibilities of foreign trade efficiency increase within the framework of agricultural and food-production complex lie first of all in the sphere of labour productivity increase in the food industry, optimisation of export commodity structure and reduction in consumption of imported raw materials and inputs.

TUČEK P., Forschungsinstitut für Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Mánesova 75, 120 58 Prag 2

Vergangenheit, Gegenwart und Perspektiven der Eingliederung der tschechoslowakischen Ernährungswirtschaft in die internationale Arbeitsteilung

Zeměd. Ekon., 28, 1982, Nr. 4, S. 269—281. —Lit. 3

Nahrungsgüterindustrie, Ernährungswirtschaft, Einfuhr, Ausfuhr, Selbstgenügsamkeit, territoriale Struktur, Warenstruktur, ökonomische Effektivität, statistische Analyse, Entwicklungsanalyse, Prognose.

Die Tschechoslowakei ist ein langjähriger Einführer der Produkte der Landwirtschaft und Nahrungsgüterwirtschaft. Das Hauptproblem des Außenhandels mit Produkten der Landwirtschaft und Nahrungsgüterwirtschaft besteht in zu hohem Passivum dieses Außenhandels, in einer wirklich ungünstigen territorialen Einfuhrstruktur und in einer ungeeigneten Struktur des Ausfuhrsortiments. Die Möglichkeiten der Steigerung der Effektivität des Außenhandels im Rahmen der Ernährungswirtschaft bestehen vor allem in der Steigerung der Arbeitsproduktivität in der Lebensmittelindustrie, in der Optimierung des Warensortimentes in bezug auf die Ausfuhr und in der Senkung des Verbrauches an importierten Rohstoffen und Inputen.

**POSTAVENÍ ZEMĚDĚLSKO-POTRAVINÁŘSKÉHO KOMPLEXU
V RÁMCI NÁRODNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ**

Postavení ZPoK v rámci národního hospodářství je dáno jednak úrovní, v níž zemědělství zabezpečuje výživu obyvatelstva, jednak úrovní jeho integračního propojení s průmyslem a ostatními odvětvími národního hospodářství, jakož i jeho účastí na mezinárodní dělbě práce a tvorbě společenského produktu i národního důchodu.

Obecnou tendenci hospodářského růstu je pokles podílu zemědělství na tvorbě národního důchodu, resp. hrubého domácího produktu.¹⁾

I když ve všech členských zemích došlo k výraznému, více než 40 % poklesu tohoto podílového ukazatele za období let 1960 až 1980, stojí ČSSR na prvé pozici (6,8 % podíl). Tento pokles je relativní a je zapříčiněn rychlejším tempem růstu národního důchodu vytvořeného v nezemědělských odvětvích. Při souběžném růstu absolutního rozsahu národního důchodu je daný vývoj progresivní a zcela logický. Nesnižuje se však pouze tento podíl, neboť zároveň se dlouhodobě snižuje podíl zemědělské prvovýroby na tvorbě nových hodnot vyprodukovaných v rámci širšího zemědělsko-potravinářského komplexu. I když podíl zemědělství na národním důchodu je značně kolísavou veličinou (v rozmezí 6,8 až 19,5 % v rámci zemí RVHP), potvrzuje vývoj v hospodářsky vyspělých zemích i při rozdílné konstrukci ekonomické kategorie HDP, že je možno nadále očekávat degresní vývoj tohoto ukazatele. V současném období se souhrnně 9 členských zemí EHS podílí zhruba 5 % na celkovém HDP, čímž je do jisté míry vyjadřován i stupeň industrializace národního hospodářství a rozsah společenské dělby práce ve výživovém komplexu.

Obecná tendence poklesu podílu zemědělství na tvorbě národního důchodu je potvrzována i vývojem zaměstnanosti v zemědělství, jmenovitě pak ukazatelem podílu pracovníků v zemědělství a potravinářském průmyslu na celkovém počtu ekonomicky činných osob v národním hospodářství (tab. I).

Významnějším jevem hospodářského růstu je pokles podílu pracujících v zemědělství na celkovém počtu ekonomicky činných osob, přičemž obdobně jako u předchozího došlo opět ke zhruba 40 % poklesu tohoto podílového ukazatele. V rámci členských zemí RVHP kolísá tento ukazatel mezi 29,4 % (RSR) až 10,2 % (NDR); ČSSR s 12,9 % zaujímá druhé

¹⁾ Hodnota hrubého domácího produktu (HDP) je v kapitalistických zemích tvořena hodnotou společenského produktu, od něhož se odečítá hodnota minulé práce a přičítá hodnota odpisů základních fondů daného odvětví.

I. Vývoj podílu pracovníků v zemědělství a potravinářském průmyslu na celkovém počtu pracovníků národního hospodářství

Země	Rok	Průměrný počet pracovníků v zemědělství tis. osob	Průměrný počet pracovníků v potravinářském průmyslu tis. osob	Podíl pracovníků v zemědělství na celkovém počtu pracovníků %	Podíl pracovníků v potrav. průmyslu na celk. počtu pracovníků %
BLR	1960	2 163	114	54,7	2,9
	1980	1 032	145	24,0	3,4
MLR	1960	1 795	132	37,9	2,8
	1980	1 066	194	21,0	3,8
NDR	1960	1 320	169	16,6	2,1
	1980	887	249	10,2	2,9
PLR	1960	5 368	336	42,9	2,7
	1980	4 327	500	25,4	2,9
RSR	1960	6 233	118	65,4	1,2
	1980	3 048	232	29,4	2,2
SSSR	1960	31 933	2 140	38,7	...
	1980	23 806	...	19,8	...
ČSSR	1960	1 468	189	24,2	3,1
	1980	962	212	12,9	2,8

místo po NDR. Na rozdíl od předchozích skutečností dochází k tomuto vývoji nejen za relativního, ale i absolutního poklesu počtu pracovníků činných v zemědělství. Tato zcela jednoznačná tendence, platná v obou základních hospodářsko-politických seskupeních, je v prvé řadě výslednicí prohlubující se dělby práce, změn ve struktuře zaměstnanosti a zejména pak růstu produktivity práce v zemědělství. Stejný ukazatel za společenství zemí EHS se v průměru pohybuje kolem hranice 8 % při velké rozkolísanosti v konkrétních podmínkách jednotlivých členských zemí.

Při zachování platnosti stávajících tendencí a stejné působnosti faktorů formujících vývoj zaměstnanosti lze s velkou mírou pravděpodobnosti očekávat další pokles podílu pracovníků v zemědělství na celkovém počtu pracovníků. Z údajů národních prognóz vyplývá, že k roku 1990 by uvedený ukazatel dospěl k hranici 3 až 4 % v NDR a ČSSR, 5 % v MLR a 6 až 8 % v SSSR, BLR a PLR.

Posuzujeme-li podíl pracovníků v potravinářském průmyslu na celkovém počtu pracovníků v zemědělství, lze s výjimkou ČSSR, kde je celková situace poznamenána stagnací, konstatovat ve všech členských zemích RVHP dynamizující tendenci růstu zaměstnanosti při zhruba 3 % podílu pracovníků potravinářského průmyslu na celkovém počtu pracujících.

Další významnou tendencí závažného národohospodářského dopadu je snižující se výměra zemědělské, resp. orné půdy v přepočtu na obyvatele. Přestože nutno považovat tento obecně se prosazující trend za průvodní

jev industrializace a rozvíjející se urbanizace, je problém klesajícího rozsahu produkčního potenciálu velmi závažný ve všech členských zemích a zejména pak v zemích s menším celkovým rozsahem půdního fondu. I když tento ukazatel není schopen zachytit rozdílnou úroveň půdně klimatických podmínek jednotlivých zemí a ve svých důsledcích i rozdílnou úroveň intenzity výroby, obecně platí, že země s nejmenší výměrou půdy v přepočtu na obyvatele prokazují relativně vysokou úroveň intenzity rostlinné a živočišné výroby.

V pořadí zemí RVHP s nejnižší výměrou orné půdy na obyvatele stojíme po NDR (0,28 ha) na druhém místě (0,32 ha), přičemž téměř ve všech zemích vykazuje tento ukazatel sestupnou tendenci, jež je jednak výslednicí nepřetržitého úbytku zemědělské půdy ve většině zemí RVHP, resp. orné půdy ve všech zemích, a jednak vzrůstajícího počtu obyvatelstva. Pro srovnatelnost možno uvést, že stejný ukazatel v řadě vyspělých kapitalistických zemí nedosahuje naší úrovně (např. NSR a Velká Británie 0,12 ha, Rakousko 0,19 ha, Itálie 0,22 ha a Belgie a Nizozemí 0,08, resp. 0,06 ha).

Důležitým finalizujícím ukazatelem celkového reprodukčního procesu je podíl výdajů obyvatelstva za potraviny v maloobchodním obrátu (tab. II). Tento ukazatel se pohybuje v rozmezí 41,2 až 51,6 %, přičemž

II. Vývoj podílu výdajů na potraviny na celkovém maloobchodním obrátu v jednotlivých členských zemích RVHP v %

Země	1960	1970	1975	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1960
BLR	45,5	44,6	43,5	43,6	42,6	42,6	42,6	42,6	93,6
MLR	44,2	44,1	42,4	42,9	42,4	42,1	41,4	41,2	93,2
NDR	50,3	51,1	47,7	47,1	46,9	46,9	46,7	46,6	92,6
PLR	45,7	43,9	42,5	42,6	41,8	42,2	43,0	45,0	98,5
RSR	44,0	49,1	49,4	50,0	48,6	48,1	48,7	49,0	111,4
SSSR	54,4	55,5	53,6	53,2	52,6	52,2	51,6	51,6	94,5
ČSSR	55,1	50,3	47,4	47,5	47,2	46,6	46,4	46,2	83,9

MLR a BLR s 41,2 a 42,6 % podílem vykazují nejnižší podíl výdajů za potraviny. I když nelze do budoucna počítat s absolutním poklesem spotřeby potravin, dochází v důsledku dynamicky narůstajících ostatních potřeb k růstu spotřeby nepotravinářského zboží a tedy i k relativní ztrátě významu výdajů za potraviny v celkovém maloobchodním obrátu.

V porovnání s vyspělými kapitalistickými zeměmi, kde v důsledku vyšší úrovně rozvoje ZPK nepřesahuje tento podíl zpravidla hranici 35 %, je zřejmé, že je nutno počítat s podstatným snížením podílu výdajů za potraviny za nezbytného předpokladu dalšího růstu produktivity práce.

Souhrnnou výslednicí předchozích analyzovaných tendencí je permanentní růst produktivity práce v zemědělství, jenž je rozhodujícím faktorem, umožňujícím překonání rozdílů mezi zemědělstvím a průmyslem a přispívajícím k celkovému vyrovnání životní úrovně pracujících na vesnici s úrovní městského obyvatelstva. Ze vzájemného porovnání indexů růstu produktivity práce v průmyslu a zemědělství vyplývá tendence ke sblížování uvedených ukazatelů s tím, že řada členských zemí RVHP nastupuje do etapy, kdy co do dynamiky růstu vývoj produktivity práce v zemědělství předstihuje tempo růstu produktivity práce v průmyslu (tab. III).

Obecná tendence k absolutnímu poklesu počtu pracovníků činných v zemědělství se při jinak nezměněných podmínkách musí projevit i růstem výživové účinnosti měřené počtem obyvatel vyživovaných jedním pracovníkem v zemědělství. V ČSSR za období let 1960 až 1980 vzrostl počet vyživovaných osob z 9,3 na 15,9 (nejvyšších hodnot je dosahováno v NDR — 18,9). Ve srovnání s vyspělými kapitalistickými zeměmi nelze tyto výsledky považovat za uspokojivé přes všechny výhody ke konstrukci tohoto ukazatele, neboť např. v Rakousku je vyživováno 20 osob, v Dánsku 22, ve Francii 23, NSR 34 a v Nizozemí 46 atd.

Objektivní posouzení těchto údajů si však vyžaduje nezbytnou korekci z hlediska:

- dosaženého stupně soběstačnosti u jednotlivých potravin a potravinářských surovin;
- úrovně faktické spotřeby potravin, vymezující nezbytný rozsah výživových potřeb té které země,
- stupně společenské dělby práce, neboť v hospodářsky nejvyspělejších zemích je jen menší podíl pracovníků bezprostředně účasten na výrobě potravin.

Nepřímým ukazatelem produktivity práce je i rozsah orné půdy připadající na jednoho pracovníka v zemědělství, přičemž opět jeho vypovídací schopnost je úzce závislá na dosažené intenzitě výroby a dynamice úbytku pracovníků ze zemědělství. V ČSSR připadalo v roce 1980 4,99 ha orné půdy na jednoho pracovníka v zemědělství, což zhruba odpovídá úrovni NDR a MLR (5,37 resp. 4,80 ha orné půdy). Pokud se pokusíme o komparaci s některými kapitalistickými zeměmi, pak stejný ukazatel dosáhl 7,3 ha orné půdy ve Francii (rok 1978), 6,22 ha v Belgii, 4,13 ha v NSR, 4,06 ha v Rakousku atp.

Konečně úroveň společenské produktivity práce v zemědělství lze nepřímou analyzovat i ze vzájemné relace mezi podílem zemědělství na tvorbě národního důchodu resp. HDP a podílem osob činných v zemědělství na celkové zaměstnanosti v národním hospodářství. Orientačně vyjádřeno je výsledná relace neoptimálnější, pokud se oba podíly co nejvíce přibližují, přičemž opět abstrahujeme od možnosti hodnotové neekvivalence mezi zemědělskými a nezemědělskými produkty. Hodnotíme-li jednotlivé členské země RVHP v závislosti na tomto ukazateli, pak nejpriznivějších výsledků bylo dosaženo v NDR (92 %), v SSSR a MLR (79 %), BLR (75 %) a ČSSR (63 %). Obecně však platí, že tato relace se musí postupně posouvat k hranici 100 % v souladu s bezprostředním úkolem permanentního růstu produktivity práce v čs. ZPoK.

III. Indexy růstu produktivity práce v průmyslu (P) a zemědělství (Z) a některé další nepřímé ukazatele růstu produktivity práce v zemědělství

	Indexy růstu produktivity práce v % (rok 1960 = 100)								Počet obyvatel vyživovaných 1 pracovníka v zemědělství (osoby)						Rozsah orné půdy v ha připadající na 1 pracovníka v zemědělství					
	1965		1970		1975		1980		1960	1965	1970	1975	1980	Index 1980 1960	1960	1965	1970	1975	1980	Index 1980 1960
	P	Z	P	Z	P	Z	P	Z												
BLR	138	149	192	213	267	281	334	321	3,6	4,6	5,8	7,3	8,6	239	1,98	2,35	2,84	3,21	3,71	187
MLR	143	—	151	100	204	172	253	194	5,6	7,7	8,2	9,5	10,0	179	3,02	3,96	4,14	4,79	4,80	159
NDR	138	...	172	...	224	...	267	...	13,1	14,7	16,8	18,5	18,9	144	3,67	4,08	4,54	4,91	5,37	146
PLR	128	121	166	154	236	228	292	249	5,5	5,9	6,2	6,5	7,7	140	2,97	2,86	2,88	2,78	3,36	113
RSR	143	110	204	145	278	...	371	...	3,0	3,5	4,2	5,5	7,0	233	1,58	1,79	2,01	2,16	3,22	204
SSSR	127	118	167	161	223	173	257	206	6,7	7,3	8,0	9,6	11,2	167	7,21	7,41	7,50	8,72	9,54	132
ČSSR	118	112	154	152	206	197	248	223	9,3	11,2	12,1	14,3	15,9	171	3,49	4,02	4,23	4,98	4,99	143

RŮST VÝROBY, JEDNOTKOVÉ INTENZITY, SPOTŘEBY A MÍRY SOBĚSTAČNOSTI U VYBRANÝCH PRODUKTŮ ZPOK

Ve většině členských zemí převládá pozitivní trend růstu zemědělské i potravinářské produkce, přičemž v dlouhodobém průměru období let 1960 až 1980 je tempo růstu potravinářského průmyslu zhruba dvojnásobně vyšší proti tempu růstu zemědělské výroby.

Vývoj hrubé zemědělské produkce je však ve všech členských zemích natolik ovlivněn průběhem povětrnostních podmínek, že v meziročních tempech docházelo za analyzované období až k 19,4 % ročnímu růstu, avšak také až k 5,3 % poklesu této produkce. Porovnáme-li tedy dynamiku rozvoje zemědělské resp. potravinářské výroby, pak je jistě nanejvýše účelné hodnotit roční přírůstky v několikaletých průměrech (tab. IV).

IV. Dynamika růstu hrubé zemědělské produkce

Země	Indexy HZP 1960 = 100			Průměrná roční tempa růstu HZP (v %)			
	1970	1975	1980	1961 až 1965	1966 až 1970	1971 až 1975	1976 až 1980
Svět celkem	127	142	156	2,1	2,5	2,5	1,9
Členské země RVHP celkem*)	133	145	154	2,1	3,9	1,7	1,2
BLR	139	161	167	3,2	3,5	2,9	0,9
MLR	122	153	172	1,2	2,8	4,6	2,3
NDR	114	130	138	1,0	1,6	2,7	1,2
MoLR	114	140	123	2,3	0,3	4,2	-2,6
PLR	126	148	134	2,4	1,9	3,7	-1,7
RSR	124	170	203	2,4	1,9	6,5	4,2
SSSR	138	142	152	2,4	4,2	0,6	1,5
ČSSR	123	139	155	-0,6	4,8	2,6	2,1
EHS	122	132	149	1,6	2,5	1,2	2,5

*) bez Kuby a VSR

Závažnou a velmi nepříznivou skutečností je, že i přes poměrně rychlý vzestup hrubé zemědělské produkce ve společenství zemí RVHP do poloviny 70. let (v roce 1975 proti roku 1960 činil index hrubé zemědělské produkce za RVHP 145 a převyšoval celosvětový průměr o 3 % a index růstu v EHS dokonce o 13 %) na sklonku 70. let dochází k podstatnému zpomalení růstu této produkce a v podstatě k vyrovnání uvedených indexů.

Posuzujeme-li průměrná tempa růstu hrubé zemědělské produkce

v zemích RVHP, EHS a v celosvětovém měřítku za jednotlivá pětiletá období od roku 1961, pak můžeme konstatovat, že jestliže v období let 1961–1970 byly tyto ukazatele dosahované za RVHP podstatně vyšší, pak v první a zejména druhé polovině 70. let dochází ke zcela opačnému vývoji. Např. v letech 1976–1980 dosahovalo celosvětové průměrné roční tempo růstu hrubé zemědělské produkce 1,9 %, v EHS 2,5 %, zatímco v RVHP celkem pouze 1,2 %. V některých členských zemích došlo dokonce k jejímu absolutnímu poklesu (v PLR a MoLR průměrné roční tempo růstu činilo –1,7 resp. –2,6 %).

Ve všech sledovaných zemích a za všechny analyzované časové úseky plně platí, že zemědělská produkce se rozvíjí krajně nerovnoměrně, což již tolik neplatí pro potravinářský průmysl (tab. V), kterému je zabezpečován vcelku rovnoměrný přísun surovin ze zemědělské prvovýroby, i když zčásti a zejména pak v letech neúrody zásluhou zvýšených dovozů.

V. Dynamika růstu potravinářské produkce

Země	Indexy produkce 1960 = 100			Průměrná roční tempa růstu (v %)			
	1970	1975	1980	1961 až 1965	1960 až 1970	1971 až 1975	1976 až 1980
BLR	222,2	295,5	355,6	10,5	6,1	5,8	4,1
MLR	175,4	222,1	263,2	6,8	4,7	4,7	4,2
NDR	138,9	180,6	204,2	2,9	4,0	5,4	2,8
PLR	142,8	218,6	253,0	4,4	2,9	8,9	4,2
RSR	208,3	297,9	406,3	8,7	6,5	7,5	7,1
SSSR	188,7	245,3	269,8	7,3	5,8	5,4	1,7
ČSSR	140,8	177,5	204,2	2,9	4,0	4,7	3,3

I v oblasti potravinářského průmyslu dochází k výkyvům v produkci, celkově však její vývoj můžeme hodnotit pozitivněji než v zemědělství. V posledním hodnoceném pětiletí se uplatňuje tendence ztráty růstové dynamiky, což platí pro SSSR, PLR, NDR a zčásti i pro ČSSR.

Ve struktuře zemědělské výroby dochází k postupnému narůstání podílu živočišné produkce na celkové hrubé zemědělské výrobě zejména v souvislosti s neustále rostoucí poptávkou obyvatelstva po živočišných výrobcích. Téměř ve všech zemích RVHP (i když ne ve všech sledovaných obdobích) jsou průměrná roční tempa růstu živočišné výroby za sledovaná pětiletí vyšší než u výroby rostlinné.

I když ve všech zemích RVHP dochází k přesunům ve struktuře osevních ploch a ke změnám ve stavech hospodářských zvířat, zůstává základní a rozhodující cestou růstu rostlinné a živočišné produkce narůstající jednotková intenzita, vyjadřovaná ukazateli hektarových výnosů a užitkovosti.

Výnosy rozhodujícího výživového komponentu, tj. zrnin, narůstaly

VI. Vývoj hektarových výnosů zrnin v členských zemích RVHP a některých kapitalistických zemích v tunách

Země	Ø 1961—1965	Ø 1971—1975	Ø 1976—1980	Index
				Ø 1976—1980 Ø 1961—1965
Svět celkem	1,38	1,75	1,91	138
Členské země RVHP	1,16	1,70	1,85	159
BLR	1,92	3,32	3,55	184
MLR	2,05	3,51	4,16	203
NDR	2,52	3,15	3,52	140
PLR	1,70	2,51	2,45	143
RSR	1,60	2,41	3,02	189
SSSR	1,01	1,46	1,60	158
ČSSR	2,17	3,37	3,64	168
EHS	2,79	3,82	4,06	145
USA	2,15	3,50	3,87	180
Kanada	1,59	1,97	2,19	138
Francie	2,71	4,06	4,26	157
Itálie	2,03	2,98	3,31	163
NSR	2,98	4,00	4,19	141

ve všech zemích podstatně (tab. VI), přičemž vedoucí postavení zaujímá v posledním období maďarské zemědělství při průměrném hektarovém výnosu 4,16 t zrnin celkem, pak následuje ČSSR a NDR.

Obecně pochopitelně platí, že země s nižším výchozím základem zvyšovaly zpravidla hektarové výnosy rychlejšími tempy než země s vyšší úrovní výnosů. Pokud jde o obě rozhodující obilniny, tj. pšenici a ječmen, dosáhlo ČSSR hned po NDR absolutně nejlepších výsledků. Tyto dvě země spolu s MLR produkují obilniny s nejvyšší jednotkovou intenzitou na hranici 4 t/ha, která je srovnatelná s výsledky dosahovanými v EHS. Pozoruhodných výsledků vzhledem k nízké výchozí základně dosáhlo sovětské zemědělství. Výsledky roku 1978 jsou co do dosažené úrovně hektarových výnosů rekordní v celé historii sovětského obilnářství. Stejně tak i pětiletkové průměry jsou potvrzením skutečnosti, že sovětské zemědělství se dynamicky rozvíjí, i když musí čas od času vlivem obtížných meteorologických podmínek překonávat důsledky sklizňových výpadků. Celkově však lze konstatovat, že výnosy zrnin ve společenství zemí RVHP byly v letech 1976—1980 nižší než celosvětový průměr o 0,069 t/ha. V EHS byly výnosy zrnin vyšší o 1,21 t/ha.

Zatímco výsledky ve vývoji jednotkové intenzity u nejvyspělejších

VII. Vývoj užítkovosti hospodářských zvířat a drůbeže v členských zemích RVHP a v některých kapitalistických zemích

Země	Průměrná roční dojivost kg				Produkce vlny na 1 kus kg				Průměrná roční snáška ks			
	1960	1970	1975	1980	1960	1970	1975	1980	1960	1970	1975	1980
BLR	1144	2211	2264	2656	2,4	3,3	3,8	3,8	91	112	126	144
MLR	1863	2252	2320	3704	4,0	4,3	4,2	4,1	83	113	144	138
NDR	2669	3160	3485	3407	3,7	4,1	5,2	6,0	135	168	195	205
PLR	2122	2456	2678	2812	2,5	2,8	3,0	3,1	94	100	103	126
RSR	1368	1607	1687	1960	2,0	2,3	2,3	2,6	...	101	149	174
SSSR	1779	2110	2204	2143	2,6	3,2	3,2	3,2	71	118	142	149
ČSSR	1862	2565	2890	3185	3,5	4,2	4,5	4,8	104	175	218	228
Velká Británie	2990	3929	4217	4773	—	—	—	—	—	—	—	246
Francie	2337	3130	2808	3349	—	2,0	—	—	156	182	—	209
NSR	3395	3737	3452	4579	—	3,9	—	—	157	216	—	255
Kanada	2650	3259	3626	3300	—	2,5	—	—	199	209	—	250
USA	3180	4421	4695	5358	—	4,2	—	—	209	218	—	240

zemí RVHP jsou srovnatelné s výsledky hospodářsky vyspělých kapitalistických zemí, je situace ve vývoji užítkovosti hospodářských zvířat v rámci společenství zemí RVHP dlouhodobě méně uspokojivá (tab. VII). Jen pro hrubou ilustraci možno uvést, že průměrná roční dojivost překročila hranici 4500 kg např. v USA, Nizozemí, V. Británii, Dánsku, NSR a řadě dalších zemí. Nejlepších výsledků v mléčné užítkovosti dosáhlo maďarské zemědělství. Při nejvyšším průměrném ročním růstu dojivosti za období let 1960 až 1980 překročila užítkovost dojnic hranici 3700 kg, zatímco v ČSSR činila pouze 3185 kg. Průměrná živá hmotnost skotu i prasat a produkce vlny závisí na plemenné struktuře a dalších faktorech a je tudíž v rámci zemí RVHP jen rámcově srovnatelná.

ČSSR zůstává trvale na předním místě co do průměrné snášky vajec a se snáškou 228 ks vajec ročně v přepočtu na nosnici dosahuje špičkové užítkovosti vyspělých kapitalistických zemí a stojí zhruba na úrovni užítkovosti Nizozemí, Dánska, NSR a Velké Británie. Druhé nejvyšší užítkovosti dosahuje NDR (205 ks), zatímco nosnost v ostatních zemích ještě nepřekročila hranici 180 vajec v přepočtu na nosnici.

Chceme-li hodnotit produkční výkonnost zemědělské výroby v jednotlivých zemích na srovnatelné úrovni, je obvykle využíváno ukazatelů objemu výroby a spotřeby v přepočtu na obyvatele. Vzájemným porovnáním výroby a spotřeby u řady produktů lze si udělat představu o tom, do jaké výše vlastní zemědělství té které země uspokojuje spotřebu potravin s tím, že tato spotřeba nemusí a také obvykle neodpovídá co do úrovně požadavkům racionální výživy.

Pomineme-li hledisko odlišnosti spotřebitelských zvyklostí v jednotlivých zemích a vezmeme-li za základ poznatky čs. výzkumu k problematice racionální spotřeby, lze podle Vignera (1978) vytypovat pásmo racionální spotřeby u jednotlivých potravin:

obilniny (v hodnotě mouky)	91 — 97	kg
brambory	85 — 99	kg
cukr (po odečtení na alkoholické nápoje)	22,8 — 27,9	kg
tuky (v tržní hmotnosti)	18,5 — 22,2	kg
zelenina a zeleninové výrobky (v přepočtu		
na čerstvou	90 — 111	kg
ovoce a ovocné výrobky (v přepočtu na čerstvé) ...	66 — 91	kg
maso (v hodnotě masa na kosti)	71 — 95	kg
ryby	5,7 — 6,8	kg
mléko a mléčné výrobky (v hodnotě mléka tekutého)	252 — 279	kg
vejce	298 — 302	ks
.....	17,1 — 17,3	kg

V produkci obilnin na obyvatele se ČSSR s průměrnou roční výrobou 676 kg v letech 1976—1980 řadí k zemím s poměrně vysokou úrovní výroby (např. této úrovně není dosahováno v NDR, Rakousku, Belgii, ale ani v řadě dalších s námi srovnatelných zemí). Členské země RVHP vyrábějí v přepočtu na obyvatele poměrně vysoká kvanta zrnin, aniž by však bylo dosaženo plné soběstačnosti. Obecně se vychází z normativu, že produkce 1 t zrnin na obyvatele je dostačujícím základem k zabezpečení plné soběstačnosti při současných nárocích na spotřebu potravin živočišného původu. V této souvislosti byl i v rámci programo-

vých zadání DCPS¹⁾ vysloven perspektivní cíl dosáhnout této výroby zrnin do roku 1990. Zkušenosti z některých vyspělých kapitalistických zemí, a to i s přihlédnutím k dovozům krmiv naznačují, že v členských zemích existují značné rezervy z hlediska kvality zkrmovaných krmiv s vysoce negativním dopadem na konverzní poměr.

V žádné z členských zemí nevzniká zásadní problém se zabezpečováním výroby zrnin ke konzumním účelům, nadále pokračuje příznivá tendence poklesu spotřeby mouky a moučných výrobků, přičemž však pouze v NDR klesla spotřeba do pásma racionální spotřeby (94,4 kg v roce 1980).

Brambory ztrácejí na významu ve všech vyspělých zemích, což se obecně projevuje poklesem pěstitelských ploch, a pokud tento pokles není vyrovnáván růstem hektarových výnosů, dochází i k poklesu produkce. Objem výroby brambor na obyvatele je ve všech zemích RVHP relativně vysoký, absolutně nejvyšší pak v PLR (1331 kg). Výroba členských zemí je orientována převážně na uspokojování vnitřních potřeb. S průměrnou výrobou 309 kg na obyvatele za období 1971 až 1975, resp. 240 kg v roce 1980 ČSSR značně překračuje produkci NSR, Belgie, Dánska, V. Británie aj.

Ve spotřebě brambor se ve všech sledovaných zemích projevují degresní tendence. Spotřeba 86 kg brambor na obyvatele v ČSSR je zhruba středem pásma racionální spotřeby.

U zeleniny v přepočtu na čerstvou není s výjimkou RSR a zčásti MLR dosahováno nárůstu výroby požadovaného ať již z hlediska zlepšení struktury výživy či odbytových možností, zejména pak na trhu RVHP. V podstatě produkce zeleniny na obyvatele zejména v posledních letech stagnuje a v ČSSR dokonce setrvale klesá. Tradičně nejvyspělejšími výrobci zeleniny jsou BLR, RSR, MLR a zčásti PLR, zatímco ČSSR s výrobou 72 kg zeleniny na obyvatele byla v roce 1978 předstižena i NDR.

Nepříznivé produkční výsledky se projevují i v nízké čs. spotřebě zeleniny, která stagnuje kolem 70 kg a je nejnižší v rámci srovnávaných zemí. Ve všech ostatních zemích spotřeba zeleniny narůstá a s výjimkou MLR dosahuje pásma racionální spotřeby při minimální hranici 90 kg na osobu a rok.

Stejně nepříznivý vývoj možno konstatovat v čs. výrobě ovoce, kde patříme spolu s NDR mezi země s tendencí k poklesu produkce, zatímco ve všech ostatních zemích výroba stoupá, i když nedostačujícím tempem. Dynamicky se rozvíjejícími producenty i vývozci ovoce jsou BLR, MLR a RSR.

S výjimkou BLR a MLR je situace ve spotřebě ovoce ve všech zbývajících zemích špatná a kolísá mezi 34 až 51 kg na osobu a rok. Pouze BLR a MLR se pohybují v pásmu racionální spotřeby (78 až 91 kg); této maximální hranici se blíží spotřeba ovoce v NDR (63,4 kg). Čs. spotřeba ovoce ve výši 51,1 kg se blíží dvěma třetinám, resp. jedné polovině racionální spotřeby.

Ve výrobě rafinovaného cukru v přepočtu na obyvatele dochází k vyrovnání objemu produkce mezi jednotlivými zeměmi. ČSSR zůstává nadále jeho největším producentem, i přes mírně sestupnou tendenci. V průměru za období 1971 až 1975 bylo vyprodukováno na obyvatele 50 kg cukru, tzn. že náležíme k důležitým producentům (např. objem

¹⁾ DCPS — dlouhodobé cílové programy spolupráce

výroby na obyvatele za stejné období dosáhl v Belgii 72,2 kg, v Nizozemí a Francii 58,8 kg, v Rakousku 51,7 kg, v NSR 38,6 kg atd.). Ve všech ostatních zemích RVHP produkce trvale narůstá a pohybuje se, s výjimkou nižší produkce v RSR, ve velmi úzkém rozmezí mezi 44,4 až 46,7 kg na osobu a rok.

Obdobně tak i ve spotřebě cukru se pozice jednotlivých zemí sblíží, takže s výjimkou SSSR a PLR, kde se spotřebovává po 43 kg cukru na osobu a rok, kolísala v roce 1980 spotřeba v ostatních členských zemích RVHP mezi 34,2 až 39,7 kg. Ve všech zemích bez výjimky dosažená hladina spotřeby překračuje pásmo racionální spotřeby cukru, v řadě případů o 5 až 13 kg v přepočtu na osobu a rok.

Největšími producenty rostlinných tuků jsou RSR, BLR a SSSR. Ve všech zemích výroba narůstá, a to nejdynamičtěji u výrobců s nejprůzračnějšími klimatickými podmínkami. Zatímco rostlinné tuky, a především pak slunečnicový olej, zaujímají rozhodující pozici ve skupině jižních členských zemí RVHP, jsou severské členské země, tj. NDR, ČSSR a PLR, zaměřeny na produkci živočišných tuků — především pak másla. Na prvním místě co do objemu výroby másla stojí NDR s 16,8 kg, na druhém místě se nachází ČSSR (7,9 kg).

Ze spotřeby tuků vyplývá substituovatelnost spotřeby rostlinných tuků máslem a naopak. Největšími spotřebiteli rostlinných tuků je opět skupina jižních zemí, a naopak ve spotřebě másla stojí na prvním místě NDR s 15,2 kg, pak PLR s 8,7 kg a ČSSR se spotřebou 7,6 kg, přičemž však ve všech zemích spotřeba rostlinných i živočišných tuků trvale narůstá. Z hlediska požadavků racionální výživy překračuje dosažená úroveň spotřeby ve většině zemí stanovenou hladinu, nejvíce pak v NDR (spotřeba 33,6 kg tuků celkem na osobu a rok).

Při současné vysoké životní úrovni obyvatelstva sehraává ve společenství zemí RVHP důležitou roli otázka dosažené úrovně výroby a spotřeby masa a zejména budoucích možností dále saturovat trvale vysokou poptávku po masu, a to ve všech zemích RVHP. Výroba masa na obyvatele se za sledované období vyvíjela dynamicky ve většině členských zemí, v rozmezí 4 až 4,5 % ročně v RSR a BLR, 2,9 až 3,2 % v ČSSR, MLR a NDR. V SSSR a PLR se v posledních letech produkce masa na obyvatele nepatrně snížila. Z objemu výroby na obyvatele ve srovnání se spotřebou vyplývá, že řada zemí produkuje pro vývoz, zejména pak MLR a RSR. Největší produkce masa celkem na obyvatele v roce 1980 dosáhla tradičně MLR (144 kg), následuje NDR (113 kg) a ČSSR (98 kg). Dosažená úroveň produkce v řadě členských zemí odpovídá objemu výroby masa v přepočtu na obyvatele v zemích na vysokém stupni ekonomického rozvoje. Např. výroba masa na obyvatele dosáhla v Dánsku 212 kg, v Nizozemí 130 kg, ve Francii 86 kg, v Rakousku 83 kg a v NSR 67 kg.

Značně dynamicky se vyvíjela i spotřeba masa. Kromě BLR, kde spotřeba narůstala za sledované období o 4 % ročně, ve všech ostatních zemích kolísalo tempo růstu spotřeby masa mezi 2,0 až 2,7 % ročně. Prozatím pouze v NDR, ČSSR a do jisté míry i v MLR bylo dosaženo pásma racionální spotřeby masa, jež je poměrně široké (v rozmezí 71 až 95 kg). Ve sledovaném období ztratila ČSSR své vedoucí postavení ve spotřebě masa, neboť v NDR dosáhla v roce 1980 spotřeba masa a masných výrobků na obyvatele 89,4 kg, zatímco v ČSSR 85,0 kg.

Výroba mléka (včetně másla) zůstává v zemích RVHP tradičně

vysoká a je poznamenána vcelku stálým a rovnoměrným nárůstem. Země s vysokou úrovní intenzity živočišné výroby dosahují rovněž vysokých objemů produkce mléka na obyvatele. Mezi největší výrobce nutno zahrnout PLR (471 kg na osobu a rok), NDR (433 kg), ČSSR (390 kg) a SSSR (342 kg), což do jisté míry souvisí i s užitkovým typem chovaných plemen skotu.

Ve spotřebě mléka a mléčných výrobků bez másla stojí ČSSR po PLR (277 kg na osobu a rok) na druhém místě při spotřebě 226 kg mléka v roce 1980. Rovněž vysoká je spotřeba mléka v NDR a SSSR (192 kg). Z rozboru dosažené úrovně spotřeby mléka a mléčných výrobků zemí RVHP vyplývá, že zdaleka ještě nebylo dosaženo pásma racionální spotřeby, i když nelze opominout, že této doporučené spotřebě stojí v cestě řada faktorů, např. spotřebitelské návyky, nevyhovující sortiment nabídky mléčných výrobků, vysoká míra substituovatelnosti jednotlivých nápojů apod.

Výroba vajec se snad s výjimkou PLR zvýšila ve všech zemích RVHP (v ČSSR z 260 ks v roce 1970 na 320 ks na osobu v roce 1980). Nejvyšší produkce vajec na 1 obyvatele v roce 1980 bylo dosaženo v MLR (409 ks). Hospodářsky nejvyspělejší členské země RVHP, tj. NDR a ČSSR, zůstávají co do produkce na stejné úrovni, ve zbývajících zemích objem produkce kolísá mezi 249 až 299 ks na osobu a rok. Ve výrobě vajec je úroveň produkce řady členských zemí srovnatelná s nejvyspělejšími kapitalistickými zeměmi. V roce 1976 dosáhla produkce vajec v Nizozemí 423 ks, v Belgii 371 ks, v NSR, Francii a V. Británii 249 ks, v Dánsku 244 ks a v Rakousku 205 ks.

Velmi dynamicky se rozvíjí i spotřeba vajec, a to ve všech srovnávaných zemích. Největšími spotřebiteli vajec byly v roce 1980 MLR (342 ks) a ČSSR (316 ks), následuje NDR se spotřebou 290 ks na osobu a rok. Ve zbývajících zemích kolísá spotřeba vajec mezi 203 až 238 ks, tzn. že těmto zemím chybí zhruba jedna třetina k dosažení pásma racionální spotřeby vajec.

Obecně lze shrnout, že zemědělská výroba členských zemí RVHP zaznamenává u většiny sledovaných produktů a potravin dynamický růst, který však stále nepostačuje zvyšující se spotřebě potravin. Pro současné období, ale i pro nejbližší perspektivu bude platit, že v řadě zemí a u řady potravin ještě nebude dosaženo pásma racionální spotřeby a bude třeba zejména z hlediska výživy stimulovat spotřebu mléka a mléčných výrobků, ovoce a zeleniny v souvislosti s dalším rozvojem kapacitních možností čs. ZPoK a tlumit spotřebu moučných výrobků, cukru a živočišných tuků.

Vzájemným porovnáváním výroby a spotřeby, resp. viditelné spotřeby dospíváme k vyjádření míry soběstačnosti. V tomto případě je soběstačnost vyjadřována vztahem mezi domácí výrobou a tzv. viditelnou spotřebou (výroba s přičtením dovozu a odečtením vývozu).

Na základě tohoto ukazatele lze konstatovat, že obecně jasná direktiva stranických a hospodářských orgánů většiny členských zemí RVHP, tj. úsilí o růst míry soběstačnosti u vybraných zemědělských produktů, je provázána nemalými obtížemi, promítajícími se negativně v plnění plánovaných ukazatelů růstu soběstačnosti.

Z hlediska globálních úvah zůstává situace stále napjatá při zabezpečování dostatečné výroby zrnin, zejména pak zrnin ke krmným účelům. Společenství zemí RVHP celkem chybí, a to i v dlouhodobém průměru

a při těchto nepřesných propočtech, zhruba 7 % do plné soběstačnosti, přičemž produkční vývoj sovětského zemědělství převažujícím způsobem determinuje dosažené výsledky. S výjimkou MLR a RSR ve všech ostatních zemích zůstávají nezbytnými dovozy zrnin, aniž zvažujeme nutnost dovozů ostatních krmných komponentů (pokrutin, šrotů a živočišných mouček), jež by se následně měly projevit v poklesu soběstačnosti u živočišných produktů produkovaných z dovážených krmiv. Všechny ostatní země, pokud vůbec nezaznamenávají pokles v soběstačnosti (platí pro PLR a BLR), charakterizuje spíše stagnace. Výsledky roku 1980 nepotvrzují, že by v této nepříznivé tendenci došlo k výraznému pozitivnímu posunu.

U důležité kompetitivní potraviny — cukru — dochází k velmi pozvolnému růstu soběstačnosti v rámci společenství evropských zemí RVHP celkem. Výrazné úspěchy zaznamenává maďarské zemědělství a také ČSSR se podařilo zastavit negativní vývoj z roku 1976. S výjimkou specifické otázky internacionální spolupráce s Kubou, kdy se zejména SSSR rozhodující měrou podílí na značných objemech dovozů surového cukru z Kubu, stojí ostatní členské země před úkolem dospět k plné soběstačnosti, jak jim je vytyčován v základních stranicko-hospodářských dokumentech.

U čerstvé zeleniny, i přes značné výhrady k vypovídacím možnostem uváděného ukazatele, zůstává ve většině zemí situace spíše stabilní, i když z ukazatelů spotřeby zeleniny v přepočtu na obyvatele vyplývá, že s výjimkou BLR, RSR a zčásti MLR zůstává ve všech ostatních zemích spotřeba hluboce pod hranicí racionální spotřeby. Jedinou členskou zemí se setrvale klesající mírou soběstačnosti je ČSSR, kde soběstačnost poklesla z 94 % v roce 1973 na 79 % v roce 1980.

Obdobně nepříznivá situace platí i pro soběstačnost v čerstvém ovoci, a to jak pro společenství zemí RVHP celkem, tak i pro jednotlivé země. V souvislosti s tradičně vysokou úrovní spotřeby v BLR, MLR a RSR možno považovat situaci těchto zemí z hlediska soběstačnosti za odpovídající, zatímco relativně vysoká míra soběstačnosti v ostatních zemích (SSSR, NDR, PLR a ČSSR) neodpovídá skutečné situaci i existující poptávce.

V masě celkem při dané úrovni spotřeby vychází propočet soběstačnosti zhruba roven plné soběstačnosti ve všech členských zemích, přičemž však při daném způsobu konstrukce tohoto ukazatele jednak nelze eliminovat významný faktor stupně nasycenosti poptávky po masě, jednak vliv faktoru vysokých dovozů krmiv sloužících k uspokojování krmných potřeb v živočišné výrobě. Všechny tyto dovozy krmiv a krmných komponentů možno zahrnout do tzv. nepřímého zemědělství, které slouží k uspokojování výživových potřeb obyvatelstva, a v podstatě je těmito dovozy substituován tuzemský půdní fond.

V másle i vejcích osciluje převážná většina členských zemí kolem hranice plné soběstačnosti a řada z nich náleží i mezi významné exportéry těchto základních potravin. Ve všech zemích dochází nejen k pozitivnímu posunu v míře soběstačnosti, ale navíc co do úrovně spotřeby uvedený propočet odpovídá víceméně dané skutečnosti. Obdobně jako u masa ovšem zůstává nepostižena okolnost, do jaké míry se na dané produkci podílely dovozy krmiv.

V souvislosti s celosvětovou energetickou krizí vyvstává všem národohospodářským komplexům naléhavý úkol šetřit všemi dostupnými energetickými zdroji.

Rozmístění těchto zdrojů je velmi nerovnoměrné, neboť hospodářsky vyspělé socialistické i kapitalistické země vlastní 68 % celkově zjištěných zdrojů energie. Na Severní Ameriku připadají největší zjištěné zásoby uhlí (37 % světových zásob) a na oblast Blízkého východu asi 60 % známých zdrojů ropy.

Možno dále konstatovat, že zemědělství není velkým spotřebitelem energie, neboť celosvětově se zemědělství podílí zhruba 3,5 % na celkové spotřebě komerční energie. Nelze však zapomínat, že s celosvětovou tendencí růstu nákladů na energii se výrazně mění dosud platné cenové relace a dochází k přeskupování cenových relací inputů v porovnání se základními zemědělskými produkty, s negativním dopadem na efektivnost použití relativně drahých a energeticky náročných inputů. V tomto smyslu je ekonomicky nezbytná alternativní volba opatření, jež by vedla k úsporám drahých a stále hůře dostupných fosilních paliv za méně náročné zdroje energie. V každém případě platí, že pokračující expanze inputů do zemědělství bude perspektivně nárokovat stále vyšší potřebu energie, přičemž pozoruhodným jevem je i skutečnost, že v Severní Americe překračuje spotřeba energie připadající na zemědělského pracovníka spotřebu energie v přepočtu na jednoho obyvatele.

Do budoucna nutno nejen počítat s tím, že moderní technologické postupy v procesu narůstající intenzifikace zemědělství prokazují vyšší energetickou náročnost, ale že i další zpracování zemědělských surovin povede k růstu spotřeby energie.

Ve všech členských zemích RVHP došlo za období let 1960 až 1980 k dynamickému růstu energetické spotřeby v zemědělství, konkrétně za celé společenství RVHP o 227 %. Zvláště vysokým tempem rostla spotřeba zvěcnělé energie, tj. energie zprostředkované dodané ve formě zemědělských strojů, hnojiv, přípravků ochrany rostlin a dalších výrobních prostředků. Spotřeba tohoto druhu energie vzrostla o 350 %. Spotřeba operativní energie, používané ve formě pohonných hmot, elektrické energie, živé tažné síly a také lidské pracovní síly se zvýšila v průměru o 134 %.

Ve sledovaném období došlo k podstatným změnám ve struktuře energetické spotřeby, zejména pak ve smyslu zvýšení podílu zvěcnělé energie na úkor spotřeby operativní energie, přičemž stále větší část spotřeby energie pochází mimo sféru zemědělství. V průměru se podíl zvěcnělé energie na celkové energetické spotřebě zvýšil ze 40 % v roce 1960 na 60 % v roce 1980.

Ve spotřebě zvěcnělé energie připadalo v roce 1960 na zemědělské stroje a průmyslová hnojiva po 20 % energetické spotřeby. S rozvojem intenzifikačních procesů narůstaly aplikační dávky hnojiv, takže jejich podíl na celkové spotřebě energie vzrostl do roku 1980 na 45 %. Index růstu spotřeby energie obsažené v průmyslových hnojivech vzrostl za uvedené období o 560 %. Jen poněkud mírnějším tempem rostla spotřeba energie obsažené v přípravcích chemické ochrany (o 393 %), jejichž podíl na celkové energetické spotřebě je dosud malý (1,6 %). Mírnějším tempem rostla spotřeba energie nezbytné k výrobě zemědělských strojů (o 139 %),

což nutně vedlo k poklesu podílu spotřeby energie na jejich výrobu v rámci celkové energetické spotřeby. Obecně však trvale narůstala vybavenost zemědělství mechanizačními prostředky, zejména pak nominální výkonnost traktorů.

Proporcionálně s růstem vybavenosti zemědělských podniků zemědělskými stroji a traktory se bezprostředně zvyšovala i spotřeba pohonných hmot. Za analyzované období vzrostla spotřeba paliv 2,8krát, avšak podíl paliva na celkové spotřebě energie poklesl z 32 na 26 %. Tento vývoj je do jisté míry i projevem substituční funkce elektřiny jako významného energetického zdroje s výrazně dynamickou funkcí v rámci zemědělské energetické bilance. Její spotřeba vzrostla o 628 % a podíl na energetické bilanci stoupl z 5,4 % na 13,4 %. V souhrnu za celou skupinu operativní energie vzrostl její podíl vcelku nepatrně o necelá 2 % při 39 % podílu na celkové energetické spotřebě.

Spotřeba biologických forem energie v podobě tažné síly zvířat a živé lidské práce klesá výrazně z 21,8 % v roce 1960 na 4,7 % v roce 1980.

Souběžné tendence setrvalého poklesu počtu pracovníků v zemědělství a úbytku rozsahu obhospodařované půdy ve většině členských zemí RVHP při obecně narůstající spotřebě energie se musely nezbytně projevit v růstu energetické spotřeby v přepočtu na hektar zemědělské půdy i na jednoho pracovníka. Ve většině členských zemí RVHP vzrostla spotřeba energie v přepočtu na hektar v průměru třikrát a v přepočtu na pracovníka ještě dynamičtěji, a to v průměru čtyřikrát.

Lze tedy shrnout, že s prohlubujícím se intenzifikačním procesem v zemědělství značně vzrostly nároky na spotřebu energie v inputových odvětvích ZPK, zejména pak ve smyslu narůstající spotřeby průmyslových hnojiv a rostoucích dodávek elektřiny, a to při souběžném poklesu podílu energie biologického původu, ať již potažní či živé lidské práce. S touto tendencí nutno počítat i do budoucnosti a vzhledem k tomu, že tempo růstu bioenergetického potenciálu obsaženého v zemědělských produktech nedosahuje tempa spotřeby energie nutné na jeho získání, nutno nadále počítat se zhoršováním ukazatele energetické náročnosti v zemědělství.

Posuzujeme-li stupeň vybavenosti členských zemí mechanizačními prostředky, možno konstatovat, že nadále trvají podstatné rozdíly ve vybavenosti jednotlivých zemí RVHP. Navíc zůstává stále spornou otázkou, zda vůbec lze provést kvantitativní porovnání vybavenosti mechanizací, jsou-li k dispozici pouze údaje za hlavní reprezentanty zemědělských strojů, a obvykle pouze ve fyzických jednotkách.

V tomto smyslu jsou nejreprezentativnějšími ukazateli údaje o vybavenosti traktory v přepočtu na 100 ha orné půdy, či ukazatel nominální výkonnosti traktorů v přepočtu na jednoho pracovníka v zemědělství. Je nespornou skutečností, že vybavenost mechanizací narůstá prudkým tempem ve všech zemích RVHP, zejména pak v zemích s nižší úrovní vybavenosti na počátku sledovaného období (BLR, RSR a PLR). Z údajů je rovněž zřejmé, a to zejména za skupinu zemí s nejvyšším stupněm vybavenosti, že proti základnímu období se v posledních letech dynamika růstu ukazatele vybavenosti výrazně snižuje, a to v souvislosti se stále lepším uspokojováním potřeby strojů, nikoliv však již jen nárůstem početních stavů, ale zejména náhradou morálně opotřebovaných strojů modernějšími, výkonnějšími stroji.

Ku konci roku 1980 v NDR, ČSSR a SSSR připadali zhruba dva pra-

VIII. Vybavenost zemědělství mechanizačními prostředky a nominální výkonost traktorů (v přepočtu na jednotku plochy)

Země	Rok	Traktory v přepočtu na 11 kW na 100 ha orné půdy ks	Sklízecí mlátičky na 1000 ha osevní plochy obilnin ks	Nominální výkonost traktorů v přepočtu na 100 ha orné půdy kW
BLR	1960	1,5	2,6	15,4
	1980	7,8	4,9	71,9
MLR	1960	1,8	1,1	17,6
	1980	6,0	4,9	55,0
NDR	1960	3,6	2,6	35,9
	1980	14,3	5,2	135,7
PLR	1960	0,9	0,3	8,8
	1980	9,6	3,7	126,1
RSR	1960	1,2	2,4	12,5
	1980	7,0	7,5	65,3
SSSR	1960	1,6	4,3	16,1
	1980	6,2	5,5	63,1
ČSSR	1960	3,1	2,4	31,5
	1980	13,3	6,7	123,9

covníci na jeden traktor (jednotkový traktor o 11 kW). V USA je téměř každý zemědělský pracovník vybaven traktorem a v zemích EHS připadá na jeden zemědělský traktor 1,3 až 3,6 zemědělského pracovníka.

Posledním hodnoceným ukazatelem je dosažená úroveň chemizace jako rozhodující faktor prohloubení intenzifikačního procesu v zemědělství. Z vývoje posledního sledovaného roku (tj. roku 1980) vyplývá (tab. IX), že se sice spotřeba průmyslových hnojiv v zemích RVHP soustavně zvyšovala, a zejména pak v zemích s nízkou výchozí základnou spotřeby, a že v ČSSR dosáhla vůbec nejvyšší úrovně, avšak že se ve spotřebě průmyslových hnojiv zřejmě posouváme k hranici, která je v případě NDR již předznamenána poklesem spotřeby průmyslových hnojiv celkem (z 370 kg čistých živin v přepočtu na hektar orné půdy v roce 1975 na 325,0 kg v roce 1980). Spotřebou průmyslových hnojiv se ČSSR řadí k nejvyspělejší zemím a ve srovnatelných podmínkách západní Evropy je naše úroveň spotřeby překračována jen v Nizozemí (743 kg spotřeby čistých živin na ha orné půdy v roce 1980), v Belgii (530 kg) a v NSR (429 kg).

Zbývá snad jen poznamenat, že účinnost průmyslových hnojiv kromě nezbytné komplety s jinými faktory závisí kromě absolutní úrovně

Země	1960	1970	1975	1980	Index 1980 1960
BLR	34	141	156	195	534
MLR	29	150	276	263	907
NDR	188	319	370	325	173
PLR	46	158	229	244	530
RSR	8	67	114	113	1412
SSSR	11	45	75	81	736
ČSSR	94	230	305	332	353

spotřeby i na struktuře jednotlivých základních živin. Např. ve srovnání s NDR stále ještě zaostáváme ve spotřebě dusíkatých hnojiv (NDR si zachovává stále výrazný náskok), zatímco zcela bezkonkurenční je čs. úroveň spotřeby draselných hnojiv. V rámci srovnávaných zemí dosahuje v ČSSR nejvyšších hodnot i spotřeba fosforečných hnojiv — 95,2 kg č. ž. / ha o. p.

Ať již ve světle mezinárodního srovnání či všech úvah směřujících k úsporám materiálů a energie všeho druhu, včetně obecného poznání, že efektivní rostlinná výroba se nemůže obejít bez vysokých dávek průmyslových hnojiv, nelze si neklást otázku, zda při současné vysoké úrovni spotřeby v ČSSR postupujeme i v souladu se zásadou maximální hospodárnosti při jejich využití. Nutno si připomenout, že i když rozhodující objemy dusíkatých a zejména draselných hnojiv importujeme ze socialistických zemí, dovážíme hnojiva, popř. suroviny na jejich výrobu za situace neustálého růstu cen a s velmi nepříznivým dopadem na bilanční proporce celého čs. ZPK. Z těchto důvodů si při současné vysoké úrovni spotřeby průmyslových hnojiv nutno klást vysoce aktuální otázku, do jaké míry dále stupňovat spotřebu hnojiv, aniž by bylo opomenuto hledisko co nejvyšší efektivnosti jejich využití.

SHRNUTÍ

Shrneme-li základní rysy současného i budoucího vývoje ZPoK v členských zemích RVHP i společenství RVHP jako celku, vidíme, že se jimi v podstatě řeší i základní stránky efektivního rozvoje, neboť základním úkolem v těchto nových podmínkách je naplnění potravinového fondu co nejefektivněji. A právě tomuto vývoji napomáhá nové a hlubší propojení vazby mezi průmyslem a zemědělstvím, vazby mezi městem a vesnicí i mezi zemědělsko-průmyslovými komplexy v rámci RVHP a celková mezinárodní dělba práce. Upevnění a rozvoj těchto vztahů je o to nezbytnější, že se ve světě zostruje potravinový problém, jehož řešení je čím dále obtížnější a nutnost jeho vyřešení stále závažnější.

Literatura

- KRAUS, J. — VOLOŠIN, J. — TUČEK, P.: Věcné aspekty dlouhodobých perspektiv spolupráce ČSSR se zeměmi RVHP na úseku ZPoK. [Dílčí závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1979.
- KRAUS, J. — VOLOŠIN, J. — TUČEK, P. — VILÍMKOVÁ, M.: Socialistická ekonomická integrace v oblasti ZPoK. [Dílčí závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1980.
- VIGNER, J.: Konstrukce doporučených dávek potravin pro průměrného spotřebitele ČSSR na základě dávek pro populační skupiny. [Dílčí výzkumná zpráva.] Praha, VÚEZVž 1978.
- Narodnoje chozjajstvo stran-členov SEV, 1980.
- Statističeskij ježegodnik stran-členov SEV, 1980.

Došlo dne 29. 10. 1981

Adresa autora:

Ing. Josef Vološin, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58
Praha 2

VOLOŠIN J., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Rozhodující tendence ve vývoji zemědělsko-potravinářského komplexu členských zemí RVHP

Zeměd. Ekon., 28, 1982, č. 4, s. 283—301. — 9 tab., lit. 5

zemědělsko-potravinářský komplex, zemědělsko-průmyslový komplex, národní důchod, výroba spotřeba, intenzita, soběstačnost, mechanizace, elektrifikace, chemizace, analýza statistická analýza vývoje

Článek se zabývá postavením zemědělsko-potravinářského komplexu v rámci národního hospodářství jednotlivých členských zemí RVHP. Dále uvádí růst výroby, jednotkové intenzity, spotřeby a míry soběstačnosti u vybraných produktů zemědělsko-potravinářského komplexu. Závěrem je uváděna materiálně technická vybavenost s přihlédnutím k energetické náročnosti zemědělsko-průmyslového komplexu zemí RVHP.

ВОЛОШИН Й., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Манесова 75, 120 58 Пуага 2

Решающие тенденции в развитии агропродовольственных комплексов стран-членов СЭВ

Земед. Экон., 28, 1982, № 4, с. 283—301. — 9 табл., лит. 5

агропродовольственный комплекс, агропромышленный комплекс, национальный доход, производство, потребление, интенсивность, самообеспеченность, механизация, электрификация, химизация, статистический анализ, анализ развития

В статье рассматривается значение агропродовольственного комплекса в рамках народного хозяйства отдельных стран-членов СЭВ. Далее приводится рост производства, интенсивности, потребления и уровня самообеспеченности по основным видам продукции агропродовольственного комплекса. В заключение анализируется материально-техническое обеспечение сельского хозяйства с учетом энергетической потребности агропромышленного комплекса стран-членов СЭВ.

VOLOŠIN J., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Decisive Trends in Development of the Agricultural and Food-Production Complex within the Framework of the CMEA Member Countries

Zeměd. Ekon., 28, 1982, No. 4, pp. 283 — 301. — 9 tabs, refs 5

agricultural and food-production complex, agro-industrial complex, national income, production, consumption, intensity, self-sufficiency, mechanisation, electrification, chemisation, statistical analysis, development analysis, CMEA level

The position of agricultural and food-production complex in economies of the CMEA member countries is treated. Further, the growth of production, unit intensity, consumption and extent of self-sufficiency as to the selected products of agricultural and food-production complex is indicated. In conclusion, the material and technical basis with respect to demands for energy within the agro-industrial complex of the CMEA countries is evaluated.

VOLOŠIN J., Forschungsinstitut für Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Mánesova 75, 120 58 Prag 2

Entscheidende und maßgebende Tendenzen in der Entwicklung der Ernährungswirtschaft der RGW-Mitgliedsländer

Zeměd. Ekon., 28, 1982, Nr. 4, S. 283—301. — 9 Tab., Lit. 5

Ernährungswirtschaft, Agrar-Industrie-Komplex, Nationaleinkommen, Produktion, Verbrauch, Intensität, Selbstgenügsamkeit, Mechanisierung, Elektrifizierung, Chemisierung, statistische Analyse, Entwicklungsanalyse

Die vorliegende Arbeit befaßt sich mit der Stellung der Ernährungswirtschaft im Rahmen der Volkswirtschaft der einzelnen RGW-Länder. Sie führt die Produktionssteigerung sowie die Steigerung der Einheitsintensität, des Verbrauches und des Selbstgenügsamkeitsniveaus bei den einzelnen ausgewählten Produkten der Ernährungswirtschaft an. Abschließend ist die materiell-technische Ausstattung mit Rücksicht auf die energetische Ansprüchigkeit des Agrar-Industrie-Komplexes der RGW-Länder aufgeführt.

MOŽNOSTI MEZINÁRODNÍ SPECIALIZACE ČLENSKÝCH ZEMÍ RVHP PŘI ŘEŠENÍ POTRAVINOVÉHO PROBLÉMU

Na mezinárodní specializaci nutno pohlížet jako na rozhodujícího nositele procesů mezinárodní socialistické dělby práce — jako na materiální základ rozvíjení socialistické ekonomické integrace (SEI), v němž se promítá vysoký stupeň rozvoje výrobních sil a mnohoodvětvová struktura výroby členských zemí RVHP.

Pojem mezinárodní specializace byl vymezen v rámci řešení právních otázek spojených s uzavíráním a realizací smluv o specializaci a schválen na 65. zasedání výkonného výboru RVHP v roce 1973. Za mezinárodní specializaci výroby se považuje plánovitá koncentrace výroby technologicky stejnorodých výrobků ve vymezené nomenklatuře v jednom nebo v několika socialistických státech, ve kterých je možno dosáhnout nejvyšší ekonomické efektivity, aby byly úplně nebo částečně uspokojeny potřeby zainteresovaných zemí a aby v této souvislosti byly zavedeny stálé dlouhodobé ekonomické vztahy mezi státy a jejich hospodářskými organizacemi.

Podle Chalupského (1979) „... je mezinárodní specializace výroby členských zemí RVHP plánovitým procesem relativně trvalého soustřeďování (rozdělování) výroby v jednotlivých členských zemích, zahrnuje permanentní vyčleňování a rostoucí vzájemné propojování mezinárodně specializovaných odvětví, oborů a druhů výrob členských zemí na základě zvyšování koncentrace výroby a stupně stejnorodosti produkce.“

Dalším důležitým pojmem je stupeň specializace, který je v definičním vyjádření Malého (1978) výslednicí dvou jejích charakteristik, a to tvaru a míry specializace. Tvar specializace udává, na jaká odvětví je specializace rozložena (ve zjednodušené podobě je charakterizován skladbou exportu). Míra specializace se vyjadřuje podílem exportu na produkci jednotlivých odvětví. Se zvyšujícím se stupněm specializace se logicky zvyšuje míra specializace a její tvar je naplňován menším počtem produktů.

Specializační úsilí v oblasti výroby potravin je obecně ovlivňováno řadou závažných okolností, zejména tím, že:

- v zemědělství byly již vyčerpány extenzivní cesty rozvoje, takže přechod k intenzivnímu rozvoji nutno spojit s investičně náročným typem ekonomického rozvoje;

- rostoucí nároky na kvalitativní složky výživy vedou k zvýšené poptávce po živočišných produktech, tj. k rozvoji výrob, které z hlediska potřeby fondů řadíme mezi odvětví vysoce náročná;

- další rozvoj výroby potravinářských surovin probíhá za setrvalé tendence úbytku orné půdy následkem narůstající urbanizační činnosti

v důležitých produkčních oblastech a narůstajících nákladů na ochranu životního prostředí;

— dochází k permanentnímu úbytku pracovních sil ze zemědělství, který není vždy doprovázen vyváženým rozvojem materiálně technické základny s přímými důsledky na strukturu zemědělské výroby (pokles zastoupení pracovně náročných kultur);

— dochází k stálému úbytku produkce ze záhumenkových a osobních hospodářství, takže vznikající výpadky v produkci musí pokrývat socialistický sektor.

SPECIFIKA MEZINÁRODNÍ SPECIALIZACE V ZEMĚDĚLSTVÍ A ZPRACOVATELSKÉM PRŮMYSLU A JEJÍ ÚSKALÍ

Při posuzování obecných podmínek a faktorů podmiňujících mezinárodní specializaci na úseku zemědělsko-potravinářského komplexu (ZPoK) je nutno na rozdíl od ostatních národohospodářských komplexů vycházet z některých zásadních specifik zemědělské prvovýroby a potravinářského průmyslu.

Především platí, že obecný cíl v procesu SEI překonat ekonomickou samostatnost národních ekonomik a dospět k územnímu rozmístění výrobních sil v mezinárodním měřítku nelze v plné míře vztahovat na rozhodující objem zemědělsko-potravinářské výroby. Zároveň však platí, že i ve sféře zemědělské prvovýroby, zejména v oblastech se specifickými půdně klimatickými podmínkami, s propojováním reprodukčních procesů pronikají do dosavadního způsobu rozmísťování výroby nové prvky, vytvářející předpoklad pro vyhraněnou mezinárodní specializaci.

Při posuzování mezinárodní specializace jsou rozhodujícími otázkami, pro jejichž zodpovězení doposud chybí dostačující podkladové údaje, které jsou to členské země či újeji vymezené oblasti, kde se dá konkrétní výrobek produkovat dlouhodobě za nízkých nákladů. Obtížné je to zejména proto, že rozhodující část potravinářských surovin (nebo jejich substitutů) se dá pěstovat téměř všude, přičemž poměry na světových agrárních trzích zkresluje především subjektivně orientovaná zemědělská politika rozhodujících dodavatelů z řad vyspělých kapitalistických států. Zjištění srovnatelných nákladů by měla být méně obtížná u výrobků, které se dají z klimatických důvodů pěstovat jen v určitých oblastech, resp. kdy jejich pěstování v méně příznivých oblastech vede k výraznému růstu nákladů.

Při posuzování odlišností mezinárodní specializace zemědělství v porovnání s průmyslem je zřejmé, že principy společenské dělby práce se nemohou nyní (a pravděpodobně i v delší perspektivě) prosadit všeobecnou dělbou výrobních programů základních zemědělských surovin a tím i potravinářských výrobků. Naopak, základní zemědělské suroviny potřebné pro výživu obyvatelstva si musí v maximální míře vyrábět všechny členské země RVHP.

Důvodem je mj. skutečnost, že ve všech zemích se doposud vyrábí na půdě, jejíž omezený fond nutno především využívat k výrobě masově požadovaných produktů, a neméně měrou strategická hlediska, kdy si v podstatě každá země chce zabezpečovat rozhodující objem výroby potravin z vlastních zdrojů.

Zemědělství se stejně jako jiné surovinové odvětví vyznačuje mimořádně silným územním aspektem, přičemž se nejedná jen o plošný, prсто-

rový aspekt jako takový, ale o jeho kombinaci s faktorem různorodosti půdních a klimatických podmínek. V daných souvislostech tedy zemědělství průkazně demonstruje úlohu přírodních podmínek a s nimi spjatých dopravních vzdáleností při rozmísťování výrobních sil.

Globální specializace zemědělské prvovýroby následně formuje i vnitroodvětvovou specializaci v potravinářském průmyslu s tím, že na země s vyšším podílem zemědělské produkce živočišného původu připadá i vyšší podíl potravinářských oborů zpracovávajících tyto živočišné výrobky. Jinak vyjádřeno — globální specializaci zemědělské prvovýroby je do značné míry předurčena i vnitroodvětvová specializace potravinářského průmyslu.

Obdobně při vytyčování objektivně zdůvodněné mezinárodní potravinářské specializace nelze podle Závodného (1980) opominout některá důležitá hlediska, ovlivňující zásadním způsobem motivační faktory k rozvíjení této specializace. Při vytyčování objektivně zdůvodněné mezinárodní specializace a rozvíjení mnohostranné spolupráce nutno počítat s tím, že:

- obecně platný program zvyšování soběstačnosti v potravinách silně podvazuje úsilí o prohloubení mezinárodní potravinářské specializace, neboť nesrovnatelně silněji převažuje zájem o rozvoj potravinářského průmyslu v celé jeho struktuře s tím, že rozhodující část výroby potravin musí být zabezpečována v každé jednotlivé zemi;

- členské země charakterizují rozdílné požadavky na senzorické, fyzikální a mikrobiologické vlastnosti potravinářských, resp. malotonažních výrobků, vyplývající z rozdílných norem, spotřebitelských zvyklostí, odlišných zdravotnických předpisů aj.;

- pro nespecializující se země je obecně nepřijatelnou podmínkou podmiňovat mezinárodní specializaci vyřešením stimulační výroby a vývozu, které logicky předpokládají, že i pro ně bude specializace ekonomicky výhodná;

- nebezpečí vzniku investičně nákladné paralelní struktury potravinářské výroby je zde obzvláště vysoké, neboť téměř ve všech zemích existují stejné obory potravinářské výroby a výživa obyvatelstva vychází ze zhruba stejné struktury a podmiňuje každodenní spotřebu základních potravin, jejichž trvanlivost je relativně malá při krátkých výrobních cyklech a produkci těchto výrob nutno rozmístit co nejbližší místům spotřeby;

- objektivně nižší koncentrace potravinářské výroby bude i do budoucna omezujícím faktorem hlubší mezinárodní specializace za okolností, kdy se potravinářský průmysl rozvíjí a specializuje takovým způsobem, aby zabezpečil co nekomplexnější zpracování místních potravinářských surovin;

- koncentrace výroby v potravinářském průmyslu není otázkou čistě technickou, resp. otázkou disponibilnosti vnitřních zdrojů, ale je vymezena důležitou okolností, že největší podíl ve výrobních nákladech zaujímají suroviny (až 80 %), které spolu s hotovými výrobky je nutno každodenně dovážet a rozvážet (hledisko dopravních nákladů);

- pro mnohostrannou specializační součinnost nejsou vytvořeny nezbytné předpoklady v plánovací oblasti, existují stále určité odlišnosti v metodologii zpracování perspektivních a prováděcích plánů jednotlivých zemí RVHP, nejasnosti v nomenklatuře sledovaných druhů zboží, ale i ve způsobech hodnocení efektů z mezinárodní specializace;

— retardačně mohou působit i regulační opatření centrálních plánovacích orgánů, které ve snaze vyrovnat platební bilanci mezi státy zužují sféru vzájemně možné a mnohdy účelné výměny, a to často i u méně významných výrobků;

— informovanost na úrovni jednotlivých VHJ není mnohdy dostačující, neboť o mnohých podnětech ke specializaci, jež jsou na nejrůznějších úrovních navrhovány, jsou informovány často opožděně, zprostředkovaně a sporadicky, a zřejmým nedostatkem je i pomalý rozvoj přímých vztahů mezi jednotlivými výrobci z řad členských zemí;

— jednotlivé VHJ nejsou dostatečně motivovány k navazování specializačních vztahů a nedostačující jsou i podněty z titulu devizové či korunové zainteresovanosti na vývozu specializované produkce ve srovnání s produkcí nespecializovanou.

Důležitým předpokladem rozšíření mezinárodní specializace v oblasti potravinářského průmyslu je snaha o zdokonalení, modernizaci a sjednocení jakostních norem v rámci společenství RVHP, jejichž odlišnosti v jednotlivých státech jsou doposud značné. Současně by bylo vhodné přizpůsobovat normy (tam kde je to možné) normám převládajícím ve světě vzhledem k tomu, že existující návaznost je zatím nízká. Obdobné problémy jsou s normami na obaly. Otázky normalizace se dosud řeší s malým respektováním světových trendů. Současně se jeví jako žádoucí sjednocení norem v oblasti fyto-karentény, veterinárních norem a nařízení, podmínek a limitů zdravotně hygienických atd.

Dalším předpokladem rozšíření a prohloubení specializace a kooperace v potravinářském průmyslu zemí RVHP je sjednocení metodik této kooperace a administrativních přístupů k ní, řešení problémů v bankovním styku, sjednocení cenových nástrojů kooperace a specializace, sjednocení postupů organizačně právních, sjednocení forem schvalovacího řízení kooperace a specializace v jednotlivých členských státech. Kompetence orgánů a organizací v jednotlivých členských státech RVHP je různá, nastávají problémy s nerovnoprávností partnerů vstupujících do jednání (ministerstva, VHJ, OZO atd.).

Mezi základní předpoklady rozšíření specializace a kooperace patří také řešení problémů v oblasti dodavatelsko-odběratelských vztahů. Dodávky některých druhů zboží nejsou zahrnuty do dlouhodobých dohod, nicméně v ročních protokolech existují. Závažným problémem je oblast hierarchie uspokojování požadavků a potřeb jednotlivých členských zemí. Preference dodávek do vyspělých kapitalistických států je faktorem, který nezřídka komplikuje rozšíření a prohlubování kooperace také v oblasti potravinářského průmyslu.

ZAHRAČNÍ OBCHOD JAKO VÝSLEDEK MEZINÁRODNÍ SPECIALIZACE A VÁZBY KE TŘETÍM ZEMÍM

Považujeme-li rozsah zahraničně obchodní výměny produktů ZPoK za jevovou formu dosažené úrovně rozvoje mezinárodní specializace, pak v dané oblasti nutno eliminovat od řady specifík daných tomuto komplexu.

Především platí, že slábnoucí postavení zemědělsko-potravinářského komplexu v zahraničním obchodě hospodářsky vyspělých zemí je pouze relativním jevem, vyvolaným kromě působení inflačních vlivů do značné míry prohlubující se mezinárodní dělbu práce (MDP), rozšiřujícím se

sortimentem a objemem směňované produkce zpracovatelského průmyslu, vysokými cenami paliv a antiimportní zemědělskou politikou řady dovozních států a jejich snahou dospět k plné soběstačnosti v potravinách.

Tento vývoj je zcela v souladu s pokračující přeměnou forem směny v zahraničním obchodě průmyslově vyspělých zemí, tj. postupným přechodem od formy směny „ke krytí potřeby“, charakteristickým pro mezinárodní obchod před 2. světovou válkou (směna převážně potravin a surovin za hotové výrobky), k formě směny směřující k „obohacení spotřebního sortimentu“, tj. v rostoucí míře směny hotových výrobků za hotové výrobky.

Obdobně Sachse (1981) zdůrazňuje, že přímá zahraničně obchodní výměna zemědělských výrobků mezi členskými zeměmi RVHP je omezena na ty produkty, které je možné s ohledem na specifické půdně klimatické požadavky zemědělských plodin vyrábět ve větším rozsahu jen v určitých zemích, v jiných jen v nevelkých objemech a v některých zemích se nemohou vyrábět vůbec (bavlna, tabák, sója, jednotlivé druhy ovoce a zeleniny). Zároveň platí, že v každé členské zemi musí potravinářský průmysl zajistit zpracování veškerých vlastních surovin. Z toho dále vyvozuje, že členské země se z uvedených příčin budou mezinárodně specializovat v oblasti zemědělství jen tak dalece, jak to vyplynulo ze společenského procesu dělby práce. Jinak vyjádřeno to znamená, že výrobní kooperace členských zemí RVHP v oblasti ZPoK je omezována přírodními a ekonomickými faktory. Zároveň to také znamená, že vývoj vzájemné zahraničně obchodní výměny nezpracovaných či opracovaných zemědělských surovin tedy nevystihuje dostatečně komplexně integrační procesy v potravinářském průmyslu.

Opětovně se potvrzuje, že nadále pokračuje tendence směřující k zintenzivnění zahraniční obchodní výměny ve vztahu ke třetím zemím, jmenovitě pak k zemím, jež zahrnujeme do skupiny vyspělých kapitalistických zemí. Na druhé straně to má za následek, že dochází k snižování vzájemného obchodu zemí RVHP. Tato tendence je zapříčiněna řadou okolností dočasného i trvalejšího rázu. Mezi faktory dlouhodobé působnosti možno zahrnout:

- tendenci k zvyšování míry soběstačnosti u rozhodujících kompetitivních produktů jako východiska zemědělské politiky zemí RVHP;

- úsilí o zvyšování úrovně výživy, zejména ve smyslu zvyšování spotřeby potravin živočišného původu, jež vede k omezování vývozu potravin a především pak surovin pro výrobu potravin;

- tendenci k zvyšování dovozu nekompetitivních potravin tropického a subtropického pásma zejména z rozvojových zemí, ale i snahu uplatnit se na těchto trzích vývozem agrárních produktů výměnou za naftu.

Do faktorů krátkodobého působení náleží:

- okolnost, že pro řadu zemí jsou potraviny a potravinářské suroviny důležitým platidlem k úhradě zejména strojního zařízení z VKS;

- kompenzační funkce zahraničního obchodu ve smyslu pokrytí případného výpadku sklizní a vytvoření pojistných zásob rozhodujících zemědělsko-potravinářských produktů;

- cenové vlivy, jež v důsledku prudkého vzestupu cen v obchodě s nesocialistickými zeměmi vedly následně k poklesu vzájemného obchodu zemí RVHP v hodnotovém vyjádření — přijatá zásada korekce světových cen systémem klouzavých průměrů se musí následně projevit v přízpů-

sobení se hladiny smluvních cen obecně platnému cenovému vývoji a v opětovném hodnotovém nárůstu vzájemného obchodu.

Při hodnocení dlouhodobé účasti společenství zemí RVHP na procesu MDP dochází autorský kolektiv Ganěva, Šintjapina a Frumkina (1980) k následujícím závěrům:

- stupeň zapojení společenství RVHP jako celku do mezinárodní dělby práce v zemědělsko-potravinářské sféře je značný, přičemž v posledních letech se projevuje setrvalá tendence k jeho dalšímu narůstání;

- prohlubování účasti členských zemí RVHP v mezinárodní dělbě práce v této oblasti má pasivní charakter, neboť celkový dovoz zejména potravinářských surovin (obilnin, olejnin aj.) předstihuje svými tempy vývozní aktivitu — podíl dovozu na spotřebě u větší části produktů je vyšší než podíl vývozu na výrobě;

- prohlubuje se účast členských zemí RVHP v rámci mezinárodní dělby práce mimo vlastní společenství;

- existující mezinárodní vývozní specializace členských zemí RVHP se v zásadě nemění, avšak dochází k dílčím změnám, a to v tom směru, že rozhodující vývozci zemědělské produkce (BLR, MLR a RSR) prohlubují svou účast v procesu MDP na úseku vývozu masa a ovoce (podíl vývozu na výrobě, tj. míra specializace 3—3,6násobně převyšuje tyto průměrné ukazatele za RVHP celkem) a současně se stávají pasivnějšími (především mimo rámec společenství) v produkci obilnin, cukru a ovoce;

- celková závislost spotřeby NDR, PLR a ČSSR na dovozech obilnin a ovoce se zvýšila (podíl dovozu těchto zemí na spotřebě 2—3,5násobně překračuje průměrné ukazatele za společenství RVHP), přičemž zároveň tyto země zvýšily vývoz masa (jejich podíl 1,8násobně převyšuje průměrné ukazatele za RVHP) a zachovávají poměrně vysokou úroveň vývozu cukru (třikrát vyšší než činí průměr za RVHP);

- pro SSSR je charakteristický prudký vzrůst podílu dovozu na spotřebě obilnin, masa, cukru a olejnin, podstatně se zvýšil podíl dovozu obilnin ze zemí RVHP na celkové spotřebě obilnin v MoLR.

Obdobně bulharští ekonomové (S. Krystanovová a J. Slavovojová) na citovaném zasedání zdůrazňují, že prohlubování specializace je podmíněno rozvojem MSDP, přičemž však při existující struktuře zemědělské výroby v členských zemích RVHP, jejichž úsilí je zaměřeno na dosažení plné soběstačnosti u většiny zemědělských produktů, jsou možnosti mezinárodní specializace v dané oblasti omezeny. Uvedení autoři při hodnocení hlavních směrů rozvoje zemědělství v BLR do roku 1990 zdůrazňují, že v průběhu prognostického období lze předpokládat:

- vysoká tempa růstu produkce těch produktů, jež se vyznačují značnou pracností a souvisejí se zvyšováním životní úrovně obyvatelstva;

- důsledné prosazování hospodářské směrnice dosažení plné soběstačnosti u téměř všech druhů zemědělské produkce s výjimkou některých produktů tropického pásma, surovin pro textilní průmysl a koření;

- zvyšování výroby produktů charakterizovaných rychlejším růstem produktivity práce na základě uplatňování poznatků vědeckotechnického pokroku;

- snižování rozsahu výroby některých strategicky méně významných produktů, při jejichž výrobě na průmyslovém základě by vznikaly v dané členské zemi značné problémy;

- plné využívání existujících zdrojů pro maximalizaci objemu země-

dělské produkce při minimálních pracovních a materiálových nákladech.

Konstatujeme-li, že podíl členských zemí na vzájemných dodávkách potravinářských surovin, ale i potravin má sestupnou tendenci a že z podrobné analýzy DCPS za úsek výživy do roku 1990 nikterak nevyplývá změna v této tendenci, zároveň to znamená, že mimořádnou pozornost nutno věnovat spolupráci se třetími zeměmi, zejména rozvojovými. V souvislosti se stále intenzivnějším využíváním půdního fondu budou případné přebytky ve stále větší míře realizovány mimo trh RVHP. V tomto směru nabývá také na aktuálnosti otázka navazování koordinované spolupráce členských zemí RVHP jako celku vůči třetím zemím, především pak rozvojovým. Spolupráce s ostatním světem umožní obohatit sortiment potravin na spotřebitelském trhu států RVHP o ty druhy potravin, které se z různých příčin buď ve státech RVHP nevyrábějí, nebo se vyrábějí v množství, které neuspokojuje potřeby společenství.

Ke krytí deficitu v potravinách by mohly rozvojovým zemím částečně přispět členské země RVHP koordinovaným rozvojem výroby a odbytu těch výrobků, u nichž výhledově budou vykazovat přebytky nad spotřebou. Rozvojové země by mohly zvýšenou měrou dodávat na trh RVHP vybrané plodiny tropického a subtropického pásma (kakao, kávu, čaj, citrusové plody), případně produkty jejich zpracování. Spotřeba těchto produktů zaznamenává v členských zemích RVHP trvalý růst a existují tedy pro tyto produkty i příznivé odbytové podmínky. Perspektivní možnost potravinové pomoci rozvojovým zemím by nepochybně posílila autoritu společenství RVHP, přičemž nezbytnou podmínkou užší spolupráce je podle Krázla (1980) maximálně jednotný, zkoordinovaný postup vůči těmto zemím při zásadě shodných podmínek pro všechny zainteresované partnery.

Společný postup na třetích trzích, resp. ve spolupráci s kapitalistickými zeměmi je také v této oblasti limitován a komplikován odlišnými právními normami jednotlivých členských zemí RVHP.

Zatím vypadá situace tak, že vývozci zemědělsko-potravinářských produktů z rozvojových zemí jsou vázáni na činnost zprostředkovatelských kanceláří, které jsou pod přímou nebo nepřímou kontrolou nadnárodních monopolů, určujících podmínky obchodu. V této souvislosti nutno podpořit úsilí rozvojových zemí, směřujících k zřizování státních vývozních společností.

Přestože ČSSR vyvíjí snahu realizovat převážnou část zahraničně obchodních operací přímými nákupy u producentů, existuje ještě celá řada komodit, jež si ČSSR opatřuje nákupy prostřednictvím třetích zemí (hlavně z řad VKS), což je dáno mj. tím, že:

- obchod těmito výrobky kontroluje, popř. rozhodujícím způsobem ovlivňuje několik mezinárodních společností (banány, kakao aj.);

- jde o burzovní nákupy (káva, kakao aj.);

- některé produkty jsou nakupovány prostřednictvím specializovaných obchodních firem z řad VKS, garantujících požadovanou kvalitu a dodávajících produkci v rozsahu, který by od malých producentů nebylo možné, resp. ekonomické nakupovat (vysoké dopravní a manipulační náklady atp.); kromě toho ceny, za které tyto firmy nabízejí své zboží, bývají často nižší než v producentských zemích a zboží bývá obvykle k dodání v kratších dodacích lhůtách;

- zboží se nakupuje od obchodních organizací producentských spo-

lečnost, které mají své sídlo ve třetí zemi a disponují výlučným oprávněním k prodeji určitých produktů;

— řadě producentů zemí se zatím nepodařilo vytvořit podmínky pro vybudování vlastní vývozní sítě a odbavování vývozních kontraktů;

— zde působí i faktor enormních vzdáleností zdrojů a složitost obchodně politických vztahů k producentům zemím, popř. existující nejistá politická a ekonomická situace.

Všechny uváděné okolnosti jednoznačně stimulují záměr prohloubit spolupráci členských zemí RVHP v otázkách dovozu potravinářských výrobků ze třetích zemí. Společný postup společenství RVHP na těchto trzích je nepochybně jedinou efektivní cestou spolupodílet se na vytváření příznivějších obchodně politických podmínek tohoto obchodu.

SOUČASNÝ STAV MEZINÁRODNÍ SPECIALIZACE A JEJÍ PERSPEKTIVY

Přestože v zemědělství členských zemí výrazně převládá společenský sektor (s výjimkou PLR), nemají všechny země stejné podmínky pro rozvoj výroby, zejména pokud se jedná o rozsah zemědělské a orné půdy v přepočtu na obyvatele, vybavení zemědělství pracovními silami, elektrickou energií, mechanizací, hnojivy, chemickými přípravky apod. Evropské členské země RVHP mají v podstatě podobné klimatické podmínky pro pěstování základních plodin, avšak existují značné rozdílné předpoklady pro pěstování některých náročnějších zemědělských plodin (zeleniny, některých druhů olejnatých semen, vybraných druhů ovoce, vinné révy, tabáku apod.), což vytváří přirozenou základnu pro dělbu práce v zemědělství a rozvoj specializace.

Charakterizujeme-li zemědělský potenciál jako takový, je v zásadě určován dvěma faktory přírodních podmínek:

- přirozenou úrodností půdy,
- klimatickými podmínkami ve vztahu k zemědělství.

Je pochopitelné, že vysoká úrodnost půdy má podstatný vliv na rozmístění zemědělské výroby. V zemědělské výrobě se však faktor přirozené úrodnosti může měnit a také mění v důsledku intenzifikace zemědělské výroby, což může mít za následek, že půdy dříve méně úrodné mohou být nyní (ekonomicky) úrodnější. Hovoříme-li však o klimatických podmínkách z hlediska zemědělství, jsou prozatím těžko ovlivnitelné, z hlediska teplotního vývoje (kromě temperovaných skleníků) téměř zcela mimo kontrolu člověka. Využití příznivého teplotního klimatu se proto bere stále více v úvahu při rozmístování zemědělské výroby. Dosahuje se tím vysokých výnosů a stabilní, vysoké jakosti zemědělské produkce.

¹ Přirozeným základem mezinárodní dělby práce v oblasti zemědělských výrobků a potravin jsou tedy přírodní podmínky, jejich rozdělení mezi členské země. Každá země je z hlediska konečné spotřeby univerzálním spotřebitelem, i když je z mezinárodního hlediska specializovaným výrobcem, což vyžaduje určitou kompletaci surovin, materiálů i dalších stránek výroby cestou mezinárodní dělby práce.

Objektivně hodnoceno, má nejpríznivější přírodní podmínky SSSR (nehledě na značný podíl nepříznivě extrémních), protože má velký rozsah půdního fondu, jehož nemalá část patří ke geneticky úrodným typům, má poměrně velké masivy obdělávané půdy v jižních oblastech mírného pásma, část v subtropích, dostatečné vodní zdroje včetně šelfových vod moří.

Poměrně velmi příznivé přírodní podmínky mají i „jižní“ evropské členské země RVHP s větší vybaveností půdou než v „severních“ státech, s delším a intenzivnějším slunečním svitem. Současný relativní nedostatek vláhy je překonatelný postupným rozšířením vysoce efektivního závlahového hospodářství. Na Kubě a v VSR při existenci subtropického přírodního pásma jsou rovněž příznivé podmínky pro rozvoj zemědělsko-potravinářského komplexu.

Rozsah existující mezinárodní spolupráce není a zatím ani nemůže být výslednicí plánovitě rozvíjené dělby práce v členských zemích RVHP celkem, resp. v jednotlivých členských zemích, ale je především výslednicí individuálního vývoje zemědělství každé z členských zemí RVHP na základě:

- rozdílnosti přírodních podmínek,
- tradičních zahraničně obchodních styků,
- více či méně zdůrazňované platební funkce řady zemědělských a potravinářských výrobků,
- bezprostřední reakce členských zemí na event. nepříznivý vývoj úrovně sklizní u některých rozhodujících produktů ZPoK.

Především však se na základě využívání výhodných přírodních podmínek v členských zemích konstituovalo určité aktivní nebo pasivní zapojení do procesu mezinárodní dělby práce. Pasivně se do procesu MDP zapojují rozhodující dovozci, tj. především NDR a ČSSR. Obě země, s výjimkou masa a masných výrobků v NDR, rafinovaného cukru a piva a pivovarských surovin v ČSSR, jsou dovozci většiny rozhodujících potravinářských surovin, potravin a zemědělských produktů pro průmyslové zpracování. Obě dovážejí mj. bavlnu, vlnu, obilniny, bílkovinná krmiva, olejnatá semena, čerstvé a zpracované ovoce včetně jižního, čerstvou a zpracovanou zeleninu, rostlinné tuky a hroznová vína.

SSSR produkuje pro potřeby jiných zemí především pšenici a kukuřici (i když je i dovozcem obilí), ale také bavlnu, ryby a rybí výrobky. Je současně dovozcem masa a masných výrobků, cukru, čerstvého a zpracovaného ovoce včetně jižního a dovozcem zeleniny. BLR vyrábí pro potřeby dalších zemí mj. tabák, zeleninu, ovoce a víno; RSR se významněji projevuje exportem kukuřice, rostlinných olejů, ovoce a zeleniny; PLR vykazuje tradiční exportní zapojení v živočišných výrobcích, dále pak vyváží zeleninu a ovoce a je významným dovozcem obilí, bavlny a vlny. MLR se exportně zaměřuje na maso a masné výrobky, ovoce a zeleninu. Kuba je tradičně důležitým světovým exportérem třtinového cukru a jižního ovoce. VSR by se mohla po dokončení etapy poválečné obnovy zapojit do dělby práce exportem rýže, jižního ovoce, kávy, kaučuku a dalších produktů.

Dělba výrobních programů mezi zeměmi RVHP by se měla dotýkat především těch odvětví zemědělské výroby, pro která mají jednotlivé země velmi diferencované půdně klimatické podmínky, ale i výrobní tradice.

Vedle absolutní závislosti na stanovištních podmínkách (dané např. nezbytnou délkou vegetační doby, teplotními a vlhkostními poměry) nutno zvažovat možnosti specializace u vybraných kultur z hlediska docílení špičkových výnosů, tj. výnosů podmiňovaných stanovištěm. Mělo by se zde konkrétně jednat o:

- vybrané technické plodiny (bavlna, tabák, olejniny),

- určité druhy zeleniny a ovoce (víno, broskve, melouny, rajská jablka, papriky aj.),
- konzumní luštěniny (sója, čočka, fazole),
- pivovarské suroviny (chmel, slad, sladovnický ječmen),
- léčivé rostliny, koření a květiny.

K dílčímu posouzení možnosti mezinárodní specializace členských zemí RVHP na úseku ZPoK dobře poslouží tab. I, jež analyzuje vazby mezi

I. Stupeň specializace (míra a tvar) jednotlivých členských zemí RVHP v oblasti zemědělsko-potravinářské produkce

Země	Produkt	Produkce		Export		Podíl vývozu na výrobě v %	
		1960	1978	1960	1978	1960	1978
BLR	maso a masné výrobky	307	726	32,4	97,8	10,6	13,5
	zelenina čerstvá	1 489	1 760 *	247	191	16,6	10,9
	zelenina konzervovaná	147	352	76	323	51,7	91,8
	čerstvé ovoce	1 196	2 030	129	134	10,8	6,6
	zpracované ovoce	117	222	72,8	183	62,2	82,4
	stolní víno ¹⁾	1 192	3 720	476,0	408,6	30,9	11,0
MLR	obilniny	7 121	13 526	38,4	830	0,5	6,1
	maso a masné výrobky	816	1 525	51,7	26,5	6,3	17,4
	zelenina konzervovaná	71	333	47,4	331	66,8	98,0
	čerstvé ovoce	1 228	2 179	55,8	403	4,5	18,5
	zpracované ovoce	43	197	18,4	98,8	42,8	50,2
	rostlinné tuky	41	113	29,4	57,6	71,7	51,0
	stolní víno	1 817	2 291	531,1	1 006,6	29,2	43,9
PLR	maso a masné výrobky	1 751	3 132	110	153	6,3	4,9
	ryby a rybí výrobky	187	594	6,9	60,2	3,7	10,1
	zpracované ovoce	83	220	0,8	39,9	1,0	18,1
	cukr rafinovaný	1 365	1 605	244	262	17,9	16,3
	rostlinné tuky	78	278	...	61,4	...	22,1
RSR	maso a masné výrobky	561	1 533	54,9	157	9,8	10,2
	zelenina čerstvá	1 831	3 662	25,7	193	1,4	5,3
	ovoce čerstvé	1 718	2 636	56,4	129	3,3	4,9
	stolní víno	4 671	7 656	86,6	...	1,9	...
SSSR	bavlna	4 289	8 499	391	858	9,1	10,1
	ryby a rybí výrobky	3 541	9 230	51,6	460	1,5	5,0
	rostlinné tuky	1 586	2 967	91,8	148	5,8	5,0
ČSSR	cukr rafinovaný	881	907	293	276	33,2	30,4
	pivo ²⁾	14 093	22 058	421	2 220	3,0	10,0

¹⁾ stolní víno je uváděno v tis. hl

²⁾ pivo je uváděno v tis. hl, ostatní položky jsou uváděny v tis. t

změnami struktury zemědělské výroby a zapojením daného produktu do procesu mezinárodní dělby práce. I jen velmi orientačním a přibližným vyjádřením podílu exportu na celkové produkci vybraných nosných produktů ZPoK (míra specializace) lze u jednotlivých členských zemí postihnout existující specializační zaměření, vystihující stupeň zapojení do MDP jako výchozí základny pro rozvinutí snahy racionálně využívat

daných přírodně klimatických, resp. ostatních podmínek k prohloubení mezinárodní specializace.

Z tabulky vyplývá, že rozhodující vývozci agrárních produktů, tj. BLR, MLR a RSR, jsou zainteresováni především na vývozu zeleniny konzervované, méně již čerstvé, dále na exportu zpracovaného ovoce (v MLR i ovoce čerstvého), masa a masných výrobků a vína.

V **BLR** jsou kromě tabáku a výrobků z tabáku specializováni zejména na produkci a vývoz konzervované zeleniny, zpracovaného ovoce a masa a masných výrobků. V důsledku setrvalého úsilí o vyšší finalizaci ztrácejí na významu vývozy čerstvého ovoce a zeleniny, avšak také export hroznového vína.

Expanzivní rozvoj zaznamenává MLR, která u většiny položek dále zvyšuje vývozní objemy. Týká se to především zpracované zeleniny, zpracovaného a zčásti i čerstvého ovoce, masa a masných výrobků a stolního vína. Přes stále vysoký podíl na výrobě vcelku značně klesá export rostlinných tuků, tj. převážně slunečnicového oleje.

Přes nekomplexnost údajů za agrární vývoz **RSR** je zřejmé, že i zde sehrává významnou roli export masa a masných výrobků, vývoz čerstvé zeleniny a ovoce, zatímco vývoz této produkce ve zpracovaném stavu stále ještě pokulhává především vlivem nepostačujících zpracovatelských kapacit. Dobrou pozici si zachovává vývoz stolního vína.

Rovněž **PLR** přes méně příznivé klimatické podmínky zvyšuje export zpracovaného ovoce, ale i rostlinných tuků a ryb a rybích výrobků. Vcelku stabilizovaným zůstává vývoz rafinovaného cukru a masa a masných výrobků, přičemž u poslední jmenované agregace se tento export realizuje zčásti na základě dovážených drahých krmiv.

Sovětský svaz je jediným důležitým producentem surové bavlny, přičemž potřeby členských zemí RVHP jako celku, zejména bavlny dlouhovělkové, jsou vlastní výrobou zajišťovány neuspokojivě. S ohledem na půdně klimatické podmínky a s přispěním všech zainteresovaných zemí bude jistě účelné koncentrovat její výrobu do SSSR. Sovětský svaz je rovněž významným dodavatelem ryb a rybích výrobků a rostlinných tuků (slunečnicový olej).

ČSSR je dlouhodobě zainteresována zejména na vývozu cukru, piva a pivovarských surovin.

Posuzujeme-li problematiku rozvoje mezinárodní specializace členských zemí RVHP v dlouhodobější perspektivě, pak nepochybně platí, že za čisté vývozce masa a masných výrobků možno i do budoucna považovat pouze MLR a MoLR, zatímco v ostatních zemích vyvstanou vývozní možnosti jen u vybraných specialit. Obecně platí, že potřeba masa může být zásadně zabezpečována růstem soběstačnosti. V důsledku očekávaného snížení objemu produkce mořských ryb nutno vytvářet podmínky pro dynamický rozmach chovu sladkovodních ryb ve všech členských zemích.

Základními vývozci ovoce a vinných hroznů v čerstvém i zpracovaném stavu zůstanou i nadále BLR, MLR a RSR. V oblasti citrusového ovoce a ovoce tropického pásma nepochybně poroste význam Kuby a Vietnamu. U zeleniny se bude zahraniční obchod týkat především raných druhů, které budou dodávány přednostně ze zemí s teplejším klimatem.

U cukru i v perspektivě zůstane hlavním vývozcem Kuba. V ostatních členských zemích bude potřeba v podstatě kryta vlastní výrobou při nevelkém rozsahu vývozních fondů (ČSSR, PLR a NDR).

Literatura

- GANĚV, A. — ŠINTJAPIN, J. — FRUMKIN, B.: Voprosy sotrudničestva stran-členov SEV v oblasti selskogo chozjajstva i piščevoj promyšlenosti. Materialy meždunarodnogo naučnogo soveščania. Sofia 1980.
- CHALUPSKÝ, Z. a kol.: Aktuální otázky socialistické integrace v rámci RVHP. Praha, Horizont 1979.
- KRAUS, J.: Zahraniční obchod produkty ZPoK v rámci zemí RVHP za období 1960 až 1975. Zeměd. Ekon., 23, 1977, č. 3, s. 133-146.
- KRÁŽL, L.: Politika rozvojových zemí při vývozu zemědělsko-potravinářských produktů a její odraz v čs. zahraničním obchodu. Výzkumná práce č. 175. Praha, VÚZO 1980.
- MALÝ, B.: Specializace národohospodářského komplexu ČSSR. Praha, Academia 1978.
- SACHSE, R.: Spolupráce členských států RVHP v oblasti zemědělství. Mezinár. zem. časopis, 1981, č. 4.
- ZÁVODNÝ, O.: Mezinárodní specializace výroby v potravinářském průmyslu členských států RVHP. [Kandidátská disertace.] Praha, VŠE 1980.

Došlo dne 30. 10. 1981

KRAUS J., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2
Možnosti mezinárodní specializace členských zemí RVHP při řešení potravinového problému

Zeměd. Ekon., 28, 1982, č. 4, s. 303—314. —1 tab., lit. 7

zemědělství, potravinářský průmysl, zemědělsko-potravinářský komplex, mezinárodní specializace, zahraniční obchod, mezinárodní spolupráce, rozvojové země, analýza, prognóza

Článek řeší problematiku mezinárodní specializace členských zemí RVHP na úseku zemědělsko-potravinářských produktů. Po úvodním pojmovém vymezení jsou rozebírána specifika mezinárodní specializace na úseku zemědělské prvovýroby a potravinářského průmyslu a faktory omezující její působnost v daném národohospodářském komplexu. Zahraniční obchod je chápán jako realizační výstup specializačních tendencí. Ve stati jsou analyzovány možnosti prohlubování spolupráce se třetími zeměmi, zejména zeměmi rozvojovými. Je zachycen současný stav mezinárodní specializace členských zemí RVHP na úseku ZPoK a perspektivy jejího dalšího rozvoje.

Adresa autora:

Ing. Josef Kraus, CSc., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Směrnice pro hospodářský a sociální rozvoj ČSSR v letech 1976—1980, vycházející ze závěrů říjnového zasedání ÚV KSČ v roce 1975 a dále rozpracované v programech příslušných hospodářských orgánů, ukládaly mimo jiné také zvýšení soběstačnosti a snížení závislosti na dovozu u olejnin a obecně u tuků a tukových surovin.

Význam tuků jako potravin v lidské výživě je možno dokumentovat tím, že z celkové denní energetické spotřeby na 1 obyvatele tvoří tuky zhruba 12 %. Průměrná čs. spotřeba tuků na obyvatele a rok v letech 1976—1980 byla 20,0 kg (v hodnotě čistého 100 % tuku), což např. proti roku 1937 představuje nárůst o 49 % — a současně také o 2,6 % více než je doporučená dávka spotřeby. Z tohoto hlediska je nepříznivá také druhová struktura spotřebovávaných tuků. Čs. občan spotřebovává ročně (průměr let 1976—1980) o 30 % více másla a o celých 109 % více sádla a slaniny, ale o 29 % méně rostlinných tuků a olejů, než by podle doporučené normy měl. Navíc je nutno konstatovat, že vývoj v posledních letech nesměruje k vyšší spotřebě rostlinných tuků a olejů, která se ustálila na úrovni zhruba 43,5 kg, a že nárůst celkové spotřeby byl dán mírným vzestupem spotřeby másla.

Celková spotřeba tuků v ČSSR se zvýšila z 203 tis. tun (v hodnotě čistého tuku) v roce 1936 na 290 tis. tun v roce 1970 a 309 tis. tun v roce 1980, tedy o 42,9 resp. 52,2 %, přičemž jen za období 1976—1980 vzrostla o 7,6 %. Index 1980/1960 je 123,4.

O něco rychlejší tempo růstu vykazovala čs. výroba tuků a olejů, která v roce 1960 činila 194 tis. tun (rovněž v hodnotě čistého tuku) a v roce 1980 již 346 tis. tun, tedy o 26,6 % více. Současně se také poněkud změnila druhová skladba vyráběných tuků. Zatímco v roce 1960 tvořily živočišné tuky 51,7 % (z toho máslo 24,7 %), v průměru let 1971—1975 to bylo již 55,2 % (29,0 %) a v letech 1976—1980 pak 58,3 % (29,7 %). Podíl rostlinných tuků a olejů se odpovídajícím způsobem snížil.

Bereme-li v úvahu předstih výroby před spotřebou, mohli bychom dospět k závěru, že soběstačnost ČSSR v potravinářských tucích a olejích ve sledovaném období plynule rostla a v současné době dosahuje hodnot vyšších než 100 %. Je tomu tak skutečně v obou bodech, bereme-li v úvahu pouze finální výrobky (tab. I).

Z tabulky dále jasně vyplývá vliv rostoucí produkce živočišných tuků na vývoj soběstačnosti v této oblasti.

Při bližším zkoumání však musíme vzít v úvahu, že uvedená výroba

I. Soběstačnost ČSSR v potravinářských tucích a olejích (finální výrobky)

Rok	Výroba tis. t	Spotřeba tis. t	Soběstačnost v %		
			tuky a oleje potr. celkem	tuky a oleje rostlinné	tuky živočišné
1960	194	251	77,5	99,4	64,3
1965	236	277	85,2	100,8	76,5
1970	256	283	90,5	98,3	84,7
1975	309	290	106,6	108,4	105,3
Ø 1971—75	295	289	101,8	104,2	100,0
1980	346	309	111,9	103,9	118,1
Ø 1976—80	333	303	110,1	105,6	113,5

zahrnuje, pokud jde o rostlinné tuky a oleje, produkty vyrobené z dovezených olejnatých semen a plodů a rovněž z dovezených surových potravinářských olejů.

Čs. produkce olejin činila v letech 1976—1980 v průměru ročně 183 tis. tun, z toho k výrobě potravinářských tuků a olejů zhruba 169 tis. tun (bez hořčice, máku a lnu — tab. III). Ve stejném období bylo dovezeno průměrně ročně 158 tis. t olejnatých semen a plodů, z toho asi 104 tis. t k výrobě tuků a olejů potravinářských. Import tedy představoval 46,3 % veškerého objemu zpracovaných olejnatých semen a 38,1 % uvedených

II. Celková soběstačnost ČSSR v potravinářských tucích a olejích

Rok	Soběstačnost v %		
	tuky a oleje potravin. celkem	tuky a oleje rostlinné	tuky živočišné
1960	49,3	24,4	64,3
1965	61,0	33,3	76,5
1970	59,5	25,5	84,7
1975	81,0	47,9	105,3
Ø 1971—75	73,8	39,0	100,0
1980	100,4	77,4	118,1
Ø 1976—80	88,7	56,4	113,5

surovin k výrobě rostlinných tuků a olejů potravinářských. Z toho vyplývá, že soběstačnost ČSSR v olejnatých semenech celkem dosahuje v současné době hodnot kolem 50 %, v olejnatých semenech k výrobě potravinářských tuků a olejů pak cca 60 %. Vzhledem k tomu, že v roce 1960 to bylo pouze 30,3 resp. 34,3 %, jde o vývoj výrazně pozitivní, který by však měl z hlediska dosažení co nejvyšší soběstačnosti být ještě více akcelerován.

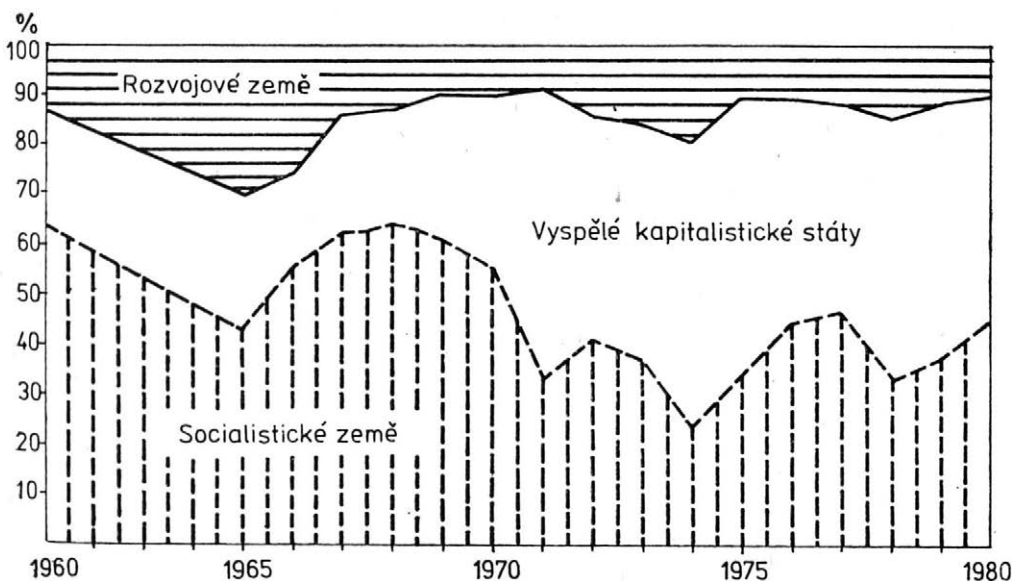
Čs. netto dovoz potravinářských rostlinných olejů se v letech 1960—1980 snížil na sedminu původního objemu, přesto však v průměru 6. pětiletky činil téměř 19 tis. tun (v přepočtu na čistý tuk), což přirozeně také ovlivňuje hodnoty soběstačnosti. Upravíme-li tedy čs. produkci tuků a olejů potravinářských s přihlédnutím k dovozu potravinářských rostlinných olejů a olejnatých semen a plodů, vidíme výsledné hodnoty soběstačnosti z tab. II.

Tedy až v roce 1980 bylo dosaženo 100 % soběstačnosti v celkovém úhrnu spotřebovaných tuků a olejů (v přepočtu na čistý tuk), a to díky výrazně rostoucí produkci živočišných tuků, přičemž v produkci rostlinných tuků a olejů je ČSSR i nadále z více než 40 % závislá na dovozu. Přitom byla brána v úvahu pouze aktuální spotřeba obyvatelstva bez případných zásob, rezervy atd. (Jeníček, Tuček, Kochlíková 1977).

Navíc ČSSR ve značné míře dováží kromě potravinářských tuků a surovin k jejich výrobě také tuky a oleje technické.

Je tedy zřejmé, že vývoji čs. zahraničního obchodu těmito produkty je nutno věnovat pozornost, a to jak z hlediska objemu, tak také vzhledem ke značné hodnotě těchto dovozů.

Celková komoditní skupina zahrnující tuky, oleje (především potravinářské, ale i technické) a suroviny k jejich výrobě představuje významnou a integrální součást československého dovozního komplexu potravin, potravinářských surovin a produktů zemědělského původu. Podíl této agregace na celkovém čs. dovozu se v průběhu let 1960—1980 pohyboval — s klesající tendencí — v průměru kolem 1,5 % a podíl na dovozu ZPoK

1. Vývoj struktury čs. dovozu tuků, olejů, olejnatých semen a plodů (v % hodnoty)

kolem 7,5 %, přičemž netto dovoz těchto produktů činil v průměru 8,5 % záporného salda čs. zahraničního obchodu ZPoK.

Jde tedy o položky významné a mající vliv také na perspektivní snížení záporné bilance zahraničního obchodu odvětví zemědělství a potravinářského průmyslu.

Vzhledem k dlouhotrvajícímu nepříznivému vývoji cen na světových, především kapitalistických trzích, zahrnujícímu i zemědělské suroviny a tedy i tuky, oleje a olejnatá semena, je kromě globálního posouzení objemových změn v dovozu této agregace významná i jeho teritoriální struktura (obr. 1). Značnou část těchto produktů totiž stále ČSSR nakupuje právě na kapitalistických trzích, což při cenových výkyvech zvláště v posledních letech nepříznivě zatěžuje čs. obchodní bilanci. Proto také věnujeme vývoji teritoriální struktury dovozu zvláštní pozornost při analýze zahraničního obchodu čs. ZPoK (Jeníček, Tuček, Kochlíková 1978, 1980).

VNITŘNÍ STRUKTURA KOMODITNÍ AGREGACE TUKŮ, OLEJŮ A OLEJNATÝCH SUROVIN

Výrobová skupina tuky, oleje, olejnatá semena a plody je tvořena čtyřmi základními podskupinami produktů. Jsou to olejnatá semena a plody pro průmyslové účely, oleje a tuky potravinářské (zahrnující dále rostlinné potravinářské oleje, živočišné tuky potravinářské a margarín a margarínové výrobky), technické tuky o oleje (rostlinného i živočišného původu) a konečně tuky mořských saveců a ryb (Jeníček, Tuček, Kochlíková 1976).

Proporce mezi uvedenými podskupinami doznaly v průběhu uplynulých dvaceti let výrazné změny.

Zatímco v roce 1960 převažovaly v hodnotovém objemu celé agregace potravinářské tuky a oleje, které tvořily téměř 50 % a ještě i v průměru let 1966—1970 dosahovaly 40 %, snížil se jejich podíl do roku 1980 na pouhých 1,6 %. Významnou roli v tomto posunu hrála především skutečnost, že ČSSR, která v roce 1960 dovezla živočišné potravinářské tuky (tedy maslo a sádlo) v hodnotě téměř 130 mil. Kčs, je od roku 1975 jejich netto vývozcem, margarínové výrobky ve zkoumaném období až na ojedinělé výjimky nedováží vůbec a rovněž dovoz rostlinných potravinářských olejů se v posledních letech — konkrétně od roku 1978 — výrazně snížil, takže průměr let 1976—1980 dosáhl pouze 85 % úrovně roku 1960 (tab. IV).

Na druhé straně se podstatně zvýšil import olejnatých semen a plodů pro průmyslové účely (index 1980/1960 je 170,0), které v současné době tvoří polovinu hodnoty dovozu sledované komoditní agregace a tím i její nejvýznamnější složku, a ještě prudšího tempa růstu dosáhl dovoz tuků a olejů technických, který v průměru 6. pětiletky představuje 564,7 % úrovně roku 1960 a jehož podíl stoupl ve stejném období v rámci agregace z 9,1 na 34,5 %.

Tuky mořských saveců a ryb představují položku nepodléhající v průběhu sledovaného období výrazným výkyvům, s procentním zastoupením v rámci agregace trvale mírně sestupným.

III. Sklizeň olejnin v ČSSR v letech 1960—1980 (v tis. t a index 1960 = 100)

Plodina	Jed.	1960	1965	1970	1975	Ø 1971—75	1976	1977	1978	1979	1980	Ø 1976—80
Olejniný celkem	tis. t index	77 100,0	88 114,3	73 94,8	152 197,2	129 167,5	156 202,6	185 240,3	195 253,2	120 155,8	258 335,1	183 237,7
Z toho řepka a řepice	tis. t index	55 100,0	74 134,5	63 114,5	131 238,2	110 200,0	134 243,6	162 294,5	166 301,8	81 147,3	214 389,1	151 274,5
Slunečnice	tis. t index	6 100,0	2 33,3	3 50,0	5 83,3	5 83,3	7 116,7	11 183,3	15 250,0	26 433,3	29 483,3	18 300,0
Soběstačnost v olejninách celkem	%	30,3	32,2	28,0	57,1	50,4	52,9	57,8	59,3	31,3	68,8	53,7
Soběstačnost v olejninách potravin. ¹⁾	%	34,9	47,2	39,1	62,1	53,2	59,7	63,8	68,6	40,0	76,9	61,9

¹⁾ zahrnuje v produkci řepku, řepici a slunečnici, v dovozu sóju, slunečnici a podzemnici olejnou (vypočteno za předpokladu, že potřeba se zhruba rovná součtu produkce a dovozu)

IV. Vývoj čs. dovozu tuků, olejů, olejnatých semen a plodů pro průmyslové účely v druhové struktuře (rok 1960 = 100)

Druh	1960	1965	1970	Ø 1966-70	1975	Ø 1971-75	1976	1977	1978	1979	1980	Ø 1976-80
Tuky, oleje, olej. semena a plody celkem	100,0	99,9	109,6	102,6	152,0	120,7	128,2	138,6	124,8	211,8	136,4	148,0
Olej. semena a plody pro prům. účely	100,0	115,1	121,1	113,9	176,1	140,9	162,9	156,1	146,3	340,3	170,0	195,1
Tuky a oleje potravinářské	100,0	84,3	85,5	84,7	102,7	90,4	87,3	86,9	1,1	1,3	4,4	36,2
Z toho												
oleje rostlinné	100,0	99,0	127,9	113,4	244,8	159,7	208,1	207,2	2,5	3,2	3,9	85,0
tuky živočišné	100,0	73,7	54,8	61,4	/	24,6	/	/	/	/	4,7	0,9
margarínové výrobky	100,0	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Tuky a oleje technické	100,0	86,7	136,6	124,5	313,7	191,3	200,4	353,7	712,0	835,8	721,6	564,7
Tuky mořských savců a ryb	100,0	187,2	256,9	175,0	152,8	136,9	120,0	102,7	80,1	74,2	75,7	90,5

Celkový vývoj čs. dovozu tuků, olejů a olejnatých surovin by bylo možno v letech 1960–1980 zhruba charakterizovat křivkou se dvěma vrcholy. Jeho hodnotový objem po počátečním téměř nulovém růstu ($\varnothing$ 1966–1970/1960 = 102,6) prudceji vzrůstal až k roku 1975 (index 1975/1960 = 152), po dosažení tohoto vrcholu doznal pozvolný pokles, v roce 1979 opět prudce vystoupil až na 211,8 % základního roku a v posledním roce se opět mírně snížil.

Nepříznivým rysem tohoto vývoje je také negativní posun v teritoriální struktuře dovozu.

Zatímco objem dovozu ze socialistických zemí v dlouhodobém vývoji klesal až stagnoval, takže v letech 1966–1970 dosáhl v průměru 90,8 %, v letech 1971–1975 pouze 59,6 % a v letech 1978–1980 94,3 % úrovně roku 1960, byl globální nárůst importu těchto komodit jednoznačně funkcí zvyšujících se dovozů z kapitalistických, a to především vyspělých kapitalistických zemí, které v průměru let 1976–1980 dosáhly 244,3 resp. 312,1 % proti roku 1960 (tab.V).

To znamená, že zatímco v roce 1960 byl poměr dovozů ze socialistických zemí proti zemím kapitalistickým 64 : 36 a v průměru let 1966–1970 ještě 57 : 43, změnil se v letech 1976–1980 na 41 : 59.

Možné negativní důsledky prolongace tohoto vývoje vzhledem ke kolísání cen i celkovým problémům nákupů za volné měny není jistě třeba dále podtrhovat. Je zřejmé, že některé druhy olejů a olejnatých surovin bude i nadále nutno z kapitalistických států dovážet, poněvadž jsou z hlediska ČSSR i zemí RVHP nekompetitivní, ale u převažujícího sortimentu bude v budoucnosti nezbytná orientace na specializované výrobce tuků a olejů v rámci RVHP, kterými jsou dlouhodobě SSSR, MLR, a v posledních letech zvláště RSR, která je např. výrobou rostlinných olejů na 1 obyvatele na prvním místě v RVHP.

V dalších letech se předpokládá také specializace v BLR a rozvíjet by se měla rovněž výrobová specializace PLR na řepkový olej, s níž ovšem v dohledné době nelze vzhledem ke stávající hospodářské situaci asi příliš počítat (Kraus 1981, Závodný 1981).

Určitým problémem ovšem je, že výstupy uvedené specializace se v současné době orientují převážně mimo RVHP. Těžištěm řešení stále nepříznivé situace v dovozu tuků, olejů a olejnatých surovin by tedy pro ČSSR měl být především růst vlastní produkce olejnin a tím zvyšování míry soběstačnosti.

ČS. DOVOZ OLEJNATÝCH SEMEN A PLODŮ PRO PRŮMYSLOVÉ ÚČELY

Naznačené problémy zvláště výrazně vystupují u podskupiny olejnatých semen a plodů, která představuje v současné době více než polovinu celkového objemu čs. dovozu tuků a tukových surovin.

Jde především o import slunečnicového semene, sójových bobů a podzemnice olejné, které v úhrnu tvoří přes 60 % celkové hmotnosti (z toho slunečnice téměř 50 %), z nepotravinářských surovin pak lněného semene, které představuje zhruba čtvrtinu celého objemu. Jde tedy ve značné míře o dovoz produktů kompetitivního charakteru. Přitom tuzemská produkce, ačkoliv trvale roste, stále ještě má značné rezervy.

V. Vývoj čs. dovozu tuků, olejů, olejnatých semen a plodů pro průmyslové účely v teritoriální struktuře (rok 1960 = 100)

Teritorium	1960	1965	1970	Ø 1966—70	1975	Ø 1971—75	1976	1977	1978	1979	1980	Ø 1976—80
Svět celkem	100,0	99,9	109,6	102,6	152,0	120,7	128,2	138,6	124,8	211,8	136,4	148,0
Socialistické země	100,0	67,3	90,6	90,8	77,4	59,6	87,9	99,7	65,0	123,8	95,4	94,3
Z toho země RVHP	100,0	94,0	121,4	125,3	108,4	82,1	119,7	103,6	80,7	152,0	124,9	116,2
Kapitalistické státy	100,0	158,4	143,6	123,9	286,1	230,4	200,6	208,6	232,3	370,1	210,0	244,3
Z toho VKS	100,0	119,9	180,2	130,9	385,8	295,3	256,2	259,6	291,5	481,6	271,8	312,1
rozvojové země	100,0	222,7	87,7	112,2	119,7	122,3	107,9	123,6	133,6	184,1	107,2	131,3

VI. Teritoriální struktura čs. dovozu tuků, olejů, olejnatých semen a plodů pro průmyslové účely (v % hodnoty fec. hranice)

Teritorium	1960	1965	1970	Ø 1966—70	1975	Ø 1971—75	1976	1977	1978	1979	1980	Ø 1976—80
Svět celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Socialistické země	64,2	43,3	53,1	56,8	32,7	31,7	44,0	46,2	33,4	37,5	44,9	40,9
Z toho země RVHP	44,7	42,1	49,6	54,6	31,9	30,4	41,7	33,4	28,9	32,1	40,9	35,1
Kapitalistické státy	35,8	56,7	46,9	43,9	67,3	68,3	56,0	53,8	66,6	62,5	55,1	59,1
Z toho VKS	22,4	26,8	36,8	28,5	56,7	54,7	44,7	41,9	52,2	50,8	44,5	47,2
rozvojové země	13,4	29,9	10,1	14,7	10,6	13,6	11,3	11,9	14,4	11,7	10,6	11,9

Tak bylo například vyčísleno, že nedodržíváním agrotechnických lhůt při pěstování ozimé řepky se v současné době snižuje výnos o 17 % a sklizňové ztráty činí 4 %. Celkem to představuje 117 tis. tun olejnatých semen (což je 16,5 % čs. dovozu těchto surovin) v přibližné hodnotě 50 mil. Kčs fco čs. hranice (Kaštánková 1981).

Obdobně není dosud dosaženo plánovaných objemů výroby slunečnice — v roce 1980 činila sklizeň 25 tis. tun proti plánem předpokládaným 31 tis. tun, což má příčinu v tom, že není dostatečně využíváno zkušeností předních pěstitelů této plodiny.

Výsledky pěstování sóji v ČSSR jsou zatím zcela neuspokojivé a vedou k požadavkům, aby plochy dosud osévané sójou byly využívány pro produkci slunečnice, která dává lepší výsledky.

Nákup lněného semene v ČSSR je naprosto nedostačující, přitom však v mnoha případech dochází k přímému zkrmování této cenné suroviny, kterou na druhé straně za devizy dovážíme. Pěstování olejného lnu, které by tuto situaci mohlo ve značné míře zlepšit, stojí teprve (přes zřejmou důležitost jeho zavedení) na samém počátku a s významnějšími výsledky se počítá až po roce 1985.

Urychlené řešení těchto problémů by výrazně ovlivnilo zmíněné záporné rysy čs. dovozu olejnatých semen, zvláště proto, že také zde je akcentován negativní vývoj teritoriální struktury dovozu. Ačkoliv hmotnost objemu dovozu olejnatých semen a plodin v letech 1960—1980 plynule klesala, a to až na 66 % původní úrovně v roce 1980 (tab. V, VI a VII), byl tento pokles akcelerovanější v oblasti socialistických zemí, což mělo za následek, že v průměru let 1976—1980 tvořily dovozy z kapitalistických států již 73,4 % (v roce 1960 52 %) celkového množství. Vzhledem k tomu, že průměrné dovozní franco ceny jsou přitom v současné době na kapitalistických trzích zhruba o 10 % vyšší než na trzích socialistických, vzrostl hodnotový objem dovozu při současném poklesu objemu fyzického, a to celkově o 70 %, přitom u dovozů z kapitalistických zemí o 144,7 %. Celkový nárůst průměrných ročních franco cen olejnatých semen a plodů pro průmyslové účely dosáhl v období 1960—1980 indexu 257,5, z toho při porovnání 6. a 5. pětiletky indexu 110,2 (tab. VIII).

ČS. DOVOZ TUKŮ A OLEJŮ TECHNICKÝCH

Druhou nejvýznamnější skupinu v rámci agregace tuků, olejů a tukových surovin tvoří tuky a oleje technické, jejichž dovoz, jak již bylo řečeno, v současné době představuje více než třetinu celkové hodnoty dovozu agregace.

I u této podskupiny se v převážné části sledovaného časového úseku projevovaly spíše nepříznivé změny v teritoriální struktuře, kdy poměr dovozu ze socialistických a kapitalistických států se z 61 : 39 v roce 1960 posunul na 38 : 62 v průměru let 1966—1970 a 30 : 70 v letech 1971 až 1975, v následujícím období však došlo k výrazné změně a v současné době je ze socialistických zemí dováženo 50—60 % celkového objemu technických olejů (v hodnotovém vyjádření).

Vzhledem ke značné druhové různorodosti nelze u technických olejů souhrnně porovnat vývoj fyzického a hodnotového objemu dovozu, a také vzhledem k tomu, že těžištěm naší analýzy jsou u celé komoditní agregace především tuky a oleje jedlé a suroviny k jejich výrobě, uvádíme zmínku o podskupině technických olejů velmi stručně.

VII. Vývoj dovozu olejnatých semen a plodů pro průmyslové účely v hmotném objemu (rok 1960 = 100)

Teritorium	1960	1965	1970	Ø 1966—70	1975	Ø 1971—75	1976	1977	1978	1979	1980	Ø 1976—80
Svět celkem	100,0	104,4	106,0	100,4	64,4	70,0	78,4	76,1	75,6	149,0	66,0	89,0
Socialistické země	100,0	29,2	74,0	79,3	12,6	26,5	52,0	43,8	13,2	88,6	48,8	49,3
Z toho země RVHP	100,0	63,1	135,4	171,7	26,6	39,9	103,6	97,7	28,9	199,8	110,0	110,7
Kapitalistické státy	100,0	173,7	135,6	120,1	112,2	113,3	102,8	105,8	133,2	204,6	81,8	125,6
Z toho VKS	100,0	177,1	281,7	198,7	248,8	237,3	233,1	250,2	267,7	461,1	189,3	280,3
rozvojové země	100,0	171,3	31,3	64,0	14,7	24,8	9,8	2,8	37,2	21,6	5,1	15,3

VIII. Vývoj průměrných ročních dovozních franco cen olejnatých semen a plodů pro průmyslové účely (rok 1960 = 100)

Teritorium	1960	1965	1970	Ø 1966—70	1975	Ø 1971—75	1976	1977	1978	1979	1980	Ø 1976—80
Svět celkem	100,0	110,2	114,2	113,2	273,4	196,6	207,8	205,1	193,5	228,4	257,5	218,5
Socialistické země	100,0	117,1	129,6	125,9	249,3	193,0	216,7	211,0	184,4	287,7	267,5	233,5
Z toho země RVHP	100,0	106,6	122,8	116,8	223,8	238,1	197,6	194,1	169,6	267,3	248,5	215,4
Kapitalistické státy	100,0	98,2	102,1	102,5	245,4	178,6	192,1	188,7	172,7	194,9	232,5	194,6
Z toho VKS	100,0	81,5	80,6	81,3	202,9	145,9	157,6	158,8	155,5	167,5	206,0	167,2
rozvojové země	100,0	114,1	171,3	126,0	381,5	261,8	356,4	386,3	139,7	192,5	242,6	198,3

ZÁVĚRY

Analýza vývoje čs. dovozu tuků, olejů a tukových surovin v celém období let 1960—1980 a zvláště v 6. pětiletce zřetelně ukazuje, že je třeba věnovat této oblasti čs. zahraničního obchodu ZPoK v budoucnosti zvýšenou pozornost. Hodnotový objem tohoto dovozu totiž stále roste, a to jak globálně, tak především u podskupin olejnatých semen a plodů pro průmyslové účely a tuků a olejů technických. Příznivý vývoj lze sledovat pouze u tuků a olejů potravinářských, především zásluhou rostoucího exportu živočišných tuků.

Zvláště nepříznivým rysem současného vývoje, projevujícím se především u dovozu olejnatých semen a plodů, je posun v jeho teritoriální struktuře směrem ke kapitalistickým trhům, což při relativně vyšší a stále stoupající úrovni cen na těchto trzích zapříčiňuje růst hodnotového objemu dovozu i při klesajícím objemu hmotném a ovlivňuje tak negativně celkovou bilanci čs. zahraničního obchodu těmito produkty.

Ani při rostoucí specializaci některých zemí RVHP na výrobu tuků a olejů nelze však zřejmě předpokládat, že by bylo perspektivně možné krýt většinu stávajícího objemu dovozu z této oblasti, těžištěm řešení tedy nutně musí být růst soběstačnosti ČSSR v kompetitivních druzích tuků, olejů a olejnatých surovin.

Literatura

- JENÍČEK, V. — TUČEK, P.: Vnější ekonomické vztahy a čs. ZPoK. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVz 1978.
JENÍČEK, V. — TUČEK, P. — KOCHLÍKOVÁ, B.: Analýza vybraných vnějších činitelů rozvoje čs. ZPoK. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVz 1976.
JENÍČEK, V. — TUČEK, P. — KOCHLÍKOVÁ, B.: Mezinárodní dělba práce a zahraničně obchodní vztahy čs. ZPoK. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVz 1980.
JENÍČEK, V. — TUČEK, P. — KOCHLÍKOVÁ, B.: Otázky soběstačnosti a účinnosti vnějších vztahů čs. ZPoK. [Závěrečná zpráva.] Praha, VÚEZVz 1977.
KAŠTÁNKOVÁ, J.: Ztráty a rezervy při pěstování olejnin. Hospodářský zpravodaj, 1981, č. 18.
KRAUS, J.: Mezinárodní specializace v zemědělství zemí RVHP. Hospodářský zpravodaj, 1981, č. 17.
ZÁVODNÝ, O.: Mezinárodní specializace v potravinářské výrobě. Průmysl potravin, 1981, č. 8.
Směrnice pro hospodářský a sociální rozvoj ČSSR v letech 1976-1980. Příloha Rudého práva — 1976.

Došlo dne 29. 10. 1981

KOCHLÍKOVÁ B., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Dovoz tuků, olejů a tukových surovin

Zeměd. Ekon., 28, 1982, č. 4, s. 315—325. — 8 tab., 1 graf, lit. 8

zemědělství, potravinářský průmysl, zahraniční obchod, import, export, platební bilance, oleje, tuky, olejnin, analýza ekonomická, analýza statistická, prognóza

Stať se zabývá hodnocením vývoje čs. dovozu tuků, olejů a olejnatých surovin v období let 1960—1980, zvláště v průběhu 6. pětiletky, a to ve vztahu k čs. spotřebě tuků, jejich celkové výrobě a produkci olejnin. Stručně charakterizuje vývoj celkového objemu importu této komoditní skupiny i jednotlivých základních podskupin, jimiž je tvořena, dokumentuje jejich relace. Pozornost je věnována rostoucímu podílu nákupů na kapitalistických trzích, zvláště pokud jde o olejnatá semena a plody pro průmyslové účely, a jeho negativnímu dopadu na celkovou bilanci čs. zahraničního obchodu těmito produkty.

Adresa autorky:

Ing. Bohuslava Kochlíková, Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Импорт жиров, масел и маслосырья

Zeměd. Ekon., 28, 1982, No 4, с. 315—325. — 8 табл., 1 рис., лит. 8

сельское хозяйство, пищевая промышленность, внешняя торговля, импорт, экспорт, платежный баланс, растительные масла, жиры, маслосырь, экономический анализ, статистический анализ, прогноз

В статье рассматривается развитие чехословацкого импорта жиров, масел и маслосемян за период 1960—1980 гг. и в особенности в шестой пятилетке по отношению к чехословацкому потреблению и их валовому производству. Дается характеристика развития общего объема импорта этой товарной группы и отдельных основных подгрупп, документируется их соотношение. Внимание уделяется повышающемуся удельному весу закупок упомянутой продукции на капиталистических рынках и их отрицательным последствиям на общий баланс чехословацкой внешней торговли этой продукцией.

KOCHLÍKOVÁ B., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Import of Fats, Oils and Fatty Raw Materials

Zeměd. Ekon., 28, 1982, No. 4, pp. 315 — 325. — 8 tabs, 1 fig., refs 8

agriculture, food industry, foreign trade, import, export, balance of payments, oils, fats, oil seeds, economic analysis, statistical analysis, prognosis

The development is evaluated of fat, oil and oil raw material imports during the period 1960 to 1980, particularly in the course of the Sixth Five-Year Plan period, in relation to Czechoslovak consumption of fats, their total production and to oil seed production. A concise developmental characteristics of the total import in this commodity group and in individual sub-groups forming this group is presented. Attention is paid also to the growing purchase proportion on capitalistic markets, mainly of oil seeds and oil fruits for industrial purposes, and its negative impact on the overall balance of Czechoslovak foreign trade in these products.

KOCHLÍKOVÁ, B., Forschungsinstitut für Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Mánesova 75, 120 58 Prag 2

Einfuhr von Fetten, Ölen und Fettrohstoffen

Zeměd. Ekon., 28, 1982, Nr. 4, S. 315—325. — 8 Tab., 1 Abb., Lit. 8

Landwirtschaft, Nahrungsgüterwirtschaft, Außenhandel, Einfuhr, Ausfuhr, Zahlungsbilanz, Öle, Fette, Ölpflanzen, ökonomische Analyse, statistische Analyse, Prognose

Die vorliegende Arbeit befaßt sich mit der Auswertung der Entwicklung der tschechoslowakischen Einfuhr von Fetten, Ölen und ölhaltigen Rohstoffen in den Jahren 1960—1980, insbesondere im Verlauf des 6. Fünfjahrplanes und zwar in Beziehung zum tschechoslowakischen Verbrauch an Fetten, zur deren Gesamtproduktion und zur Ölpflanzenproduktion. Sie charakterisiert kurz die Entwicklung des Gesamtimportumfanges im Rahmen dieser Kommoditätsgruppe sowie der einzelnen Hauptuntergruppen und dokumentiert ihre Relationen. Große Aufmerksamkeit wird dem zunehmenden Anteil von Ankäufen auf kapitalistischen Märkten geschenkt, insbesondere was die Ölsamen und -früchte für industrielle Zwecke betrifft. Besprochen wird auch die negative Auswirkung dieses Anteiles auf die Gesamtbilanz des tschechoslowakischen Außenhandels mit diesen Produkten.

Komunistické a dělnické strany spolu s vládami jednotlivých zemí věnují velkou pozornost rozvoji zemědělské vědy, která je jednou z hybných sil v řešení potravinového a surovinového problému. Stejně jako uspokojování potřeb v energetické a surovinové oblasti, patří i zvyšování výroby potravin k aktuálním problémům členských zemí RVHP. Význam výroby potravin je dán tím, že jde o materiální základnu každé společnosti.

O jak obrovský úkol jde, je mj. zřejmé z toho, že země RVHP zajišťují výživu pro více než 432 mil. obyvatel a efektivně zabezpečovat výživu lidu je možné pouze prostřednictvím mezinárodní dělby práce, specializace, kooperace a samozřejmě vědeckotechnickou spoluprací.

Velká pozornost otázkám vědeckotechnické spolupráce je věnována v Komplexním programu socialistické ekonomické integrace, který směřuje a mobilizuje vědce k řešení konkrétních úloh v zemědělství (Čížkovský 1979).

Výsledky dosažené v zemědělství členských zemí RVHP za posledních 30 let byly právě podmíněny vědeckotechnickým pokrokem, o němž se zasloužili vědci a specialisté vědeckovýzkumných organizací v oblasti zemědělství jednotlivých zemí RVHP. Jako doklad poslouží několik příkladů pozitivních výsledků vědeckotechnické spolupráce zemí RVHP v oblasti zemědělství:

— Úspěchy ve spolupráci byly zaznamenány v pěstování výnosných odrůd pšenice, ječmene a žita i hybridů kukuřice, krmných luštěnin, cukrovky, brambor, zeleniny a krmných plodin, kde byly aplikovány nové metody usměrňování dědičnosti. Výsledkem bylo výrazné zvýšení hektarových výnosů a objemu hrubé rostlinné produkce.

— Dalším opatřením je zabezpečení mezinárodního odrůdového zkušebnictví u jednotlivých druhů plodin. Tak např. jen za posledních 15 let bylo v rámci mezinárodního zkušebnictví prověřováno co do vhodnosti pěstování v nejrůznějších podmínkách na 600 druhů obilnin a hybridů. Z toho bylo 68 druhů vypěstovaných v zemích RVHP označeno jako vhodné pro tuto oblast.

— Ke zvýšení výkonnosti přispěla rovněž spolupráce v živočišné výrobě, kde šlo v uplynulých letech především o výměnu plemeníků a spermatu. Realizací této spolupráce je plnění dohody o multilaterální mezinárodní specializaci a společném využívání genofondu černostrakatého skotu, kde jde především o zvýšení mléčné užitkovosti. Je třeba také připomenout zřízení mezinárodní kontrolní a zkušební stanice pro

chov drůbeže v Československu. Její výsledky umožňují všem zúčastněným zemím rychleji a efektivněji zvyšovat produkci vajec a drůbežního masa.

— Významné výsledky byly docíleny v rámci RVHP i na úseku vypracování mezinárodní soustavy strojů jako báze pro specializaci výroby zemědělských strojů a traktorů.

— Pozitivní výsledky přineslo i uzavření mnohostranné dohody o specializaci a kooperaci při společném vývoji a výrobě strojů pro výsadbu a sklizeň zeleniny v rámci mezinárodní organizace Agromaš.

— První výsledky byly zaznamenány i v rozvoji výroby přípravků na ochranu rostlin.

— Pro země RVHP má velký význam jednotné opatření profylaxe proti chorobám zvířat a epidemiím, specializovaná výroba účinných veterinárních přípravků.

V současné době v souladu s plánem spolupráce zemí RVHP při zabezpečování vědeckého a vědeckotechnického výzkumu v zemědělství se řešilo 18 výzkumných problémů. Na řešení těchto uzlových bodů se podílí 300 vědeckovýzkumných pracovišť, která rozpracovávají na mnohostranném či dvoustranném základě 107 rozdílných témat (Jurkov, Kozlov 1980.)

FORMY VĚDECKOTECHNICKÉ SPOLUPRÁCE ZEMÍ RVHP

Vědeckotechnická spolupráce, jak již bylo podotknuto, se uskutečňuje na dvoustranných nebo mnohostranných základech, docházelo k ní především prostřednictvím tzv. koordinačních středisek. Forma prosté koordinace práce na vybraných problémech byla převládající do roku 1970, ale do roku 1979 je už vědeckotechnická spolupráce z poloviny zajišťována smluvně, podle jednotlivých problémů v rámci stálé komise RVHP pro zemědělství. Rozhodující význam pro rozvoj této formy spolupráce a pro integrovanou činnost výzkumných základů členských zemí RVHP mělo přijetí Komplexního programu dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace v roce 1971.

Jako nejúspěšnější se v současné době jeví vědeckotechnická spolupráce, která se uskutečňuje na základě dohod s vytvořením příslušného koordinačního střediska. Tento způsob spolupráce umožňuje řešit úkoly výzkumného, teoretického, ale i praktického charakteru.

Významný vliv na úspěšné zakončení výzkumných problémů vykazují především tyto faktory (Thiede 1980):

— co nejúplnější integrace úloh řešících se mezi kompetentními vědeckými organizacemi členských zemí RVHP;

— komplexní přístup k rozpracování programu spolupráce;

— racionální využití vědeckého potenciálu zemí;

— ekonomické využívání finančních a materiálových prostředků.

Při vědecké spolupráci dochází k dočasnému spojení vědců jednotlivých zemí a k vytvoření tzv. mezinárodních kolektivů. Je to jedna z nejoperativnějších forem spolupráce. Právě tyto kolektivy (v dnešní době pracují čtyři) velmi aktivně pracují v rámci koordinačních středisek, vytvořily se na základě dohod a mají přispět ke zdárnému řešení nejzávažnějších úloh, které se týkají energetické transformace a kvality zrna, odolnosti vůči nemocem atd. Koordinačních středisek pracuje několik,

např. koordinační středisko, které koordinuje práce spojené s problémem Vypracování teoretických základů šlechtění a semenářství a vyšlechtění nových vysoce výnosných a kvalitních odrůd hybridů zemědělských plodin, další koordinuje práce v oblasti Zavádění matematických metod a výpočetní techniky do zemědělství (koordinátorem tohoto úkolu je VÚEZVŽ Praha) nebo v oblasti Mechanizace, elektrifikace a automatizace výrobních procesů v rostlinné a živočišné výrobě (koordinátorem je VÚZT Praha — Řepy).

Zhodnotíme-li v krátkosti činnost vědeckovýzkumných organizací zemí RVHP v rámci dohod podle jednotlivých problémů a vytvoření koordinačních středisek, je možno říci, že za poměrně krátkou dobu došlo ke kvalitativní změně spolupráce, která se projevila koncentrací úsilí vědců na společné problémy, vytvořil se základ pro společné plánování vědeckých výzkumů a podmínky pro realizaci zamýšlených opatření, zvýšila se zodpovědnost za prováděnou práci, zlepšila se vzájemná informovanost a v neposlední řadě se úspěšně dosáhlo konečných řešení, která se zavádějí do praxe (Terek 1979).

DLOUHODOBÝ CÍLOVÝ PROGRAM SPOLUPRÁCE

Základním cílem Dlouhodobého cílového programu spolupráce (DCPS) v zemědělství a potravinářském průmyslu je v maximální míře přispívat k řešení úkolu uspokojování racionálních potřeb obyvatelstva členských zemí RVHP základními druhy potravin a nejdůležitějšími potravinářskými výrobky a také k vytvoření nutných rezerv. Dosažení těchto cílů bude založeno na intenzivním rozvoji vlastní výroby každé země a také na rozšíření a prohloubení mezinárodní dělby práce a na rozvoji hospodářské a vědeckotechnické spolupráce zemí RVHP na principech vzájemné výhodnosti. Členské země RVHP považují za účelné uskutečňovat vědeckotechnickou spolupráci v následujících směrech:

- vypracování nových a zdokonalení současných technologií výroby chemických a biochemických přísad do krmiv (na základě uhlovodíků ropy, zemního plynu a lihu, aminokyselin, fermentů a vitamínů);

- vývoj nových druhů vysoce koncentrovaných, komplexních a kombinovaných hnojiv s vylepšenými vlastnostmi;

- vývoj nových, méně toxických chemických prostředků ochrany rostlin a polotovarů pro jejich výrobu.

Pro názornost jsme vybrali jen několik příkladů vědeckotechnické spolupráce členských zemí RVHP v několika oblastech společného zájmu, které jsou součástí DCPS pro zemědělství:

- V oblasti maso a výrobky z masa, kromě jiných opatření týkajících se spolupráce členských zemí RVHP, je to např. Dohoda o spolupráci při zdokonalování technologie a techniky komplexního zpracování masa včetně výroby masných výrobků, polotovarů, hotových jídel a využívání odpadů.

- V oblasti týkající se vysocehodnotných krmiv, chemických a biochemických komponentů krmiv měla stálá komise RVHP pro zemědělství v plánu na léta 1980—1981 Dohodu o mnohostranné spolupráci při šlechtění kukuřice ze zřetelem na vyšlechtění raných a superraných hybridů v semenářství a ve výrobě kukuřice na zrno a na siláž, sem také spadá vědeckotechnická spolupráce na úseku vypracování

a zdokonalování technologií výroby chemických a biochemických komponentů krmiv.

— V oblasti ryby a produkty moře se jedná o rámcovou dohodu o vědeckotechnické a hospodářské spolupráci v těžbě a komplexním zpracování krilu na potravinářské a jiné účely.

— Na 51. zasedání stálé komise RVHP pro zemědělství se dospělo k závěru, že problém vědeckotechnické spolupráce ve šlechtění, pěstování a skladování brambor se bude realizovat v rámci Plánu spolupráce členských států RVHP při provádění vědeckých a technických výzkumů v oblasti zemědělství a lesního hospodářství na léta 1981—1985, a to pod novým názvem Šlechtění, technologie a skladování brambor.

— V oblasti šlechtitelství zemědělských kultur je velmi aktuální prohloubení vědeckotechnické spolupráce při šlechtění nových, výnosnějších a vysoce kvalitních odrůd a hybridů krmných a ovocných kultur. Další dohodou z této oblasti je Dohoda o prohloubení vědeckotechnické spolupráce ve šlechtění a agrotechnice pěstování bezerukových druhů řepky. Na 51. zasedání stálé komise RVHP pro zemědělství bylo vzato na vědomí, že delegace zainteresovaných států podepsaly smlouvu o dlouhodobé spolupráci v oblasti šlechtění řepky do roku 1990 a že budou prohlubovat spolupráci na tomto úseku v rámci existující smlouvy bez vytvoření koordinačního střediska.

Těchto několik příkladů vědeckotechnické spolupráce nám jasně ukazuje, že jedním z jejích hlavních rysů je dlouhodobost a že je nutné vědeckotechnickou spolupráci a pokrok pečlivě plánovat, ale i prognózovat.

VĚDECKOTECHNICKÁ SPOLUPRÁCE A POKROK Z HLEDISKA PROGNÓZOVÁNÍ

Požadavky týkající se prognózování dané oblasti zazněly už na XXV. sjezdu KSSS. V socialistické společnosti tvoří dlouhodobé prognózování zemědělství organickou součást plánování a je zaměřeno na získání vědeckých informací o budoucím rozvoji s tím, aby bylo možno činit zdůvodněná rozhodnutí v procesu plánování a řízení zemědělské výroby. Prognóza vědeckotechnického pokroku v zemědělství zahrnuje zpracování prognóz rozvoje vědy, očekávaných výsledků, nejdůležitějších změn techniky a technologie zemědělské výroby a zhodnocení výsledků vědeckotechnické spolupráce jako bezprostřední základny perspektiv ekonomického a sociálního rozvoje zemědělství.

V této souvislosti se očekávají odpovědi na tyto hlavní otázky:

— jak dlouhodobé cíle zemědělské výroby určují úkoly a zaměření vědy,

— jaké výsledky nutno zajistit budoucím vývojem spolupráce, má-li být dosaženo perspektivních cílů zemědělství,

— jaká organizační opatření, jaké kádrové, materiálně technické a finanční zdroje jsou zapotřebí k realizaci prognózovaných směrů vědeckotechnického rozvoje.

Mezi různými prognostickými postupy patří významné místo bilanční metodě, umožňující co nejpřesněji stanovit kvantitativní parametry hlavních směrů vědeckotechnické spolupráce a pokroku v perspektivě jejich bezprostřední vazby na potřeby zemědělské výroby a celé společnosti.

Při prognóze vědeckotechnického pokroku v zemědělství se v široké

míře používá metody analogie, spočívající v tom, že prognóza perspektivního vědeckotechnického pokroku a spolupráce v zemědělství se zpracovává na základě zkušeností ekonomicky vyspělých zemí, které již prošly prognózovanou etapou rozvoje či její částí.

ZÁVĚRY

Vědeckotechnická spolupráce členských zemí RVHP byla jedním z faktorů vážně ovlivňujících výsledky v oblasti zemědělství a výroby potravin. V posledních patnácti letech se v evropských členských státech RVHP dosáhlo patrného růstu výroby potravin v přepočtu na jednoho obyvatele.

Zvýšený objem zemědělské produkce byl fakticky zajišťován na stejném resp. menším rozsahu půdního fondu a právě díky vědeckotechnické spolupráci se podařilo zintenzívnit zemědělskou výrobu. Je samozřejmé, že stav na poli této spolupráce není optimální, ale disproporce, které vznikají v rozvoji vědeckotechnické spolupráce a výrobní kooperace v zemědělství se projevují především při vývoji nových technických řešení a postupů. V řadě členských zemí RVHP nepostačují produkční kapacity průmyslu dodávajícího výrobní prostředky pro zemědělství k tomu, aby mohly plně krýt potřeby tohoto odvětví.

Těžiště spolupráce členských zemí RVHP je nutné zaměřit na odsouhlasování hlavních technologických směrů v jednotlivých odvětvích výroby a stupních zpracování zemědělských surovin.

V procesu dalšího rozšiřování mezinárodní socialistické vědeckotechnické spolupráce je nutné řešit zásady efektivnosti mezinárodní spolupráce v oblasti zemědělství a ustanovit vzájemné vztahy návaznosti.

Literatura

ČÍŽKOVSKÝ, M.: Zapojení výzkumné a vývojové základny ČSSR do integrace v rámci RVHP. Soc. ekon. integrace, 1979, č. 10, str. 2-9.

JURKOV, D. — KOZLOV, V.: O nekotorych rezultatach i dalnějšem rozvinutii naučno-techničeskogo sotrudničestva stran-členov SEV v ramkakh soglašenij po problemam v oblasti selskogo i lesnogo chozjajstva. Bjulleten naučno-techničeskogo sotrudničestva stran-členov SEV, 1980, č. 6, str. 3-9.

TEREK, S.: Naučno-techničeskoje sotrudničestvo stran-členov SEV v oblasti piščevoj promyšlenosti. Prodovolstvie i selskoje chozjajstvo, 1981, č. 3, s. 9-22.

THIEDE, U.: Mezinárodní dělba práce a specializace v oblasti výroby potravin. Wirtschaftswissenschaft, 1980, č. 2, s. 155-164.

Došlo dne 29. 10. 1981

Adresa autorky:

Ing. Marie Vilímková, Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

VILÍMKOVÁ M., Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Vědeckotechnická spolupráce členských zemí RVHP v oblasti zemědělství

Zeměd. Ekon., 28, 1982, č. 4, s. 327—331. — lit. 4

zemědělství, vědeckotechnická spolupráce, dlouhodobý cílový program, kooperace, prognóza

Príspevok sa zaoberá vedeckotechnickou spoluprací zemí RVHP v zemědělství. V úvodu naznačuje důležitost této spolupráce. Dále se zabývá výsledky, kterých bylo ve vědeckotechnické spolupráci v dané oblasti dosaženo. V poslední části příspěvku jsou vyzdvíženy nejdůležitější úkoly dlouhodobých cílových programů spolupráce, které mají vazby na vědeckotechnickou spolupráci členských zemí RVHP.

ВИЛИМКОВА М., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Манесова 75, 120 58, Прага 2

Научно-техническое сотрудничество стран-членов СЭВ в области сельского хозяйства

Zeměd. Ekon., 28, 1982, No 4, s. 327—331. — lit. 4

сельское хозяйство, научно-техническое сотрудничество, долгосрочная целевая программа сотрудничества, кооперирование, прогноз

V статье рассматривается научно-техническое сотрудничество стран-членов СЭВ в области сельского хозяйства и пищевой промышленности. Во вступительной части подчеркивается важное значение упомянутого сотрудничества. Далее рассматриваются результаты, достигнутые в области научно-технического сотрудничества. В заключительной части статьи приводятся важнейшие задачи ДЦПС, связанные с научно-техническим сотрудничеством стран-членов СЭВ.

VILÍMKOVÁ M., Economic Research Institute for Agriculture and Food, Mánesova 75, 120 58 Praha 2

Scientific and Technological Cooperation of the CMEA Member Countries in Agriculture

Zeměd. Ekon., 28, 1982, No. 4, pp. 327 — 331. — refs 4

agriculture, scientific and technological cooperation, CMEA level, long-term target programme, cooperation, prognosis

Scientific and technological cooperation among the CMEA countries in agriculture is described. The importance of this cooperation is stressed in introduction. Further, the results achieved in certain fields of scientific and technological cooperation are discussed. In the last part of this paper, the most important tasks of long-term target programmes of cooperation, relating to scientific and technological cooperation among the CMEA member countries, are pointed out.

VILÍMKOVÁ, M., Forschungsinstitut für Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Mánesova 75, 120 58 Prag 2

Wissenschaftlich-technische Zusammenarbeit der RGW-Mitgliedsländer in der Landwirtschaft

Zeměd. Ekon., 28, 1982, Nr. 4, S. 327—331. — Lit. 4

Landwirtschaft, wissenschaftlich-technische Zusammenarbeit, langfristiges Zielprogramm, Kooperation, Prognose

Die vorliegende Arbeit befaßt sich mit der wissenschaftlich-technischen Zusammenarbeit der RGW-Mitgliedsländer auf dem Gebiet der Landwirtschaft. Einleitend wird die Wichtigkeit dieser Zusammenarbeit betont. Ferner werden Ergebnisse erörtert, die in der wissenschaftlich-technischen Zusammenarbeit auf dem Gebiet der Landwirtschaft erzielt wurden. Abschließend werden dann die wichtigsten Aufgaben der langfristigen Zielprogramme betont, die an die wissenschaftlich-technische Zusammenarbeit der RGW-Mitgliedsländer anknüpfen.

Kunc J.: Mezinárodní socialistická integrace a otázky jejího průběhu v zemědělsko-průmyslovém komplexu	247
Jeníček V.: Soběstačnost a vnější ekonomické vztahy čs. zemědělsko-průmyslového komplexu	249
Tuček P.: Minulost, přítomnost a perspektivy zapojení čs. zemědělsko-potravinářského komplexu do mezinárodní dělby práce	269
Vološin J.: Rozhodující tendence ve vývoji zemědělsko-potravinářského komplexu členských zemí RVHP	283
Kraus J.: Možnosti mezinárodní specializace členských zemí RVHP při řešení potravinového problému	303
Kochlíková B.: Československý dovoz tuků a tukových surovin	315
Vilímková M.: Vědeckotechnická spolupráce členských zemí RVHP v oblasti zemědělství	327

Příloha

Statistické přehledy o čs. a zahraničním zemědělství (Vývoj vlastních nákladů ve výběrovém souboru JZD)

СОДЕРЖАНИЕ

Кунц Я.: Международная социалистическая интеграция и вопросы ее хода в агро-промышленном комплексе	247
Еничек В.: Самообеспеченность и внешние экономические отношения чехословацкого агро-промышленного комплекса	249
Тучек П.: Прошлое, настоящее и перспективы включения чехословацкого агро-продовольственного комплекса в международное разделение труда	269
Волошин Я.: Решающие тенденции в развитии агро-продовольственных комплексов стран-членов СЭВ	283
Краус Я.: Возможности международной специализации стран-членов СЭВ при решении продовольственной проблемы	303
Кохликова Б.: Импорт жиров, масел и маслосырья	315
Вилимкова М.: Научно-техническое сотрудничество стран-членов СЭВ в области сельского хозяйства	327

Приложение

Статистические обзоры о чехословацком и зарубежном сельском хозяйстве (Развитие себестоимости в выборочной совокупности ЕСХК)

CONTENTS

Kunc J.: International Socialist Integration and the Problems Related to its Course in the Agro-industrial Complex	247
Jeníček V.: Self-sufficiency nad External Economic Relations of the Czechoslovak Agro-Industrial Complex	249
Tuček P.: The Past, Presence and Future of the Czechoslovak Agricultural and Food-Production Complex Incorporation in the International Division of Work	269
Vološin J.: Decisive Trends in Development of the agricultural nad Food-Production Complex within the Framework of the CMEA Member Countries	283
Kraus J.: The Prospects of International Specialisation of the CMEA Member Countries in the Process of Solving the Food Problem	303
Kochlíková B.: Import of Fats, Oils and Fatty Raw Materials	315
Vilímková M.: Scientific and Technological Cooperation of the CMEA Member Countries in Agriculture	327

Supplement

Statistical Surveys of Agriculture in Czechoslovakia and Abroad (Prime Costs Development in the Selected Set of Agricultural Cooperative Farms)

INHALT

Kunc J.: Internationale sozialistische Integration und Fragen deren Verlaufs im agro-industriellen Komplex	247
Jeníček V.: Selbstgenügsamkeit und äußere ökonomische Beziehungen des tschechoslowakischen Agrar-Industrie-Komplexes	249
Tuček P.: Vergangenheit, Gegenwart und Perspektiven der Eingliederung der tschechoslowakischen Ernährungswirtschaft in die internationale Arbeitsteilung	269
Vološin J.: Entscheidende und maßgebende Tendenzen in der Entwicklung der Ernährungswirtschaft der RGW-Mitgliedsländer	283
Kraus J.: Möglichkeiten zur internationalen Spezialisierung der RGW-Mitgliedsländer bei der Lösung des Nahrungsgüterproblems	303
Kochlíková B.: Einfuhr von Fetten, Ölen und Fettrohstoffen	315
Vilímková M.: Wissenschaftlich-technische Zusammenarbeit der RGW-Mitgliedsländer in der Landwirtschaft	327

Beilage

Statistische Übersichten über die tschechoslowakische und ausländische Landwirtschaft (Entwicklung der Selbstkosten im Auswahlkomplex der LPG)

STATISTICKÉ PŘEHLEDY

ČÍSLO

3

o československém a zahraničním zemědělství
PŘÍLOHA ČÍSLA 4 ČASOPISU ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

1982

VÝVOJ VLASTNÍCH NÁKLADŮ
VE VÝBĚROVÉM ŠOUBORU JZD

Vlastní náklady na 1 ha sklizňové plochy a 1 tunu v Kčs

ČSSR

Ukazatele	Pšenice						Žito					
	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1976	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1976
Pracovní náklady celkem	826	805	807	748	740	89,6	831	801	822	723	712	85,7
Mater. a finanční nákl. celk.	3880	4105	4487	4773	5220	135,0	3644	3761	4225	4295	4947	135,7
Z toho:												
osiva vlastní	175	154	145	138	109	62,3	111	88	76	82	77	69,4
osiva nakoupená	465	490	561	620	586	126,0	461	460	531	530	600	130,1
chlévská mrva	323	336	314	304	331	102,5	319	317	315	299	350	109,7
průmyslová hnojiva	873	929	1086	1132	1265	144,9	806	814	980	1005	1187	147,3
ostatní materiál	166	193	195	209	235	141,6	90	97	102	103	111	123,3
odpisy	26	18	20	19	16	61,5	21	14	21	24	16	76,2
Ostat. přímé nákl.: prvotní	578	548	633	646	764	132,2	453	557	680	597	704	155,4
druhotné	479	612	666	767	900	187,9	525	518	546	687	811	154,5
Režie	795	825	867	938	1014	127,5	858	896	974	968	1091	127,1
Vlast. nákl. celk.: s o. c. ú.	4706	4910	5294	5521	5959	126,6	4476	4562	5047	5018	5659	126,4
s ú. c. ú.	4622	4846	5230	5452	5948	128,7	4451	4543	5029	5048	5742	129,0
Vedlejší výrobek	431	435	480	359	482	111,8	456	467	485	421	511	112,1
Hektarový výnos	4,18	4,23	4,60	3,63	4,84	115,8	3,11	3,22	3,69	4,12	3,95	110,9
Vlast. nákl. na 1 t: s o. c. ú.	1019	1056	1043	1414	1129	110,8	1293	1271	1236	1466	1489	115,1
s ú. c. ú.	1002	1041	1029	1345	1129	112,7	1286	1266	1231	1476	1516	117,9

Vlastní náklady na 1 ha sklizňové plochy a 1 tunu v Kčs

ČSSR

Ukazatelé	Ječmen						Kukuřice na zrno					
	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1976	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1976
Pracovní náklady celkem	831	803	791	684	732	88,1	1121	1054	1085	821	878	78,3
Mater. a finanční nákl. celkem	3464	3723	3979	3942	4668	134,7	5300	5829	6639	5461	7156	135,0
Z toho:												
osiva vlastní	94	98	87	100	76	80,8	4	7	23	14	1	25,0
osiva nakoupená	436	445	490	499	529	121,3	686	705	719	601	852	124,2
chlévká mrva	312	325	320	264	328	105,1	440	494	466	350	478	108,6
průmyslová hnojiva	695	799	897	835	1039	149,5	1201	1339	1551	1167	1682	140,0
ostatní materiál	109	133	121	127	158	144,9	338	343	451	368	497	147,2
odpisy	24	17	17	15	14	58,3	99	84	111	75	106	107,1
Ostat. přímé nákl.: prvotní	428	481	549	526	622	145,3	663	999	1352	1051	1349	203,5
druhotné	545	572	589	698	843	154,7	822	847	946	1010	1218	148,2
Režie	821	853	909	878	1059	129,0	1047	1011	1020	825	973	92,9
Vlast. nákl. celk.: s o. c. ú.	4295	4526	4770	4626	5400	125,7	6421	6883	7724	6282	8034	125,1
s ú. c. ú.	4244	4479	4736	4697	5380	126,8	6481	6944	7808	6128	7988	123,2
Vedlejší výrobek	477	449	503	433	568	119,1	239	272	280	240	244	102,1
Hektarový výnos	3,79	3,99	4,24	3,76	4,26	112,4	3,68	4,87	4,21	5,18	4,80	130,4
Vlast. nákl. na 1 t: s o. c. ú.	1004	1020	1000	1110	1131	112,6	1673	1362	1721	1147	1613	96,4
s ú. c. ú.	993	1008	992	1129	1130	113,8	1698	1371	1735	1137	1613	95,0

Ukazatele	Řepka						Hrách					
	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1976	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1976
Vlastní náklady celkem	936	818	832	724	631	67,4	869	720	772	655	708	81,5
Mater. a finanční nákl. celk.	6424	4437	5021	5643	5596	121,0	5003	4710	5301	5486	6234	124,6
Z toho:												
osiva vlastní	28	22	30	33	21	75,0	80	145	155	149	192	240,0
osiva nakoupená	127	111	111	140	97	76,4	1703	1423	1608	1703	1634	95,9
chlévská mrva	406	415	443	496	462	113,8	332	308	298	273	355	106,9
průmyslová hnojiva	1136	1222	1506	1841	1659	146,0	629	666	829	749	999	158,8
ostatní materiál	464	386	339	393	421	90,7	389	309	360	392	410	105,4
odpisy	10	10	16	11	3	30,0	28	16	19	19	13	46,4
Ostat. přímé nákl.: prvotní	675	694	792	909	901	133,5	553	523	605	594	752	136,0
druhotné	788	656	753	876	1103	140,0	621	687	733	817	941	151,5
Režie	990	921	1031	944	929	93,8	668	633	694	790	938	140,0
Vlast. nákl. celk.: s o. c. ú.	5560	5255	5853	6367	6227	112,0	5872	5430	6073	6141	6942	118,2
s ú. c. ú.	5593	5248	5758	6140	6178	110,4	5845	5353	6024	6245	7009	119,9
Vedlejší výrobek	165	92	67	98	116	70,3	85	122	270	150	221	260,0
Hektarový výnos	2,19	2,22	2,20	1,61	2,47	112,8	1,81	2,00	2,84	1,60	2,64	145,8
Vlast. nákl. na 1 t: s o. c. ú.	2449	2337	2609	3809	2450	100,0	3189	2648	2023	3744	2543	79,7
s ú. c. ú.	2473	2318	2581	3753	2455	99,3	3188	2616	2027	3809	2571	80,6

Vlastní náklady na 1 ha sklizňové plochy a 1 tunu v Kčs

ČSSR

Ukazatelé	Cukrovka						Brambory					
	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1976	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1976
Pracovní náklady celkem	3 585	3 562	3 496	3 218	3 186	88,8	4 507	4 380	4 406	4 247	4 024	89,2
Mater. a finanční nákl. celk.	7 965	9 099	9 258	9 390	10 964	137,6	12 405	13 888	14 537	16 128	18 210	146,8
Z toho:												
osiva — sadba vlastní	4	1	6	14	2	50,0	703	667	579	669	786	111,8
osiva — sadba nakoupená	246	570	284	285	432	175,6	3 027	3 945	4 028	4 676	5 097	168,4
chlévská mrva	940	989	990	965	1 064	113,2	982	1 043	1 001	986	1 154	117,5
průmyslová hnojiva	1 501	1 846	1 884	1 885	2 203	146,8	1 394	1 516	1 719	1 714	2 010	144,2
ostatní materiál	696	724	841	874	1 003	144,1	735	808	931	1 143	1 187	161,5
odpisy	192	162	171	177	178	92,7	361	311	375	455	535	148,2
Ostat. přímé nákl.: prvotní	1 018	1 207	1 305	1 265	1 625	159,6	1 411	1 610	1 560	1 728	1 777	125,9
druhotné	1 592	1 744	1 831	2 223	2 650	166,4	1 764	1 857	2 018	2 477	2 765	156,7
Režie	1 776	1 856	1 946	1 702	1 807	101,7	2 028	2 131	2 326	2 277	2 899	142,9
Vlast. nákl. celk.: s o. c. ú.	11 550	12 661	12 754	12 608	14 150	122,5	16 912	18 269	18 943	20 375	22 234	131,5
s ú. c. ú.	11 583	12 686	12 771	12 497	14 212	122,7	17 338	18 648	19 198	19 939	22 200	128,0
Vedlejší výrobek	2 088	2 938	2 685	2 650	3 383	162,0	—	—	—	—	—	—
Hektarový výnos	26,46	39,47	34,71	37,59	35,56	134,4	20,16	18,18	21,43	20,40	16,12	79,9
Vlast. nákl. na 1 t: s o. c. ú.	357	247	291	264	302	84,6	838	1 003	881	1 000	1 379	164,6
s ú. c. ú.	359	247	291	262	304	84,6	860	1 026	896	981	1 377	160,1

Vlastní náklady na 100 KD, 1 l mléka a 1 kg přírůstku v Kčs

ČSSR

Ukazatelé	Mléko						Skot ve výkrmu					
	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1979	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1979
Pracovní náklady celkem	727	736	739	746	748	102,9	262	249	236	220	211	80,5
Mater. a finanční nákl. celk.	1836	1945	2003	2109	2665	145,2	1107	1186	1191	1200	1328	120,0
Z toho:												
krmiva vlastní	708	766	797	780	991	140,0	501	548	582	600	684	136,5
krmiva nakoupená	423	430	413	429	440	104,0	282	310	273	261	266	94,3
ostatní materiál	27	36	40	52	53	196,3	18	16	15	22	16	88,9
odpisy	59	62	69	71	75	127,1	28	26	28	24	27	96,4
ztráty z brakování	22	20	25	44	244	1109,0	—	—	—	—	—	—
Ostat. přímé nákl.: prvotní	253	269	281	299	373	147,4	55	55	58	51	73	132,7
druhotné	82	96	104	126	144	175,6	44	47	48	54	59	134,1
Režie	262	266	274	308	345	131,7	179	184	187	188	203	113,4
Vlastní nákl. celk.: s o. c. ú.	2563	2681	2742	2855	3413	133,2	1369	1435	1427	1420	1539	112,4
s ú. c. ú.	2629	2731	2811	2928	3438	130,7	1391	1438	1437	1439	1541	110,8
Vedlejší výrobek	224	228	226	236	340	151,8	115	119	116	116	114	99,1
Užitkovost	2867	2955	2957	3035	3126	109,0	0,76	0,77	0,73	0,72	0,72	94,7
Vlast. nákl. na jednotku: s o. c. ú.	2,99	3,04	3,06	3,14	3,58	119,7	16,59	17,02	17,89	18,02	19,87	119,8
s ú. c. ú.	3,07	3,09	3,15	3,23	3,61	117,6	16,86	17,08	18,01	18,29	19,91	118,1

Ukazatele	Prasata ve výkrmu						Vejce					
	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1976	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1976
Pracovní náklady celkem	80	80	76	66	64	80,0	10	9	8	8	7	70,0
Mater. a finanční nákl. celk.	489	504	499	523	582	119,0	59	56	56	65	74	125,4
Z toho:												
krmiva vlastní	28	31	27	22	27	96,4	2	1	1	1	1	50,0
krmiva nakoupená	335	345	344	300	429	128,1	37	37	35	36	42	113,5
ostatní materiál	7	7	6	6	8	114,3	5	4	6	1	2	40,0
odpisy	8	7	6	6	8	100,0	3	2	2	2	3	100,0
odpisy zvířat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12	13	—
Ostat. přímé nákl.: prvotní	20	19	19	20	25	125,0	4	3	3	3	3	75,0
druhotné	10	11	11	11	12	120,0	2	2	3	2	2	100,0
Režie	81	84	86	68	73	90,1	6	7	6	8	8	133,3
Vlast. nákl. celk.: s o. c. ú.	569	584	575	591	646	113,5	69	65	64	73	81	117,4
s ú. c. ú.	571	584	577	591	646	113,1	69	65	64	73	81	117,4
Vedlejší výrobek	15	14	14	15	14	93,3	1	0	1	1	1	100,0
Užitkovost	0,47	0,49	0,48	0,54	0,54	114,9	242	256	251	246	252	104,1
Vlast. nákl. na jedn.: s o. c. ú.	11,67	11,54	11,59	10,76	11,67	100,0	68	65	63	72	80	117,6
s ú. c. ú.	11,70	11,54	11,63	10,76	11,67	99,7	68	65	63	72	80	117,4

Vlastní náklady zemědělské výroby na 100 Kčs hrubé zemědělské produkce ve stálých cenách (roku 1967)

Výrobní oblast	Nákladová položka	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1976
Kukuřičná	pracovní náklady materiálové náklady vlastní náklady	24,15 79,58 103,73	22,26 78,63 100,89	22,02 79,81 101,83	21,62 83,00 104,62	18,86 84,44 103,30	78,09 106,11 99,58
Řepařská	pracovní náklady materiálové náklady vlastní náklady	23,35 80,81 104,16	21,81 78,73 100,54	21,46 81,85 103,31	21,24 86,82 108,06	19,03 93,08 112,11	81,49 115,18 106,76
Bramborářská	pracovní náklady materiálové náklady vlastní náklady	26,00 90,40 116,40	23,71 87,12 110,83	22,81 88,17 110,98	22,25 94,69 116,94	20,71 103,78 124,49	79,65 114,80 106,95
Bramb.-ovesná	pracovní náklady materiálové náklady vlastní náklady	28,46 94,85 123,31	25,61 93,03 118,64	24,54 93,96 118,50	24,69 100,82 125,51	22,25 108,67 130,92	78,17 114,57 106,17
Horská	pracovní náklady materiálové náklady vlastní náklady	34,40 107,85 142,25	34,12 111,92 146,04	33,72 116,34 150,06	34,06 119,02 153,08	29,65 130,02 159,67	86,19 120,55 112,25

Vlastní náklady rostlinné výroby na 100 Kčs hrubé produkce rostlinné výroby ve stálých cenách (roku 1967)

Výrobní oblast	Nákladová položka	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1976
Kukuřičná	pracovní náklady	22,08	19,59	19,11	19,18	16,68	75,54
	materiálové náklady	66,02	64,19	65,82	71,43	71,05	107,62
	vlastní náklady	88,10	83,78	84,93	90,61	87,73	99,58
Řepařská	pracovní náklady	20,42	18,30	17,79	18,12	15,37	75,23
	materiálové náklady	67,51	62,61	66,90	74,36	74,43	110,25
	vlastní náklady	87,93	80,91	84,69	92,48	89,80	102,13
Bramborářská	pracovní náklady	22,88	20,05	18,68	18,17	16,40	71,68
	materiálové náklady	83,39	78,37	78,39	88,96	92,10	110,44
	vlastní náklady	106,27	98,42	97,07	107,14	108,50	102,10
Bramb.-ovesná	pracovní náklady	26,18	21,96	20,65	20,56	17,60	67,23
	materiálové náklady	92,13	87,32	86,32	96,98	99,38	107,86
	vlastní náklady	118,31	109,28	106,97	117,54	116,98	98,87
Horská	pracovní náklady	33,13	33,12	31,86	29,12	24,34	73,46
	materiálové náklady	101,86	110,28	114,09	112,98	115,65	113,53
	vlastní náklady	132,89	143,40	145,95	142,10	139,99	105,34

Vlastní náklady živočišné výroby na 100 Kčs hrubé produkce živočišné výroby ve stálých cenách (roku 1967)

Výrobní oblast	Nákladová položka	1976	1977	1978	1979	1980	Index 1980 1976
Kukuřičná	pracovní náklady materiálové náklady vlastní náklady	26,44 78,12 120,86	25,31 95,06 120,37	25,21 95,49 120,70	24,02 94,49 118,51	22,77 105,97 128,74	86,12 135,65 106,52
Řepařská	pracovní náklady materiálové náklady vlastní náklady	26,19 93,67 119,86	25,70 96,58 122,28	25,38 96,79 123,17	24,29 98,98 123,26	24,53 120,79 145,32	93,66 128,95 121,24
Bramborářská	pracovní náklady materiálové náklady vlastní náklady	28,52 96,09 124,61	26,82 94,55 121,37	26,42 96,71 123,13	25,37 99,10 124,49	26,15 122,47 148,62	91,69 127,45 119,27
Bramb.-ovesná	pracovní náklady materiálové náklady vlastní náklady	30,22 96,96 127,18	28,63 98,73 127,36	28,11 100,95 129,06	28,05 103,97 132,02	28,34 126,07 154,41	93,78 130,02 121,41
Horská	pracovní náklady materiálové náklady vlastní náklady	35,42 114,32 149,74	34,82 113,02 147,84	35,03 117,92 152,95	37,50 123,24 160,74	36,29 155,22 188,51	102,45 135,78 125,89